

Войната в Украйна и Балканите (2022–2023)



ИСТ
&
BASh

Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките

Войната в Украйна и Балканите (2022–2023)



София
2024

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да е начин без съгласието на авторите, съставителите и издателя.

Рецензенти / Reviewers

Проф. д.ю.н. Надя Бояджиева / Prof. Nadia Boyadjieva, D.Sc.

Проф. д.и.н. Бисер Петров / Prof. Bisser Petrov, Dr.Habil.

© Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2024 г.

© Александър Костов, Бисер Банчев – съставителство и редакция

© Александър Костов, Михаил Станчев, Пламен Димитров, Димитър Добрев, Йордан Баев, Боби Бобев, Юра Константинова, Марияна Стамова, Анета Михайлова, Бисер Банчев, Мариян Карагъзов, Ирина Любомирова Огнянова-Кривошиева – автори

ISBN: 978-619-7179-60-6 (print)

e-ISBN: 978-619-7179-52-1 (online)

DOI: 10.62761/521.WUB

СЪДЪРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENTS

Уводни думи /Introduction	5
Михаил Станчев/Mikhael Stanchev Проблемът за войната и мира: световните тенденции/ The Issue of War and Peace: Global Trends.....	7
Пламен Димитров/Plamen Dimitrov Как войната на Русия срещу Украйна пренарежда геоенергийния пъзел на Балканите/How Russia's War on Ukraine is Rearranging the Geoenergy Puzzle in the Balkans	16
Димитър Добрев/ Dimitar Dobrev САЩ и сигурността в Черно море/ United States and Black Sea Security.....	31
Йордан Баев/Jordan Baev Китайската политика и войната в Украйна/ Chinese Policy and the War in Ukraine	48
Боби Бобев/Bobi Bobev Войната в Украйна, Албания и Косово неотклонно в курса на ЕС и НАТО/The War in Ukraine, Albania and Kosovo Firmly on the EU and NATO Course	62
Юра Константинова/Yura Konstantinova Гърция - „от правилната страна на историята“/ Greece – “On the Right Side of History”	75
Марияна Стамова/Mariyana Stamova Войната в Украйна и отражението ѝ в Република Северна Македония/The War in Ukraine and its Impact in the Republic of North Macedonia	88
Анета Михайлова/Aneta Mihaylova Румъния и войната в Украйна/Romania and the War in Ukraine.....	105
Бисер Банчев/Biser Banchev Сърбия и войната в Украйна/Serbia and the War in Ukraine.....	119
Мариян Карагъзов/Marian Karagyozov Необходимият медиатор – Турция и войната в Украйна/ The Necessary Mediator - Turkey and the War in Ukraine.....	135

Ирина Любомирова Огнянова-Кривошиева/ Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva Хърватия и руско-украинската война от 2022-2023 г. / Croatia and the Russian-Ukrainian War of 2022-2023.....	154
Бисер Банчев/Biser Banchev Черна гора и войната в Украйна/ Montenegro and the War in Ukraine.....	168
Показалец/Index.....	181

Войната в Украйна и Балканите (2022–2023)

Уводни думи от съставителите

В края на XX век Балканите се намираха в епицентъра на напрежението в променяща се Европа. Тогава войните на територията на бивша Югославия приковаваха погледите на световното обществено мнение към региона. Постепенно, в началото на новото хилядолетие, въпреки оставащите потенциални заплахи, Балканите „отстъпиха“ първенството си на други „разломни зони“. Геополитическото противопоставяне, този път между Запада и Русия, намери конфликтна точка в Украйна. През 2014 г. Майдана и анексията на Крим навлязоха, както се оказа, трайно в дискусиите на международните политически анализатори.

Опирайки се на вече натрупания собствен опит, обществеността и управляващите в балканските страни следяха с нарастващо внимание събитията в Украйна предвид близостта ѝ и евентуалните заплахи за страните от региона.

Верни на изследователския си инстинкт и професионално „задължение“ учените от ИБЦТ и най-вече от Секция „Съвременни Балкани“, откликнаха на публичния интерес и своевременно представиха в специален сборник резултатите от задълбочените си проучвания по „украинската тема“.

Както предвидихме тогава, проблемът се задълбочи и претърпя сложно развитие през следващите години. Ето защо в периода 2014–2022 г. в балканските столици следяха постоянно нарастващото напрежение в международните отношения във връзка с Украйна, съпроводено от противоречивите действия на САЩ и ЕС и „предупрежденията“ на Москва. Инвазията на Русия в Украйна, започнала с началото на прокламираната от В. Путин „специална военна операция“ от 24 февруари 2022 г., не само насочи по особен начин вниманието на целия свят към държава в непосредствена близост до Балканите, но и принуди страните от региона да вземат още по-сериозно отношение и конкретни мерки в новата кризисна ситуация. И това не е случайно. От близо три години в Украйна се води пълномащабна война, със стотици хиляди военнослужещи и модерно въоръжение, с многобройни жертви, с ангажирането на НАТО и на „колективния“ Запад на страната на нападнатата държава.

В настоящия сборник учените от ИБЦТ, с помощта на колеги и партньори от други институции, отново представят изследвания върху реакцията на Балканите по отношение на войната в Украйна. В колективния труд са включени статии, които са посветени на периода до есента на 2023 г. От 12-те текста, осем насочват вниманието към девет отделни държави от региона, а четири разглеждат някои аспе-

кти, излизачи от тази тясна рамка, но осветляващи важни проблеми, свързани с войната в Украйна. Проф. дин Михаил Станчев анализира съвременните глобални тенденции и ролята на основните световни играчи, както и ролята на Украйна през призмата на войната на Русия срещу нея. Д-р Пламен Димитров разглежда отражението на руското военно нападение срещу Украйна и последвалите санкции на ЕС срещу Москва върху енергийната геополитика на Балканите. Политиката на САЩ по отношение на сигурността в Черно море е обект изследване на статията на гл. ас. д-р Димитър Добрев. Проф. д-р Йордан Баев представя специфичното поведение на китайското ръководство след началото на руската военна интервенция в Украйна.

В основната си част сборникът включва отделни case studies, посветени на различни страни от Балканите. Така например в статията си д-р Боби Бобев анализира сходното отношение на Албания и Косово към създалата се ситуация след руската агресия срещу Украйна. Проф. дин Юра Константинова представя позицията на Гърция във връзка с войната в Украйна в контекста на факторите, формиращи цялостната външна политика на Атина. На отражението на войната в Украйна в Република Северна Македония се спира доц. д-р Марияна Стамова. Тя представя вътрешно и външнополитическите мотиви на управляващите в Скопие при формирането на тяхната позиция по този проблем.

Гл. ас. д-р Анета Михайлова анализира отношението на официален Букурещ, довело до твърдата и категорична позиция на Румъния, изразяваща се в осъждане на руската агресия и ясно подкрепа на всички инициативи на ЕС и НАТО. В статията си д-р Мариян Карагъзов отразява сложната и „неординерна“ политика на Турция във връзка с войната в Украйна и отношенията с двете воюващи страни.

Позицията на Хърватия към руско-украинската война от 2022–2023 г. е разгледана от доц. д-р Ирина Огнянова-Кривошиева. От своя страна д-р Бисер Банчев в две отделни статии дава възможност на читателите да се запознаят с различните подходи в Подгорица и Белград във връзка с военния конфликт в Украйна, породени от мястото и статута на Черна гора и Сърбия в международните отношения и от стремежа им към европейска и евроатлантическата интеграция.

Накрая бихме искали да подчертаем, че настоящата публикация е само началото в изследванията по темата, като покрива основно един период от развитието на войната в Украйна и отражението ѝ на Балканите. Учените от ИБЦТ продължават проучванията по следващите етапи до самия (надяваме се скорошен) край на този ужасен конфликт.

Трябва да се отбележи, че всеки автор в колективния том имаше пълната свобода да изрази собственото си мнение.

Проблемът за войната и мира: световните тенденции
The Issue of War and Peace: Global Trends

Проф. дин Михаил Станчев
чуждестранен член на Българска академия на науките
Prof. Mikhael Stanchev, DSc.
Foreign member of the Bulgarian Academy of Sciences
stanchev.m@gmail.com

Резюме

В статията се анализират съвременните световни тенденции и ролята на основните играчи в глобалния свят, в частност, ролята на Украйна, която се оказва в центъра на геополитическото измерение през призмата на войната на Русия срещу нея. Авторът показва нарастващата роля на Азиатско - Тихоокеанския регион и анализира ролята на Европейския съюз в разрешаването на руско-украинския въоръжен конфликт. Авторът подчертава, че днес човечеството живее в епохата на локални войни в различни региони на света. Анализът се основава на известните идеи на Питирим Сорокин за „индекса на войните“ и „динамиката на войните“. В статията се подчертава важноста на актуализираната идея за създаване на Балтийско-Черноморския съюз, в който страни както Полша и Украйна могат да изиграят изключителна роля. Извежда се заключението, че Украйна се превръща в решаващ геополитически фактор, от победата на която ще зависи и съдбата на Европа.

Ключови думи: Украйна, Русия, Европа, Азия, геополитически фактор, съвременни тенденции, война и мир.

Abstract

The article analyses the current global trends and the role of the main players in the world, in particular, the role of Ukraine, which found itself at the centre of the geopolitical dimension through the prism of Russia's war against it. The author shows the growing role of the Asia-Pacific region and analyses the role of the European Union in the resolution of the Russian-Ukrainian armed conflict. The author stresses that today humanity lives in the era of local wars in different regions of the world. The analysis is based on the famous ideas of Pitirim Sorokin about the "index of wars" and "the dynamics of wars". The article emphasises the importance of the updated idea of creation of Baltic-Black Sea Union, in which countries like Poland and Ukraine could play an outstanding role. It concludes that

Ukraine has turned into a decisive geopolitical factor on the victory of which the fate of Europe will depend.

Key words: Ukraine, Russia, Europe, Asia, geopolitical factor, current trends, war and peace.

Агресията на Русия срещу Украйна значително промени архитектурата на международната сигурност. Въз основа на анализа на световните тенденции мога да кажа следното. САЩ, като световен лидер както в икономическата, така и във военната сфера, не могат да не разбират, че лидерството им в новия XXI век не е безспорно. „По петите“ ги преследва Китай, както и целият Азиатско-тихоокеански регион, който върви напред, ако не на първо, поне на второ място в световния елит. Китай се превърна не само в „монтажния цех“ на световната икономика, но и се утвърди като бързо развиваща се икономика, макар и при запазване на комунистическия модел.

Укрепването на вертикала на властта при наличието на свободно развиваща се пазарна икономика според китайците е ключът към феноменалния успех на китайския, конфуциански модел на обществено развитие. Поне виждаме, че центърът на световното икономическо развитие постепенно се премества в Азиатско-тихоокеанския регион, където водещи играчи са не само Китай, но и Индия, Япония, Южна Корея и Австралия с Нова Зеландия.

Не бива да се пренебрегват страните от „втората вълна“ - Индонезия, Малайзия и накрая Виетнам. Успях да посетя Япония и Виетнам и лично да се убедя в бързото нарастващо развитие на тези страни. Индия скромно се крие на трето място в световната икономика. Но до средата на този век и след това населението на тази азиатска страна ще достигне 4 милиарда души, според прогнозите на ООН. Днес тази държава, сякаш неусетно, но като никоя друга, непрекъснато купува най-новите видове оръжия и модернизира армията си. Индия ще започне да се нуждае от повече жизнено пространство. Къде ще се насочи тя?

Европейският съюз преминава през трудни времена. Излизането на Великобритания е сериозен сигнал за бъдещето на Европа, за която Освалд Шпенглер говори още през 20-те години на миналия век като за „упадък на Европа“ и дори предполага нейния колапс. Той написа: „На Европа остават около 100 години, те ще свършат през 2018 г. И това ще се случи по следния начин - първо ще се наводнят потоци от хора от други страни, след това ще започнат погроми, бунтове, самотници ще започнат да стрелят по тълпата. В същото време ужасна криза ще удари икономиката ... Европейската цивилизация вече е на повече от две хиляди години от раждането на Христос. Колапсът на съвременна Европа трябва да настъпи по същия сценарий,

в който са изпаднали предишните велики раси - постигане на материален просперитет, начало на големи катаклизми и поява на варвари. Колапсът трябва да започне на същото място, където всичко започна - в Гърция ... Бъдещето, за руско-сибирската цивилизация, Европа ще замръзне и в нея ще останат само онези мигранти, които могат да се адаптират към студа. Ще има все по-малко бели хора.“

Какво ще се случи с Европа и света? Изглежда, че ерата на глобалните войни е останала в миналия век. Днес живеем в епоха на непрекъснати локални войни, ту избухващи, ту затихващи в различни региони на света. Известният американски социолог от руски произход Питирим Сорокин определя „военния индекс“ като съотношението между броя на войните и броя на жертвите в тези войни на милион души. Закономерността на нарастване на индекса на войната в определени периоди е придружена от повишена степен на конфликтност. Той също така отбеляза, че „динамиката на войните“ се колебае (т.е. периоди на растеж и упадък). Според П. Сорокин няма универсална тенденция в динамиката на войните нито за Европа, нито за отделните страни. Амплитудите на динамиката на войните в различните страни нямат нищо общо. Всяка страна и войните в нейната история са индивидуални по този начин. П. Сорокин смята, че явлението война е толкова често срещано в историята на човечеството, колкото и периодът на мирен живот: периоди на непрекъснат мирен живот без война в продължение на четвърт век са изключително редки в историята на държавите. За 5600 години - 14500 войни (2,6 на година) и не се наблюдава спад на броя на войните в бъдеще, счита той.

Но с всичко това той подсказва на съвременното поколение условията за постигане на мир на планетата. В известния си труд „Причините за войната и условията на мира“ (1933) Сорокин определя основните условия за вътрешен и международен мир. Според известния социолог основата на вътрешния социален свят е наличието в това общество на цялостна система от ценности, която трябва да влезе твърдо в живота на членовете на това общество, както и всички други основни ценности на отделните елементи на обществото трябва да са в хармония с тази система. Преди П. Сорокин, друг известен учен, основателят на Украинската академия на науките, В. Вернадски, изрази тази идея, като смята, че все по-голямото участие на хората в науката, повишаването на културното и морално ниво „правят човечеството геоложка сила.“

Само човешкият ум, насочен към създаване, а не към конфронтация, високото културно ниво на нациите и народите, моралната самодисциплина на индивида, победата на демокрациите и достъпът до управление на широките маси от хората ще създадат благоприятни условия за постигане на всеобщ мир както в самото общество, така

и в група от няколко общества, които пряко зависят от усвояването на интегрална система от висши общи културни ценности и тяхната взаимна съвместимост. Съвременните нации трябва да осъзнаят, че културният и морален потенциал на народите трябва да бъде насочен към решаване на глобалните проблеми на човечеството, към търсене на пътища за постигане на мир, към съзидание, а не към разрушение.

Човек може в известен смисъл да се съгласи с идеята на О. Шпенглер относно бъдещето на руско-сибирската цивилизация, но само - цивилизация, насочена към създаване на цялостна система от културни ценности, рационално използване на нейните богати недра и човешки потенциал, а не средновековния феодален тип поведение, насочено към забогатяване на група олигарси с общото обедняване на населяващите я народи, към разгръщане на войни с цел оправдаване на нерешените вътрешни проблеми. Странността на руско-украинската война е и фактът, че тази война се води през XXI век, когато изглеждаше, че световната цивилизация живее с манталитета на „забравения фактор на войната“, но той ни напомня, че не трябва да пренебрегваме този фактор.

Както вече отбелязах, проблемът на Русия е в самата Русия, в нейното ниво на политическо и културно развитие. Вместо да се превърне в гравитационен център в бившето постсъветско пространство, Русия, за да запази своята хегемония, започна да разпалва конфликти не само в покрайнините на бившия Съветски съюз, но и в други региони на света, подкрепяйки диктаторски режими като себе си. Вместо притегателен център, тя се превърна в страна, от която мнозина се опитват да се отдалечат.

Бих искал да вярвам, че победата на Украйна над Русия ще промени ценностната система и модела на бъдещето, ако не на целия свят, поне на Европа като цяло. Основната разлика в руско-украинската война е именно в това, че Русия воюва не само срещу Украйна, но и срещу световната цивилизация, а Украйна защитава ценностите на световната цивилизация заедно със себе си.

Ние, за съжаление, сме в един от тези региони, когато наблизко има хищен звяр. Да го оставим в бърлогата или да го оставим да бяга безцелно? И дори вече не може да бяга. Той е ранен и не просто ранен, той усеща края си и в агония започва хаотично да се втурва към всички. Ето защо той е опасен, въпреки че е очевидно, че изживява последните си дни.

Русия е най-голямата държава в света с най-богати ресурси, но с необосновани геополитически амбиции, а е една от най-бедните страни в света. Бедността на съществуването поражда и „бедността на философията“ както на управляващата класа, така и на

хората, които я подкрепят. Сигурен съм, че основната геополитическа цел на Русия (и не само) трябва да бъде нейната вътрешна политика, насочена към подобряване на нивото на развитие на собственото ѝ население, или, както се казва сега, политиката на устойчиво развитие на тяхната страна. Като цяло проблемът за устойчивото развитие на света е глобална тенденция и Русия трябва да е наясно с това и да стане част от тази тенденция. Тогава не само съседните страни, но и целият свят може да се втурне към него и тогава, може би, по думите на О. Шпенглер, ще дойде бъдещето на руско-сибирската цивилизация. В съветско време имах възможност да посетя различни части на бившия СССР – от Санкт Петербург до Севастопол, от Лвов – до Хабаровск, Амурска област, да посетя Средна Азия и един от научните центрове на Сибир – Новосибирск!

Бях поразен от неподредеността на тези места, с изключение може би на Хабаровск, който от моя гледна точка е най-чистият град в Русия! Пътувах един ден с жена ми с влак от Хабаровск до Амурска област. Тайга, тайга... и блата и само по гарите блещука човешки живот. Ако се разработят тези краища? Е, защо някои нации успяват да отглеждат грозде на вулканична повърхност на малки острови, докато руснаците живеят в постоянна мръсотия и бедност и, най-важното, винаги чакат някой да дойде и да го направи вместо тях, вместо да навият ръкавите си и да подреждат живота си. Вижте какво се случва в областта на производството на нефт и газ. В какво се превърнаха тези области след разработката на нефтените и газови находища? Мисля, че обратната страна на луната изглежда по-добре! Ето за това трябва да се замисли Русия, която има необятни простори, които ѝ изиграха жестока шега.

САЩ, Китай и дори в известен смисъл Русия са обречени на ролята на геополитически играчи в света, въпреки че последната явно не може да се справи с тази роля. Ако погледнете евразийския континент, където Русия заема централно място, а Европа изглежда като малък полуостров, Русия може да играе ролята на свързващ мост между западната и източната цивилизации, а се е превърнала в слабо и злобно звено в тази важна верига.

Точно такава роля може да играят и Балканите, и регионът, в който се намират Украйна, Полша и балтийските страни. Проектът „интермариум“, предложен от Йозеф Пилсудски след Първата световна война, е съюз на конфедеративни държави Полша, Украйна, Беларус, Литва, Латвия, Естония, Молдова, Унгария, Румъния, Югославия, Чехословакия, а също и, вероятно, Финландия, простиращи се от Черно и Адриатическо море до Балтийско. Оттук и името на Балтийско-Черноморския съюз, чиято основна цел, според Й. Пил-

судски, е да се избегне господството в региона на Германия и СССР. Тази идея беше подхваната от украинските учени и общественици Степан Рудницки и Юрий Липа, които разработиха украинската Черноморска доктрина в междувоенния период, като се има предвид укрепването на магистралата Север-Юг за разлика от Волга (да се чете - Москва). Естествено тази идея беше посрещната враждебно в СССР. И двамата мислители загинаха от ръцете на НКВД през 1937 и 1944 г. Същата идея беше подкрепена и от полското правителство в изгнание под ръководството на Владислав Сикорски, но нейното осъществяване се оказа невъзможно както поради факта, че всички тези държави бяха в сферата на влияние на СССР и Германия, така и че след война основната задача е възстановяването на опустошената Европа от фашистката агресия. Но идеите, заложили от полски и украински политици, са актуални и днес. Неслучайно през юли 2020 година външните министри на Полша, Литва и Украйна подписаха в Люблин съвместна декларация за създаване на т.н. Люблински триъгълник – тристранен регионален съюз с цел политическо, военно, икономическо и културно сътрудничество, с цел подпомагане на евроатлантическата интеграция на Украйна и противодействие на разширяваща се руска заплаха.

В началото на този век идеята за Балтийско-Черноморския съюз отново започва да си проправя път, първо като многоезичен проект, а по-късно и като геополитически, който, разбира се, не трябва да се противопоставя на Европейския и Евразийския съюз, а напротив, да се превърне в мост на взаимното разбирателство между Запада и Изтока. Европейската интеграция, по силата на обективни икономически закони, ще се развива от Запад на Изток, където има най-богатите природни ресурси и по принцип висококвалифицирана работна сила.

Западната икономика, с високо ниво на бизнес-култура и стабилни демократични институции, трябва да развие ново регионално пространство в началния етап, което ще осигури достъп до нови ресурси и нови перспективи в евразийската територия в бъдеще. И в този смисъл Балтийско-Черноморския регион може да се превърне в своеобразна буферна зона, която не да разделя, а напротив, да обединява възможностите на страните в името на просперитета на мира и сигурността в Европа.

От момента на своето съществуване човечеството очевидно винаги е мечтаело да живее в мир и хармония, мечтаело за някакво ефимерно обединение, в името на световното единство. Войната на Русия срещу Украйна не е просто война между две държави. Това е война за мир и спокойствие в Европа и в света като цяло, това е изтласкването на руския свят от съзнанието на европейците, особено

в страни като Германия, Франция, Италия, страните от Югоизточна Европа и, в частност, България.

Пристигайки в страната на моите предци, бях поразен от ширещата се в страната чума на русофилството, насадена от Русия през последния век и половина. Може би никоя друга страна в света не е издигала толкова много паметници (над 450), посветени на „руската слава“. Ако територията се освободи от тези паметници, България може да получи нова Добруджа. За да въведе „руския свят“, за почти половин година от войната, според министерството на вътрешните работи на Украйна, Русия е унищожила повече от 22 000 граждански обекта на територията на Украйна (жилищни сгради, обществени сгради за комунални услуги, детски градини, училища, болници, университети, супермаркети и др.).

Изглежда поставените цели при провеждането на „специалната военна операция“ са постигнали точно обратния резултат. В статията на В. Путин се споменава за „единния народ“... В желанието си да демилитаризира страната ни, Русия допринесе Украйна да стане може би най-милитаризираната страна в Европа, притежаваща и способна да управлява най-новите видове оръжия с помощта на своите съюзници, преди всичко САЩ и Великобритания и някои страни-членки на НАТО. България, въпреки приеждането на Соломоновото решение за военно-техническа помощ, оказва съдействие за ремонт на военна техника и съдействие в логистиката.

Идеята на европейските политици за създаване на собствена европейска армия все още не е осъществена. Украинската армия, която придоби безценен военен опит в борбата с врага, показва на целия свят безстрашие пред лицето на „втората армия“ на света, безвъзвратно развенча мита за непобедимостта на руската армия и е напълно оборудвана с последно поколение натовски оръжия, може напълно да замени т.н. европейска армия, която ще се превърне в гаранция за сигурността в Европа.

Украйна в тази война получи все повече съюзници, които ни помагат по всякакъв възможен начин. А Русия постепенно ги губи - на Запад, с изключение на Унгария и Сърбия, в Азия - Корейска народно-демократична република, Иран и Китай, които се смята за традиционен съюзник на Русия, зае изчаквателна позиция. Армения, която изпита „ефективността“ на руска помощ в рамките на ОДКС при разрешаването на конфликта в Нагорни Карабах и дори Казахстан обърна гръб на Путин и отказа да признае не само Абхазия и Южна Осетия, но и т.нар. ЛНР и ДНР.

Украински войници с три куршума калибър 72, които пробиха бронята на прехвалените руски хеликоптери „Алигатор“, провалиха договор за милиарди долари между Русия и Индия за закупуване на

последните руски хеликоптери. Руските военно-космически сили не успяха да унищожат украинската противовъздушна отбрана и да завоюват превъзходство във въздуха. А Русия, която имаше предимство в началото на войната, загуби и информационната война. Никой вече не вярва на Русия.

Украйна, с помощта на САЩ и ЕС, създаде широк фронт на единство на демокрациите срещу режима на диктатурите както в самата Русия, така и в Европа, Азия и Централна и Латинска Америка. „Кримската платформа“ обедини около себе си 47 държави, вкл. всички страни от ЕС, а конференцията в Рамщайн – повече от петдесет. Дори Германия, която първоначално зае либерална позиция спрямо Русия, постепенно изтласква руското влияние, неутрализирайки проруските „Шрьодер“-и¹ в германската политика. И това е по-важно от самото оръжие. Ако антируската идея овладее масите, тогава оръжията няма да са необходими. Както уместно отбеляза един от украинските журналисти Петр Шуклинов, „Европа изстиска руския свят от себе си!“. Остава не само украинското общество, но и най-висшият политически и икономически елит да изцеди от себе си този „руски свят“.



Първа парламентарна среща на „Кримска платформа“, 2023 г.

В Украйна два проблема винаги са съжителствали един до друг, като че ли се допълват един друг - това е проблемът с изтласкването

¹ Герхард Шрьодер е бивш канцлер на Федерална република Германия, който след приключване на мандата си участва в ръководните органи на различни руски компании, които отказва да напусне след започването на войната на Русия срещу Украйна. Близък приятел на Владимир Путин.

на руските агенти на влияние не само в „Банкова“², но и във всички силови структури и държавни структури, както в центъра, така и в региони. И вторият важен проблем е изкореняването на корупцията на всички нива, премахването на олигархията като класа, тъй като украинската олигархия е обратната страна на руската олигархична система. Почти всички големи украински олигарси са тясно свързани с руската олигархия в една или друга степен. И ако тези два основни проблема не бъдат изкоренени точно сега, а не след войната, украинските военни, издържали на рамената си трудностите на целия период на войната, започвайки от 2014 г., след като се справиха с външния враг, ще обърнат оръжието си срещу вътрешния враг.

Как да не си спомним призива на незабравимия Владимир Улянов-Ленин за превръщане на империалистическата война в гражданска, когато армията обръща оръжието си срещу собственото си правителство. И за да не се случи това, сега е необходимо да се реши въпросът на бойното поле, прогонвайки руските нашественици от украинската земя и изгонвайки цялата агентурна мрежа от руски специални служби и руски престъпници, тъй като след края на военните действия и постигането на известен предварителен мир, всички руски агенти в украинските власти и целият олигархичен елит ще присвоят победата на украинския народ за себе си и ще останат на власт за дълго, ако не и завинаги.

Украйна се превръща в решаващ геополитически фактор не само в Югоизточна Европа, но силна и боеспособна армия, която перфектно владее най-новите видове съвременни оръжия, е доста важен аргумент във външната политика. И не само външни. В самата Украйна в резултат на войната олигархичната система се разрушава и традиционните връзки между украинските и руските олигарси постепенно, но не напълно се губят. Мисля, че в каквито и патриотични костюми да се обличат, на олигарсите вече няма да им бъде позволено безсрамно да се месят в икономиката и политиката на страната. И украинският народ, преминал през тигела на войната, вече няма да позволи на сегашното и бъдещото ръководство на Украйна да продължи старата политика, а ще допринесе за появата на нов политически елит, способен да изведе Украйна до нови висоти на сигурността, просперитет и мир. И това не е „краят на историята“, а нейното ново начало!

² Улица „Банкова“ № 11 е официалният адрес на сградата на президентската администрация в Киев.

**Как войната на Русия срещу Украйна пренарежда
геоенергийния пъзел на Балканите**
How Russia's War on Ukraine is Rearranging
the Geoenergy Puzzle in the Balkans

Д-р Пламен Димитров
Българско геополитическо дружество
Plamen Dimitrov, PhD,
Bulgarian Geopolitical Society
plamen127@mail.bg

Резюме

Статията разглежда отражението на руското военно нападение срещу Украйна от 24 февруари 2022 г. и последвалите санкции на ЕС срещу Москва върху енергийната геополитика на Балканите. Проследени са последиците за търговията с нефт и нефтопродукти от Русия, чиито внос в Европейският съюз е забранен, макар че две балкански страни получават временна дерогация от нефтените санкции – България и Хърватия. По отношение на газовата търговия авторът дефинира понятието „специална енергийна операция на Русия срещу ЕС“ и очертава различния подход на Москва спрямо отделните балкански държави. Очертана е и специалната роля на Турция като най-голям регионален купувач на руски енергоресурси, който не участва в санкциите срещу Кремъл.

Ключови думи: Енергийна сигурност, геополитика, санкции, нефт, газ

Abstract

The article examines the impact of the Russian military attack on Ukraine on 24 February 2022 and the subsequent EU sanctions against Moscow on the energy geopolitics of the Balkans. The consequences for trade in oil and oil products from Russia, whose import into the European Union is prohibited, have been tracked, although two Balkan countries received a temporary derogation from the oil sanctions - Bulgaria and Croatia. Regarding the gas trade, the author defines the concept of “Russia's special energy operation against the EU” and outlines Moscow's different approach to particular Balkan countries. The special role of Turkey as the largest regional buyer of Russian energy resources, which does not participate in the sanctions against the Kremlin, is also outlined.

Key words: Energy security, geopolitics, sanctions, oil, natural gas

Увод

Нападението на Русия срещу Украйна от 24 февруари 2022 г. бе геополитически шок за страните от Европейския съюз. То доведе до рязка промяна в политиката на ЕС спрямо Москва. В координация със САЩ европейските страни наложиха икономически санкции срещу Русия и започнаха да оказват военна, финансова и политическа помощ на Украйна.

Предмет на изследването в настоящата статия са промените в търговията и преноса на нефт, нефтопродукти и природен газ на Балканите, настъпили в резултат на войната на Русия срещу Украйна и последвалите санкции срещу Москва. До февруари 2022 г. повечето балканските държави внасяха сериозни количества енергийни ресурси от Русия, а територията на някои от тях бе и транзитно трасе за тези ресурси. Изострянето на отношенията между ЕС и Москва доведе да свиване и преконфигуриране на руското присъствие в енергийния пасианс на някои балкански страни, най-вече тези, които са членки на Европейския съюз.

Темата за влиянието на войната в Украйна върху балканската енергийна геополитика е нова, нейният предмет на изследване не съществуваше преди 24 февруари 2022 г. Затова настоящата статия ще се опира преди всичко на публикации в информационни сайтове и електронни издания на различни медии. Базата от емпирична информация ще служи за очертаване на регионалните тенденции в енергетика след като започна прилагането на санкциите срещу Русия. Доколкото темата за енергийните санкции е в изследователското поле на международните икономически отношения, анализът ще се базира на реалистката и неореалистката школа в науката за международните отношения, като държавите и техните ръководители ще бъдат възприемани като рационални играчи.

Още в първия ден на руското нападение срещу Украйна – 24 февруари 2022 г., Европейският съвет, включващ държавните ръководители на страните от ЕС, приема декларация, с която „осъжда по възможно най-категоричен начин непровокираната и неоправдана военна агресия на Руската федерация срещу Украйна“¹. Тъй като външната политика и военните въпроси са извън интеграционния стълб на Европейския съюз, реакцията на ЕС спрямо възникналата криза със сигурността се определя от лидерите на държавите членки на Съюза. Пред тях има три възможни варианта за отговор. Първият е да се задоволят само с остра политическа декларация, осъждаща действията на Русия. Вторият – да изпратят войски, които да подпомогнат Украйна като се бият срещу руската армия. Бързо става ясно,

¹ European Council 2022.

че тези две опции са неприемливи. Шансовете руската агресия да бъде възпряна само с политически декларации са нулеви, а общественото мнение в европейските страни, както и вътрешните убеждения на техните лидери са в полза на решителна намеса в конфликта. Почти никой обаче не иска тази намеса да се изразява в изпращането на войски. Украйна не член нито на НАТО, нито на Европейския съюз, поради което тези две организации нямат задължението да я защитават с военни средства. Освен това европейците не желаят да влязат в открита война с Русия и така да рискуват ответен удар от една ядрена сила. Поради това още в първите дни на руското нападение се оформя убеждението, че ЕС трябва да избере третата опция – да подпомага Украйна с оръжие, но не и с войски, като паралелно с това действа за изтощаването на руската икономика чрез налагането на санкции.

Логично е най-важният сегмент на икономическите санкции да бъде енергийният. Приходите от газ, нефт и нефтопродукти са много важни за бюджета на Русия, като хазната разчита най-много на данъка върху добива на полезни изкопаеми. Освен от желанието да бъде подрината икономическата база на руската военна машина, лидерите на ЕС се ръководят и от още едно съображение, свързано с енергийната сигурност. След 24 февруари 2022 г. става ясно, че доставките на нефт и газ от Русия са натоварени с голям геополитически риск. Владимир Путин вече е смятан за непредсказуем и хазартен политически лидер, от когото може да се очаква всичко. Сериозна част от руските енергийни доставки за Европа минават през територията на Украйна, т.е. – през зоната на бойни действия, което поставя голяма въпросителна пред тяхната надеждност и ритмичност. Ето защо за ЕС е важно да ограничи до минимум зависимостта от руските енергоресурси, независимо от това кога и как ще завърши войната.

Ако за България, Румъния, Гърция, Хърватия и Словения всичко е ясно – като членки на ЕС те автоматично се солидаризират със санкциите срещу Русия, то казусът с рестрикциите срещу Москва поставя страните от Западните Балкани и Турция пред сложен геополитически избор. Черна гора, която води преговори за присъединяване към ЕС, както и Албания и Република Северна Македония, които са със статут на кандидат-членки на Съюза, се присъединяват към санкциите на Брюксел. Турция, Сърбия и Босна и Херцеговина обаче не постъпват така и продължават да поддържат връзките си с Русия, включително и в сферата на енергетиката². Поради своето географско положение и наличната преносна инфраструктура Турция може да продължи да получава безпроблемно руски нефт, газ и въглища,

² Stasiukevych 2022.

но ситуацията е по-различна за Сърбия и Босна и Херцеговина, които нямат излаз на море и са заобиколени отвсякъде от държави, присъединили се към санкциите срещу Русия.

Нежеланият руски петрол и българското изключение

На 3 юни 2022 г. Европейският съюз наложи най-важната рестрикция срещу Русия – забрана за внос руски на нефт с танкери, влизаща в сила от 5 декември с.г. Успоредно с това бе решено да бъде спряна и вносът на руски нефтопродукти, но от малко по-късна дата – 5 февруари 2023 г.³.

Този тайминг за влизане в сила на нефтените санкции е съобразен с предварителната оценка за това какъв период от време е необходим на страните от ЕС, за да се преориентират към други доставчици. До войната срещу Украйна Русия доставя малко над една четвърт от петрола, необходим на ЕС. Но освен нефта, Русия изнася за ЕС и нефтопродукти, които са по-скъпи от петрола - по 1,2 млн. барела на ден.

За две балкански държави – Хърватия и България е направено временно изключение от санкционния режим срещу руския петрол. Хърватия получава право да внася до края на 2023 г. от Русия специален вид газьол, без който нейната петролна рафинерия не може да работи⁴. По-сериозна дерогация от санкционния режим е дадена на България заради нейното „специфично географско положение“. Тази формулировка отразява факта, че на българска територия има само една голяма рафинерия, получаваща руски петрол през Черно море и освен това е собственост на руската компания „Лукойл“, която е голям производител на нефт и е логично да зарежда собствения си преработващ завод със своя суровина. Изключението от забраната за внос на руски петрол с танкери за България важи до края на 2024 г. През януари 2023 г. парламентът в София прие специален закон, който забранява износа на продукти, произведени от руски петрол, освен ако не става дума за експорт с крайна дестинация Украйна или пък за специфични продукти, за които няма пазар и възможности за съхраняване на българска територия.

По темата за преработката на руски нефт в рафинерията на „Лукойл-Нефтохим“ в България се разгарят горещи политически дебати. Те вървят по няколко линии. Първо, обсъжда се извънредно облагане на „свърхпечалбите“ на руската компания, които тя реализира от това, че работи с руски петрол, който заради санкциите е значително по-евтин от сорта „Брент“ - другият еталон за цена на европейския пазар. Второ, важен е въпросът за колко време „Лукойл-Нефтохим“

³ Cahill 2022.

⁴ Simon and Bounfour 2023, 11.

може да започне работа изцяло с неруски нефт, откъде ще дойде той и какво конкретно се прави за намирането на нови доставчици. И на трето място идва сюжетът за евентуалната смяна на собствеността на най-голямата българска рафинерия. През есента на 2023 г. в София се оформи парламентарно мнозинство зад решението за прекратяването на вноса на руски петрол в България от 1 март 2024 г. – 9 месеца преди изтичането на дерогацията от нефтените санкции. След това вариантите за снабдяване на рафинерията в Бургас са два – с петрол от Казахстан, идващ до руското черноморско пристанище Новоросийск по нефтопровода на Каспийския тръбопроводен консорциум, или с нефт от Близкия Изток и Северна Африка, който обаче трябва да бъде транспортиран през Босфора и Дарданелите. Най-вероятно ще се стигне до комбинация на различни сортове нефт, която да пасва най-добре на технологичната конфигурация на рафинерията.

Във връзка с нуждата от снабдяване на „Лукойл-Нефтохим“ с неруски петрол се възраждат и дискусиите за построяване на тръбопровод между Бургас и гръцкото пристанище Александруполис, като нефтът трябва да тече от Гърция към България. Макар че нефтопроводът изглежда като добра алтернатива на преноса през турските Проливи, реализацията на този проект е малко вероятна, тъй като той трудно може да излезе на печалба, а още по-трудно ще бъде да намери финансиране.

Санкциите на ЕС срещу руския петрол поставят в сложна ситуация и Сърбия, макар че тя не се е присъединила към тях. В страната има само една голяма рафинерия, намираща се в град Панчево. Тя покрива 70% от нуждите на сръбския вътрешен пазар на горива. Собственост е на приватизираната компания NIS, в която мажоритарен дял има „Газпромнефт“ – дъщерна фирма на руският енергиен гигант „Газпром“. Рафинерията в Панчево се снабдяваше с руски петрол, който се разтоварва на терминала в хърватското пристанище Омишал и след това достига до Сърбия по тръбопровода „Адриа“⁵. Санкциите на ЕС обаче забраняват разтоварването на танкери с руски нефт в европейски пристанища и Хърватия обявява, че няма да бъде направено изключение за руския петрол, преминаващ през нейна територия на път за Сърбия.

Трябва да се има предвид, че рафинерията в Панчево може да работи с неруски петрол. Така например през 2021-ва – последната година преди началото на войната в Украйна, делът на руския нефт, преработван в сръбската рафинерия, пада до 17% (през 2020 г. е бил 27%). Най-голям дял в сръбския нефтен внос през 2021 г. има

⁵ Paszkowski 2022.

Ирак (импорт за \$755 млн.) и едва след това идва Русия с над двойно по-малък дял - \$331 млн., следвана от Казахстан с \$205 млн⁶. Освен това компанията NIS има и собствен добив в Сърбия, Румъния и Босна и Херцеговина. След 24 февруари 2022 г. обаче става много изгодно да се работи с руски нефт, защото той започва да се търгува с голяма отстъпка в цената още преди да влязат в сила санкциите на ЕС. Затова Сърбия търси начини да запази възможността да внася руски петрол. През юни 2023 г. е подписан меморандум за разбирателство между Сърбия и Унгария за построяването на нефтопровод между двете държави. Предвижда се той да бъде с дължина 304 км и капацитет от 5,5 млн. тона годишно. Идеята е по бъдещата тръба да тече руски петрол, стигащ до Унгария по нефтопровода „Дружба“⁷. Очаква се съоръжението да бъде завършено през 2028 г. Реализацията на този проект обаче е свързана с много условности и изглежда малко вероятна. Той би бил напълно безсмислен, ако междувремево ЕС реши да забрани вноса на руски нефт и по тръбопровода „Дружба“, или пък ако Сърбия стане член на ЕС или се присъедини към санкциите срещу Русия.

До влизането в сила на санкциите Румъния също внася сериозни обеми руски нефт – до 30% от петролната консумация в страната. Една от трите големи рафинерии в страната – „Петротел“ край Плоещ, е собственост на руската компания „Лукойл“, а в другите две мажоритарен дял имат съответно казахстанската държавна компания „Казмунайгаз“ и австрийската OMW. През 2022 г. както представители на румънското правителство, така и на рафинерията „Петротел“ декларираха, че страната без проблем ще се откаже от вноса на руски петрол и ще намери алтернативни източници за снабдяване. Най-логичният вариант е руският нефт да бъде заменен с казахстански, но проблемът е, че и двата вида идват от едно и също пристанище – Новоросийск. Въпросът с произхода на петрола, натоварен в Новоросийск, е сложен, защото в тръбопровода Тенгиз-Новоросийск, по който идва казахстанската суровина, тече и руски нефт, главно от находищата на „Лукойл“ в руската част на Каспийско море. През 2022 г. Казахстан създава своя сорт нефт КЕВСО, за да го отличи от руския „Уралс“, но от химико-технологична гледна точка е много трудно да се направи тази разлика. Наистина, делът на нефта с произход, различен от Казахстан и Русия, в румънския внос нараства от 18 на 32 процента през първата половина на 2023 г. в сравнение със същия период на 2022 г., но все пак има сериозни подозрения, че от Новоросийск продължава да бъде доставян и руски нефт за Румъния⁸. През

⁶ Crude Petroleum 2022.

⁷ Derewenda 2023.

⁸ Paszkowski 2023.

октомври 2023 г. румънските митнически власти отнемат лиценза за търговия на едро с петролни продукти на „Литаско“ – дъщерното дружество на „Лукойл“, чрез което руската компания оперира в Румъния. Мотивите за това решение обаче не са обявени и остава да се гадае дали то е свързано с нарушаване на ембаргото срещу вноса на руски петрол или пък с претенциите на данъчните власти в Букурещ за дължими големи суми от страна на „Литаско“⁹.

Гърция също има много интензивни връзки с Русия в сферата на енергетиката до 2022 г. През 2021 г. с руски произход са 96% от вноса на въглища, 41% от природния газ и 21% от импорта на нефт¹⁰. Предвид своето географско положение в източната част на Средиземно море, за Гърция не е трудно след 5 декември 2022 г. да замени руския петрол със суровина от други производители. Санкциите срещу Москва обаче засягат гръцките собственици на нефтени танкери, които участват много активно в търговията с руски нефт. До началото на войната в Украйна гръцки компании държат дял от 40% в износа на петрол от руските пристанища в Балтийско и Черно море. През 2022 г. този дял леко намалява, но все още е значителен – 33 процента¹¹. В условията на санкции срещу Москва този бизнес е още по-привлекателен, защото руският нефт вече се транспортира не до европейски пристанища, а на значително по-голямо разстояние до Индия и други азиатски държави. От юли 2023 г. обаче превозът на руския петрол сорт „Уралс“ става рисков за европейските собственици на танкери, защото котировките надхвърлят ценовия таван от \$60 за барел, установен от САЩ и ЕС. През есента на 2023 г. САЩ започват да затягат контрола върху режима на износ на руския петрол и налагат санкции на компании от Турция и Обединените Арабски Емирства заради това, че са транспортирали руска суровина, договорена над ценовия таван от \$60 за барел. Вероятно с това е свързано решението на три големи гръцки компании с общо над 100 танкера да се откажат от преноса на нефт с произход от Русия¹².

Турция която не налага санкции срещу руския нефт, увеличава неговия внос през 2022 и 2023 г. Това става особено видимо след като най-голямата рафинерия в страната, която е собственост на азербайджанската държавна нефтена компания, подписва нов договор за доставки на големи обеми руски петрол. Към есента на 2023 г. Турция е третият най-голям купувач на руски нефт в света след Китай и Индия и е категорично на първо място в класацията на страните вносителки на руски нефтопродукти¹³.

⁹ Ernst 2023.

¹⁰ IEA 2023.

¹¹ Shipnerd News 2023.

¹² Reuters 2023.

¹³ Levi 2023.

Балканските специфики на руската специална газова операция срещу Европа

В сравнение с въглищата и нефта, търговията с природен газ между Русия и страните от ЕС след 24 февруари 2022 г. се развива по доста по-различен сценарий. Европейските лидери са наясно, че газовите доставки от Русия не могат да бъдат заменени в кратък срок. Има две основни причини за това. Първо, делът на руския газ във вноса на ЕС е много голям – достига до 40%. И второ, което е още по-важно – основната част от руските доставки се осъществяват по тръбопроводи, а ЕС не разполага с достатъчно терминали за прием на втечен газ, който да замести руския. Освен това има сериозни пробойни във вътрешната свързаност между газопреносната инфраструктура на страните членки на Съюза, поради което прехвърлянето на газ от едни към други региони е затруднено. Поради това ЕС не налага и дори не е обмислял забрана за вноса на природен газ от Русия. Вместо това Европейската комисия набляга на мерките, които могат по естествен път да ограничат нуждата от руски газ.

Първите решения за предстоящата драматична промяна в географията на газовите доставки за ЕС идват само две седмици след началото на войната на Русия срещу Украйна. На 8 март 2022 г. Еврокомисията обявява план, според който да края на същата година вносът на руски газ трябва да бъде намален с две трети, а до 2030 г. ЕС трябва да стане напълно независим от Москва в енергийно отношение¹⁴.

От пролетта на 2022 г. руско-европейските отношения в сферата на газовата търговия придобиват неочакван развой след като Москва решава да премине в контраатака преди мерките на ЕС за заместване на доставките от „Газпром“ да дадат резултат. На 31 март 2022 г. президентът Владимир Путин подписа указ, с който изисква компаниите от т.нар. неприятелски държави да плащат за руския тръбопроводен газ в рубли, въпреки че в съществуващите договори е ясно указано, че плащането трябва да е в евро или долари¹⁵. Европейската комисия обаче постанови, че евентуално плащане от европейски компании в рубли би било нарушение на санкциите срещу Русия. В края на април „Газпром“ спря едностранно доставките на газ за България и Полша, а малко по-късно същото се случи и на Финландия, Нидерландия и Дания. Всички тези страни отхвърлиха ултимативното искане на Москва за промяна в начина на плащане. През лятото на 2022 г. нещата станаха още по-сериозни след като „Газпром“ започна да намалява газоподаването по „Северен поток“ за своя най-голям клиент – Германия. Вече бе ясно, че Кремъл провежда ясен план за

¹⁴ The Oxford Institute for Energy Studies 2022.

¹⁵ Ворошилов 2022.

енергийна конфронтация с европейските страни, който, използвайки терминологията на Владимир Путин, аз бих обозначил като специална газова или енергийна операция срещу ЕС.

На пръв поглед решението на Владимир Путин да намали значително доставките на „Газпром“ за Европа изглеждаше като поредната ирационална стъпка, но все пак в него може да бъде намерена някаква логика. Първо, чрез намаляване на физическия обем на доставките, Русия целеше да предизвиква недостиг на европейския газов пазар, а това да тласне цените на газовите хъбове нагоре. Така „Газпром“ би могъл да запази приходите си дори и ако продава много по-малко газ в ЕС, защото цената ще бъде по-висока. Втората цел на Кремъл обаче бе стратегическа – да предизвика енергийна паника в Европа и страхове, че през зимата европейците може да останат без отопление. Кремъл е предполагал, че на тази база е възможно да избухнат недоволство и масови протести, които да принудят политиците в ЕС да отменят санкциите срещу Русия в името на енергийната стабилност. Програмата максимум на Кремъл бе Германия и Брюксел да дадат зелена светлина за използването на вече готовия газопровод „Северен поток-2“.

Руската специална енергийна операция се отрази най-сериозно върху България, която до началото на войната в Украйна бе в много сериозна зависимост от вноса на руски газ, достигаща до 90%. Властите в София споделяха общата тревога на Европейския съюз за сигурността на газовите доставки и обявиха, че ще търсят диверсификация на вноса. Обикновено под термина „диверсификация“ се разбира увеличаване на броя на доставчиците с цел рязко намаляване на дела на водещия доставчик. Газовата диверсификация обаче има още две измерения – първо, разнообразяване на маршрутите, по които идва газа, и второ, баланс между видовете договори за доставка – съчетаване на дългосрочните договори с покупки от спот пазара, което пък означава и хеджиране на финансовия риск, тъй като различните видове договори предполагат и различни ценови формули, по които се плаща газа.

България се оказа една от първите страни от ЕС, срещу които Русия започна да прилага своята конфронтационна стратегия в сферата на газовата търговия през 2022 г. В края на април „Газпром“ поиска ултимативно от „Булгаргаз“ да започне да плаща за руски газ в специална сметка в рубли. Руската компания се мотивира с форсмажорно обстоятелство – указът на президента Путин, който изисква от „неприятелските държави“ да се приемат плащания само в рубли. Българското правителство, използвайки и външна правна помощ, прецени, че има риск от загуба на средствата, преведени авансово за месечната доставка на руски газ, ако бъде приложена схемата,

предложена от „Газпром“. В крайна сметка в края на април 2022 г. „Булгаргаз“ преведе на руската компания уговорената сума в долари, така както е предвидено в договора, но парите се върнаха обратно, а от началото на май газовите доставки за България бяха прекратени.

При така създалата се критична ситуация в началото на май 2022 г. единственият възможен източник на газ за България (освен малките обеми от Азербайджан) бяха излишъците, формирани на гръцкия пазар. От ключова важност бе фактът, че „Газпром“ не спря доставките за Гърция, която от своя страна разчиташе на газ и от Азербайджан и от терминала в Ревитуса. Така стана възможно България да получава газ през Гърция. Теоретично той би трябвало да минава през пункта Кулата-Сидирокастро, но едно по-внимателно вглеждане в данните за дневния пренос през тази точка през 2022 г. показва, че не целият обем газ, доставен на „Булгаргаз“ от гръцкия пазар, е преминал физически през границата. Най-вероятно е имало и суапови сделки, при които част от руски газ, предназначен за Гърция, е останал на българска територия.

От началото на лятото на 2022 г. България започна преговори и за директни покупки на танкери с втечен газ от производители в САЩ. Схемата за реализацията на тези доставки обаче е доста сложна, тъй като се оказва, че терминала в Ревитуса няма свободни слотове за разтоварване и ако иска да ползва съоръжението, „Булгаргаз“ трябва да купи някои от вече раздадените слотове. В условията на общ недостиг на газ в Европейския съюз, цената на такава сделка бе висока. Резултатът бе, че България успя да си осигури газ през първите няколко месеца след спирането на руските доставки, но на много висока цена. Върхната точка бе през септември 2022 г., когато цената на газа определена от КВЕР, бе 353 лв. за мегават/час. След това ценовата графика тръгна надолу, следвайки тенденциите на европейските хъбове.

От октомври 2022 г. заработи интерконекторът Гърция-България, което даде възможност на „Булгаргаз“ да получава пълният обем азербайджански газ, договорен с консорциума, разработващ находището Шах Дениз. Друг важен пробив по отношение на газовата диверсификация за България бе подписаният договор в самото начало на 2023 г. за използване на турските вносни терминали от „Булгаргаз“. Турция има пет терминала със сериозен капацитет, но пречка за тяхното използване от България бе липсата на споразумение за междусистемна връзка между газовите оператори на двете страни. От началото на 2023 г. вече е отворена опцията „Булгаргаз“ да получава до 1,8 млрд. куб. м годишно през турските терминали. Пълна сигурност на газовите доставки за България обаче ще има след въвеждането в експлоатация на терминала в Александруполис, което се очаква да стане до март

2024 г. В края на август 2022 г. „Булгаргаз“ завиши своята резервация за ползване на капацитет на този терминал от половин на един милиард куб. м годишно.

След спирането на руските доставки потреблението на газ в България намаля значително – между август 2022 и януари 2023 г. понижаването е с 23,9% спрямо средните нива за същия период на предходните 5 години¹⁶. Главна причина за това намаление са високите цени. Някои газифицирани домакинства преминаха на ток, защото неговата цена е силно субсидирана и поскъпването не беше толкова голямо. Роля изигра и меката зима, която понижи газовото потребление на топлофикационните дружества.

С изтичането на договора между „Газпром“ и „Булгаргаз“ в края на 2022 г. стана ясно, че Русия окончателно губи българския газов пазар, като основна причина за това е геополитическата атмосфера на враждебност между Москва и Европейския съюз, създадена се заради руската агресия срещу Украйна. Трябва да е ясно обаче, че за „Газпром“ България винаги е била по-важна като транзитна страна за руския газ, отколкото като краен купувач. Донякъде е парадоксално, че след 24 февруари 2022 т. преносът на руски газ през българска територия продължи с почти непроменена интензивност. Договорът на руската компания за транзит през Украйна изтича на 31 декември 2024 г. и след тази дата именно през България ще преминава единственият маршрут, по който Русия вероятно ще продължи да изнася тръбопроводен газ за страните от Европейския съюз. Държавната компания „Булгартрансгаз“ не може да си позволи спиране на транзитния поток от руски газ, защото би останала без своя основен приход, с който се изплащат и огромните заеми, взети за построяването на тръбопровода „Балкански поток“. Малко вероятно е и Путин да постави заключителния щрих от своята специална енергийна операция чрез спирането на транзита през България, защото това би оставило без газ Сърбия и Унгария, които са последните два европейски държави (ако не броим Беларус), симпатизиращи на Русия.

Руската агресия срещу Украйна не се отрази негативно върху доставките на руски газ за Турция. Дори напротив – изпаднала в трудна ситуация, компанията „Газпром“ се съгласи (по указание на Кремъл, разбира се) да направи ценови отстъпки за своите турски клиенти и да им даде едногодишна отсрочка за плащането на газа, доставен през 2023 г. В замяна президентът Ердоган откликна положително на плановете на своя колега Владимир Путин за изграждането на руски газов хъб в Турция. Тази идея обаче е не-реалистична. Доставките на руски газ за Турция имат физическо

¹⁶ Димитрова 2023.

ограничение. Между двете черноморски държави има два директни газопровода, минаващи по дъното на морето – „Син поток“ и „Турски поток“. Техният общ капацитет е 47,5 млрд. куб. м на година. Близо две трети от този обем газ остава за нуждите на турския пазар. Следователно към ЕС могат да се насочат оставащите 16 млрд. куб м.



След 24.02.2024 г. газопроводът „Турски поток“ става най-важният експортен маршрут, по който руският газ достига до Турция и няколко страни от Евросъюза.

През България към Сърбия, Унгария, Гърция, Румъния и Република Северна Македония сега се транзитират около 14-15 млрд. куб. годишно руски газ, идващ от Турция. Това означава, че няма почти никакви свободни, неангажирани с дългосрочни договори обеми руски газ на турска територия, които евентуално да се търгуват на бъдещия хъб. А изграждането на нов тръбопровод, свързващ Русия и Турция, не е възможно, тъй като двете страни не разполагат с технологични възможности за такъв сложен строеж. Изключено е да дойде помощ от западни компании, защото те се страхуват да не бъдат наказани за неспазване на санкциите срещу Русия. Трябва да се отчете, че дипломатическата и икономическа изолация на Москва заради агресията срещу Украйна укрепи ролята на Турция като незаменим купувач и транзитър на руски тръбопроводен газ.

Макар че руските газови доставки за Гърция не бяха спрени, тази балканска страна също започна да променя своите енергийни планове в резултат от войната в Украйна. През 2021 г. вносът от Русия покриваше 40% от гръцкото потребление на природен газ. През вто-

рата половина на 2022 г. този дял падна наполовина. През 2023 г. обаче вносът на руски газ в Гърция отново нарасна, но вече има една съществена новост – руската суровина стига до гръцка територия основно с танкери, а не по тръбопровод. В Ревитуса се разтоварват танкери както идващи от руския полуостров Ямал (проекта Ямал СПГ), така и от малкия терминал за износ на втечен газ „Портовая“, който се намира в Ленинградска област и е собственост на „Газпром“. В същото време гръцката компания ДЕПА, имаща договор с „Газпром“ за внос на тръбопроводен газ, се отказа от съществена част от договорените обеми, нарушавайки клаузата „вземай или плащай“. Заради това нарушение „Газпром“ изисква от своя гръцки контрагент 150 млн. евро за 2022 г. и около 300 млн. евро за 2023-а¹⁷.

Заклучение

В заключение може да се отбележи, че санкциите и izolацията на Русия, последвали военното нахлуване в Украйна, предизвикаха сериозни трусове на балканските енергийни пазари. От началото на март 2024 г. вносът на руски петрол ще бъде прекратен от всички страни от региона с изключение на Турция. Но тъй като нефтът е глобално търгуема стока, Русия успява да пренасочи количествата, изпаднали от пазарите на балканските държави към клиенти в Азия. По отношение на природния газ Москва провежда селективна политика спрямо държавите в Югоизточна Европа. Доставките за България бяха спрени напълно, а страни като Гърция и Румъния се стремят постепенно да заменят руската суровина с газ от други производители. Сърбия, Босна и Херцеговина и Северна Македония пък изцяло зависят от българския транзит – докато той съществува те ще получават руски газ, но вече се оглеждат и за други алтернативи.

Като цяло на Балканите се оформиха две групи държави. В едната влиза само Турция, която съхрани в пълен обем своите енергийни връзки с Русия, а в другата са всички останали, които или са членки на Европейския съюз или пък са в различна фаза от процеса на присъединяване към него. По своя воля или по силата на географските и геополитически обстоятелства страните от втората група ограничиха и продължават да ограничават сътрудничеството с Русия в сферата на енергетиката.

¹⁷ Energy Press 2023.

Литература

Димитрова 2023: Димитрова, Й. „България е успяла да намали потреблението на газ с рекордните 24%“. *Дневник*, 20.03.2023 / Dimitrova, Y. “Bulgaria e uspiala sa namali potreblenieto na gaz s rekordnite 26%”. *Dnevnik*, 20.03.2023; https://www.dnevnik.bg/evropa/2023/03/20/4462449_bulgariia_e_ustpiala_da_namali_turseneto_na_gaz_s/?ref=home_editorial /11.10.2023/

Cahill 2022: Cahill, B. „European Union Imposes Partial Ban on Russian Oil“. CSIS; <https://www.csis.org/analysis/european-union-imposes-partial-ban-russian-oil> /11.10.2023/

Crude Petroleum 2022: *Crude Petroleum in Serbia*; <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/crude-petroleum/reporter/srb> /11.10.2023/

Derewenda 2023: Derewenda, F. „Hungary and Serbia sign joint oil pipeline deal“. *Ceenergy news*, 22.06.2023; <https://ceenergynews.com/oil-gas/hungary-and-serbia-sign-joint-oil-pipeline-deal/> /11.10.2023/

Energy Press 2023: „Crucial DEPA, Gazprom talks on gas price, take-or-pay clause“. *Energy Press*, 06.11.2023; <https://energypress.eu/depa-gazprom-talks-on-price-take-or-pay-clause-at-crucial-point/> /11.10.2023/

Ernst 2023: Ernst, I. „Lukoil sees Romanian operations at risk after losing trading license“. *Romania-Insider*, 17.11.2023; <https://www.romania-insider.com/lukoil-romanian-operations-risk-trading-license-2023> /11.10.2023/

European Council 2022: „European Council conclusions on Russia’s unprovoked and unjustified military aggression against Ukraine“, 24.02.2022;

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/european-council-conclusions-24-february-2022/> /11.10.2023/

IEA 2023: Greece 2023, *IEA*, Paris; <https://www.iea.org/reports/greece-2023/executive-summary> /11.10.2023/

Levi 2023: Levi, I. „October 2023 — Monthly analysis on Russian fossil fuel exports and sanctions“. *Center for Research on Energy and Clean Air*, <https://energyandcleanair.org/october-2023-monthly-analysis-on-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/> /11.10.2023/

Paszkowski 2022: Paszkowski, M. „EU sanctions against Russia and potential problems with Serbia crude oil supplies“. *Institute of Central Europe*, Lublin, 28.06.2022;

<https://ies.lublin.pl/en/comments/eu-sanctions-against-russia-and-potential-problems-with-serbia-crude-oil-supplies/> /11.10.2023/

Paszkowski 2023: Paszkowski, M. „Impact of Russian-Ukrainian war on crude oil supplies to Bulgaria and Romania“. *Institute of Central Europe*, Lublin, 15.11.2023; <https://ies.lublin.pl/en/comments/impact-of-russian-ukrainian-war-on-crude-oil-supplies-to-bulgaria-and-romania/> /11.10.2023/

Reuters 2023: „Greek shippers exit Russian oil trade as U.S. tightens price cap scrutiny“. *Reuters*, 23.11.2023; <https://www.reuters.com/markets/commodities/greek-shippers-exit-russian-oil-trade-us-tightens-price-cap-scrutiny-2023-11-23/> /11.10.2023/

Simon and Bounfour 2023: Simon S. and A. Bounfour. „New Map Impact of Russia’s War on Ukraine on Supply and Demand“. *Transport & Environment*, July 2023, p.11.

https://www.transportenvironment.org/wp-content/uploads/2023/07/202307_oil_import_report_TE-1.pdf /11.10.2023/

Stasiukevych 2022: Stasiukevych, I. „EU sanctions against Russia: alignment of the EU enlargement countries“. *European Parliament*, July 2022;

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/639327/EXPO_IDA\(2022\)639327_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/639327/EXPO_IDA(2022)639327_EN.pdf) /11.10.2023/

Shipnerd News 2023: „Greece leads Russian crude exports with a 33% share“. *Shipnerd News*, 20.04.2023;

<https://shipnerdnews.com/greece-leads-the-russian-crude-oil-exports/> /11.10.2023/

The Oxford Institute for Energy Studies 2022: „The EU plan to reduce Russian gas imports by two-thirds by the end of 2022: Practical realities and implications“;

<https://www.oxfordenergy.org/publications/the-eu-plan-to-reduce-russian-gas-imports-by-two-thirds-by-the-end-of-2022-practical-realities-and-implications/> /11.10.2023/

Ворошилов 2022: Ворошилов, Д. „Путин подписал указ о продаже газа за рубли недружественным странам“. *RBC*, 31.03.2022 / Voroshilov, D. “Putin podpisal ukaz o prodaje gaza za rubli nedrujestvennym stranam”. *RBC*, 31.03.2022; <https://www.rbc.ru/politics/31/03/2022/6245aafb9a7947e20b83407a> /11.10.2023/

САЩ и сигурността в Черно море United States and Black Sea Security

Гл. ас. д-р Димитър Добрев,
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Assistant Professor Dimitar Dobrev, PhD,
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
(Bulgarian Academy of Sciences)
corsair_@abv.bg

Резюме

От зона с нисък приоритет за Вашингтон Черно море след февруари 2022 г. изведнъж се трансформира в регион от голяма важност за националната сигурност на САЩ. Всичко това изведе на преден план нуждата от изработването на стабилна и най-вече приложима стратегия в икономическата, политическата, енергийната и военната сфера за да се защитят американските интереси там. Към днешна дата Черноморието заема централно място във военно-политическото противопоставяне между Съединените щати/НАТО и Русия, което налага увеличаване на усилията за възпиране на Кремъл, в една зона, която ще става все по-милитаризирана и оспорвана в бъдеще.

Ключови думи: САЩ, Черно море, НАТО, Русия, сигурност

Abstract

From an area of low priority for Washington, after February 2022 the Black Sea has suddenly been transformed into a region of great importance for US national security. All that has brought to the fore the need to develop a robust and, above all, workable strategy in the economic, political, energy, and military spheres to protect US interests there. To date, the Black Sea occupies a central position in the military-political confrontation between the United States/NATO and Russia, necessitating increased efforts to deter the Kremlin, in an area that will become increasingly militarized and contested in the future.

Key words: USA, Black Sea, NATO, Russia, security

Вероятно датата 24 февруари 2022 г. ще остане в съзнанието на всеки европеец като денят, в който беше дадено началото на най-масащабната война на територията на Стария континент от 1945 г. насам. Започнала като „специална военна операция“, при всички положения планирана да свърши в рамките на няколко дни, продължава вече повече от година. Подкрепена от Запада, Украйна не само издържа на руския удар, но само след няколко месеца започна да реализира редица успехи на фронта, включително и да си възвръща окупирани от Русия територии. Към икономическите и геополитическите причини, зад руско-украинската война стоят и исторически подбуди, базирани на съветската концепция за сфери на влияние от периода на Студената война и традиционното руско чувство за несигурност, съгласно което днешният руски политически елит вярва, че се намира в борба на живот и смърт със Запада. Изказванията на заместник-председателя на Съвета за сигурност на Руската федерация Дмитрий Медведев, че ако страната му загуби тази война „ще престане да съществува [и] ще бъде разпокъсана на части“¹, придават на този сблъсък екзистенциален характер за Кремъл, или поне се опитва да се представи така пред руското общество и света.

Нападението на Русия над Украйна даде възможност на много наблюдатели да правят паралел със събитията в Европа от края на 30-те години, да говорят за спускането на нова „Желязна завеса“, или за разпадането на Съветския съюз. На първо място, войната разби европейската архитектура за сигурност, изградена след 1945 г. Въсъщност, ако трябва да се правят някакви исторически паралели, въоръженият конфликт в Украйна изигра за европейската сигурност същата роля, каквато имаше Корейската война (1950–1953). Както последната успя да превърне Северноатлантическия договор от съюз на хартия в истински военнополитически блок, в който бяха включени Гърция и Турция през 1952 г. и стартира оръжейна надпревара, така и руското нападение от февруари 2022 г. бързо изкара НАТО от „мозъчната смърт“, в която се намираше и стана повод двете неутрални държави Швеция и Финландия да кандидатстват за членство в съюза. Войната даде поредния сигнал европейските членове на Алианса да се заемат сериозно със собствената си отбрана, а това със сигурност ще предизвика нова въоръжена надпревара. Второ, като последица трябва да се посочи изостряне вниманието на САЩ (и НАТО) върху сигурността на Черноморския регион, което е предмет на анализ в настоящата тема, още повече, че тази зона става и ще бъде все по-милитаризирана и оспорвана в бъдеще, защото без значение колко отслабена ще излезе Руската федерация от войната, нейните интереси ще останат.

¹ <https://www.bta.bg/bg/news/world/news/412082?download=1/25.08.2023/>.

Черно море има важно стратегическо значение. От векове то играе ролята на транспортен коридор за стоки и ресурси, свързващ Запада с Изтока, но и арена на няколко териториални и етнически конфликти като тези в Приднестровието в Молдова, Южна Осетия и Абхазия в Грузия и спорът между Азербайджан и Армения за Нагорни Карабах. На практика, който доминира морето е в състояние да проектира сила към Балканите, Кавказ и Близкия изток². Войната разкри не само стратегическия, но и икономическия потенциал на региона в областта на сигурната търговия, особено след като блокадата на украинските пристанища от руския флот повиши цените на храните в световен мащаб. Украйна и Руската федерация са сред най-значимите производители, а през 2021 г. са в челната тройка на износителите на пшеница, царевица, слънчогледово масло и на калиеви и фосфорни торове. И двете държави са ключови доставчици за много страни от Африка и Близкия изток, които попадат в групата на слаборазвитите държави силно зависими от вноса на храни и торове. До началото на 2022 г. по водите на Черно море са транспортирани 30% от пшеницата и 75% от слънчогледовото масло, които се търгуват в световен мащаб. Вероятното прекъсване на реколтата от пшеница и маслодайни култури ще постави под въпрос продоволствената сигурност на тези страни³.

Регионът е ключов възел и в енергийната икономика не само поради транспортната инфраструктура, но и заради предполагаемото наличие на големи запаси от природен газ около и под Черно море, което означава, че регионът може да има жизненоважен принос за енергийната сигурност на Европа⁴.

Без съмнение, действията на Русия от февруари 2022 г. изправят Източния фланг на НАТО пред вероятно най-сложната среда за сигурност от края на Студената война и то във време, когато борбата срещу тероризмът продължава, а възходът на Китайската народна република променя баланса на силите. Още през 2014 г. на срещата на върха в Уелс, като отговор на анексирането на Крим, Алиансът предприе курс на адаптация към новите условия. Беше увеличено военното присъствие по Източния фланг и 360-градусов подход, което отразява развиващите се предизвикателства и заплахи за съюза. За разлика от предишното постоянно позициониране на американски войски в бази на европейска територия, сега се залага на ротационно разполагане на мобилни подразделения. Следвайки решенията от срещата на върха в полската столица Варшава през 2016 г., се прис-

² Bogajski & Doran 2016, 2.

³ https://www.fao.org/fileadmin/user_upload/faoweb/2022/Info-Note-Ukraine-Russian-Federation.pdf /28.08.2023/; <https://centerformaritimstrategy.org/publications/reflecting-on-one-year-of-war-the-decisive-element-of-black-sea-strategy/> /28.08.2023/.

⁴ <https://libmod.de/en/security-and-synergies-the-importance-of-the-black-sea-region-and-russias-war-on-ukraine/> /28.082023/.

тъпи към формирането на многонационални батальони на НАТО през 2017 г. в съответствие с концепциите „Enhanced Forward Presence“ (в Литва, Латвия, Естония и Полша) и „Tailored Forward Presence“ (в България и Румъния)⁵.

Въпреки това в цялостната си стратегия на засилване възможностите за възпиране, стратегическото планиране на Алианса до 2022 г. разглежда Черноморския регион като периферен, поради което той не получава нужното внимание, както например Балтийско море. Това ясно може да се открие при изработването на концепциите „Enhanced Forward Presence“ и „Tailored Forward Presence“ като втората има много по-малка сила за сметка на първата, която се прилага в балтийските държави и Полша, въпреки че основното направление на руската политика е в южна посока⁶.

За разлика от липсата на стратегически фокус на НАТО в Черно море преди 2022 г., руската стратегия отдавна разглежда тази зона като приоритетно направление във външнополитическата стратегия на страната. По време на Студената война морето е превърнато в съветско езеро, но с последвалото разширяване на НАТО чрез приемането на Румъния и България за членки то се превръща в гранична зона между Алианса и Руската федерация. Това се възприема като предизвикателство и има непосредствен ефект върху Кремъл, където традиционните възприятия за сигурността отново биват изведени на преден план⁷. Страни като Грузия, Молдова и Украйна са разглеждани като част от националната сигурност на Русия заради културните и исторически връзки с нея. Стремешите на политическото ръководство в Москва отново да превърне държавата във велика сила и конкурент на САЩ, НАТО и Европейския съюз (ЕС), отреждат на Черноморския регион да бъде ключов компонент от ревизионистичните планове на Кремъл⁸. Това ясно може да се открие в новата морска доктрина на Федерацията, в която се предвижда развитието на държавата като велика морска сила и укрепването на мощта ѝ сред водещите морски сили, докато Черно море е посочен като един от „важните райони за осигуряване на националните интереси“ и утвърждаване на „геополитическите позиции“ на Русия⁹.

Заради географското разположение на полуостров Крим и с разполагането на системи за ранно предупреждение, противокорабни компле-

⁵ Баев 2021, 229, 230; <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-black-sea-as-mare-clausum/> /29.08.2023/.

⁶ Aronsson & Mankoff 2023, 17; <https://cepa.org/article/ending-russias-black-sea-stranglehold/> /29.08.2023/; <https://foreignpolicy.com/2023/04/07/black-sea-war-geopolitics-russia-ukraine-nato/> /30.08.2023/.

⁷ Alexandrova-Arbatova 2008, 300; Бояджиева 2021, 258–259.

⁸ Trenin 2008, 104, 105, 117.

⁹ https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1688734/ /28.08.2023/.

кси „Бастион“, ракети „Кинжал“, балистични ракети „Искендер“ с обсег от 400 км., противовъздушни системи „Панцир“ и С–400, модернизирването на флота и въоръжаването му с ракети с голям обсег, страната се сдобива с възможности да нанася удари не само по Украйна. В обсега на руските оръжия е и почти цялата територия на Молдова, също и цялото румънско и част от турското крайбрежие. Всичко това трансформира баланса на силите и дава знак на претенциите на Москва за надмощие в региона. Паралелно с това Кремъл може да концентрира своите военноморски сили винаги, за да има преимущество, докато НАТО е затруднен от Конвенцията от Монтьрьо от 1936 г., която ограничава присъствието на кораби на нечерноморски държави. Освен това Черно море е важно и заради достъпа, което то предлага до глобалните морски линии и комуникации в период на нарастваща борба за влияние в Близкия изток и Африка, превръщайки се във важен логистичен маршрут, по който се снабдяват руските военноморски сили в Тартус (Сирия) при операциите им в Източното Средиземноморие¹⁰.

Регионът дава възможност на Москва да се бори и срещу инициативите на Запада, да защити южния си фланг, да парира успеха на НАТО през последните две десетилетия, като блокира напредването му към Украйна, Молдова и Кавказ. Освен това Кремъл е в състояние да проектира влиянието си без да разчита на инструменти от съветската ера, като стриктна идеологическа вярънност, контрол върху местните управляващи партии и службите за сигурност. Вместо това се използват други похвати, които да подсигурят „правилната“ външнополитическа ориентация на набелязаните съседи. Те трябва или да подкрепят международните позиции на Русия или най-малкото да останат неутрални. За постигането на тези цел руското политическо ръководство не се ограничава дори в това да използва енергоизточниците като ефективно оръжие. На практика, силните позиции на Русия в Черно море ѝ позволяват да преследва целите си за политическа и икономическа експанзия на Балканите, в Близкия изток, да оказва натиск върху членовете на НАТО Румъния и България¹¹. Не на последно място, контролът върху това море и неговата ремилитаризация се разглеждат и като част от стратегията за предотвратяване на обкръжаването на Руската федерация от Алианса.

Нуждата от дългосрочна и адекватна концепция за сигурността в Черно море се налага като необходимост. Стъпка в тази посока е предприета още през март 2022 г. на извънредната среща в Брюксел, където съюзниците в НАТО се обединяват около нуждата от рестартиране на възпирането и отбраната в дългосрочен план. Обявено е

¹⁰ <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-black-sea-as-mare-clausum/29.08.2023/>; Alexandrova-Arbatova 2008, 301; Bogajski & Doran 2016, 10-11.

¹¹ Russia, NATO and Black Sea Security 2020, 25; Trenin 2008, 113; Bogajski & Doran 2016, 2, 3, 5.

създаването на четири нови многонационални бойни групи в България, Словения, Унгария и Румъния¹². Три месеца по-късно, в края на юни на срещата на върха на НАТО в Мадрид се приема и новата стратегическа концепция на съюза и увеличаване на многонационалните групи в Източна Европа от батальон до размера на бригада и нарастване на силите за бързо реагиране от 40 000 до 300 000 души¹³. За разлика от стратегическата концепция от 2010 г., където сътрудничеството НАТО-Русия е от „стратегическо значение, тъй като допринася за създаването на общо пространство на мир, стабилност и сигурност“¹⁴, тази от 2022 г. вече посочва Руската федерация като „най-значимата и пряка заплаха за сигурността“ на евроатлантическата зона. Паралелно с това в Мадрид Западните Балкани и Черноморския регион са посочени като зони от „стратегическо значение“ за Алианса¹⁵.



На срещата на НАТО в Брюксел през март 2022 г. е обявено създаването на четири нови многонационални бойни групи в България, Словения, Унгария и Румъния

На теория, в концепцията от 2022 г. Атлантическият договор залага на значително засилване на своите възпиращи възможности чрез интегриране на противовъздушната и противоракетна отбрана и укрепване на постоянното присъствие по суша, вода и въздух. Но, на

¹² https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_193611.htm /29.08.2023/.

¹³ https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm /29.08.2023/.

¹⁴ Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization 2010, 29

¹⁵ NATO 2022, 4, 5, 11

практика, за изработването на съгласувана стратегия за Черноморския регион може по-лесно да се говори, отколкото да се направи. Причините за това са няколко. Като цяло, отговорът на НАТО на руските действия е твърде слаб и неубедителен. Прилагането на т.нар. „tripwire“ подход, част от който са концепциите „Enhanced Forward Presence“ и „Tailored Forward Presence“ на Източния фланг, отне на съюзниците няколко години преди да започне да се прилага¹⁶. От друга страна, трябва да се посочи и по-голямото единодействие на политическо ниво и в сферата на отбраната/сигурността между Латвия, Литва, Естония и Полша, и доста по-различните гледни точки и възприятия за руската заплаха, сред черноморските членки на Алианса Румъния, България и Турция.

Това налага допълнителни действия на Съединените щати под флага на НАТО. Тук трябва да се подчертае, че интересите на Вашингтон в региона не се ограничават само до членовете на съюза, но обхващат доста по-голяма зона, включваща Украйна и Грузия, които са партньорски страни за Алианса¹⁷. В този смисъл трябва да се разглежда и посещението на министърът на отбраната на САЩ Лойд Остин през октомври 2021 г. в Грузия, Украйна и Румъния и изявлението, че „стабилността и сигурността на Черно море са от национален интерес на САЩ [и] Източния фланг на НАТО“¹⁸. Това е част от ангажиментите на администрацията на президента Джоузеф Байдън да разработи стратегия за региона. В тази връзка по време на изслушване пред Подкомисията за Европа и регионалното сътрудничество за сигурност към Комисията за външни отношения на Сената на САЩ, на 27 октомври същата година, Джим Таунсенд (Център за нова американска сигурност), д-р Алина Полякова (Център за европейска политика и анализи) и Иън Бжежински (Атлантически съвет) представят три доклада върху темата „Black Sea Security: Reviving U.S. Policy Toward the Region“.

Интересът към тези доклади се състои в това, че те предлагат една всеобхватна стратегия засягаща целия спектър на сигурността (икономическа, енергийна, военна, информационна и пр.), пряко свързана с демократичната устойчивост на държавите. Според авторите на докладите регионалната сигурност няма да бъде постигната само с военни средства, защото няма значение колко кораби и войски ще изпраща Вашингтон, ако те не са подкрепени от по-дългосрочни стратегии всички успехи ще бъдат ефимерни. Прозрачните демокра-

¹⁶ <https://foreignpolicy.com/2023/04/07/black-sea-war-geopolitics-russia-ukraine-nato/> /28.08.2023/; <https://www.ispionline.it/en/publication/back-to-the-roots-nato-returns-to-territorial-defence-in-europe-116596> /27.08.2023/; NATO 2022, 6

¹⁷ Aronsson & Mankoff 2023, 8

¹⁸ <https://www.euronews.com/2021/10/20/us-defence-secretary-underlines-support-for-eastern-europe> /30.08.2023/.

тични институции, върховенството на закона и независимите медии са ключови. Това би довело до по-голям обем чужди инвестиции, а от там и икономически растеж и устойчивост. Ролята на САЩ в тези области може да се реализира чрез различни програми за подкрепа на независими медии и журналисти, борба срещу дезинформацията, икономически мерки и инициативи като „Три морета“ – платформа подкрепена от Вашингтон за регионална свързаност (включително и енергийна), която се развива в рамките на трансатлантическото партньорство¹⁹.

Изработването на ефективна стратегия за региона на Черноморието би дало на Вашингтон не само възможност да възпира успешно ревизионизма на Кремъл, но и напредването на Китай, който използва финансовата и икономическата си сила, за да се сдобива с влияние на Балканите и не само. Затова се препоръчва във американските инициативи да участва и ЕС. Колко ключова трябва да е ролята на Вашингтон, въпреки участието на партньори и съюзници като НАТО и ЕС, може да се открие в забележката на Джим Таунсенд, че „подобна стратегия няма да работи без лидерството на САЩ. Не е задължително САЩ да поемат тази тежест сами, но [те] трябва да водят по пътя“. Не е по-различно и мнението на Алина Полякова, според която „стратегическото лидерство и ангажиране на [американската страна] е инструментът за гарантиране, че Черно море няма да се превърне в постоянна черна дупка на сигурността“²⁰. Думите на сенатор Джейн Шахийн пред „Foreign Affairs“, че разрешаването на Русия да „определя правилата в Черно море излага на риск нашите съюзници и интереси и заслужава цялостна стратегия за да се гарантира, че Путин не може да се закрепим там“, също са показателни²¹.

Препоръките в докладите относно бъдещата американска стратегия за Черно море са широко застъпени в т.нар. „Black Sea Security Initiative“. Целта е разработването на законопроект, който става реалност през юли 2022 г. (и е представен в конгреса през март 2023 г.), само няколко месеца след началото на руското нападение над Украйна. Той е озаглавен „To provide for security in the Black Sea region, and for other purposes“, но е по-известен като „Black Sea Security Act“ и е дело на сенаторите Джейн Шахийн (която е и председател на комисията изслушваща тримата специалисти) и Мит Ромни.

Още в първите страници на законопроекта се подчертава, че Черноморският регион е от важност за България, Румъния, Турция, Молдо-

¹⁹ <https://www.foreign.senate.gov/hearings/black-sea-security-reviving-us-policy-toward-the-region102/30.08.2023/>.

²⁰ Ibid

²¹ <https://foreignpolicy.com/2023/04/07/black-sea-war-geopolitics-russia-ukraine-nato/30.08.2023/>.

ва, Украйна и Грузия, но също и за националната сигурност на САЩ. За да придаде още по-голяма тежест на нуждата от ефективна стратегия за тази зона, законопроектът не пропуска да отбележи и подривната икономическа политика на Китай, която заплашва икономическата стабилност на региона. В предложението са заложили мерки за засилване на върховенството на закона, независими медии и медийни инициативи подкрепени от американската страна, които трябва да се борят срещу зловредното влияние, руската пропаганда и дезинформация, сигурност в снабдяването с храни, действия срещу корупцията и енергийна диверсификация. Предвижда се също и увеличаване на икономическите връзки между САЩ и черноморските партньори, координация с ЕС и подкрепа за инициативи като „Три морета“. Освен икономическата помощ се предвижда и военна такава за Румъния, България, Украйна и Грузия²².

Американските плановници придават по-голям приоритет на китайското „предизвикателство“ пред това на Руската федерация, което определя и отбранителната политика на Съединените щати в Индо-Тихоокеанския регион. Въпреки този акцент върху Азия, не трябва да се забравя, че Европа е ключов компонент от политиката за сигурност на Вашингтон, защото там се намират напредналите демокрации-съюзници на САЩ. Освен това от Стария континент започват двете световни войни, в които са въвлечени и Щатите, а в XXI век ролята на Европа при справянето с Китай ще е от голяма важност за политиките във Вашингтон. Поради тази причина европейската сигурност трябва да бъде стабилизирана и Черно море да не се превърне в постоянен проблем в тази сфера.

В същото време ограничените ресурси на Вашингтон означават и по-голяма роля за техните съюзници чрез НАТО (и ЕС). Неслучайно в стратегията за национална сигурност на САЩ от 2022 г. ясно се посочва, че страната не може да се справи сама със сложните предизвикателства като „взаимоизгодните съюзи и партньорства са...най-голямото глобално стратегическо предимство“, което е в центъра на тази стратегия. Тя ще изисква да „укрепим основните регионални архитектури за сигурност с нашите съюзници и партньори въз основа на допълващи се приноси; комбинирани съвместни операции и планиране на силите; повишено разузнаване и споделяне на информация, нови оперативни концепции и способността да използваме съвместните сили по целия свят“²³. Законопроектът Шахийн-Ромни се придържа към тази линия и освен

²² <https://www.shaheen.senate.gov/news/press/shaheen-romney-unveil-new-bipartisan-bill-to-establish-us-strategy-toward-black-sea-region> /03.08.2023/.

²³ 2022 National Defense Strategy of the United States of America. U.S. Defense Department, 2022, 2

нуждата от предотвратяване разпространението на война в Европа, маркира и ключовата роля на „черноморските държави [които] са от решаващо значение за противодействието...на Руската федерация и поддържането на колективната сигурност на НАТО“. Набляга се на увеличаване на присъствието и възможностите на Алианса в черноморския регион със сухопътни и военновъздушни сили, засилване на координацията и план за ускорено преминаване на съюзниците от съветско/руско към западно военно оборудване за съвместимост с Атлантическия договор²⁴.

Според наблюдатели намирането на обща основа за споделено регионално сътрудничество и лидерство между Румъния, България и Турция е от решаващо значение за постигането на сигурност в Черно море²⁵. Обаче именно военният компонент от цялостната стратегия на САЩ, който отговаря за възпирането на Русия, е изправен пред опасността да не успее да се реализира заради различното концептуализиране на заплахите от страна на Букурещ, София и Анкара.

С втората по големина армия в НАТО и стратегическа позиция, която ѝ осигурява доминиращ контрол върху Проливите, Турция дълго време е разглеждана като опора на САЩ и Алианса в региона на Черно море и Близкия изток. През последните години обаче отношенията между Вашингтон и Анкара са изправени пред сериозно напрежение след неуспешния опит за преврат през 2016 г. и отказа на Вашингтон да екстрадира духовника Фетулах Гюлен. Постоянната критика на турското политическо ръководство към американската подкрепа за сирийските кюрди в борбата срещу Ислямска държава, закупуването от Русия на противовъздушни системи С-400 и последвалото изхвърляне на Турция от програмата Ф-35, блокиране членството на Швеция в Атлантическия договор, допълнително изострят отношенията между двете държави. Във връзка с нарастващата сила на Руската федерация в Черно море, Анкара е притискана от НАТО да допусне по-голямо присъствие на съюза в региона. Проблемът за Турция е, че това може да се разглежда като нарушаване на конвенцията от Монтьрьо (която гарантира на страната не малка международна политическа и военна тежест), но най-вече от факта, че по-голямото натовско присъствие означава и по-голямо американско такова. Сред турския политически елит е налице промяна в схващането на заплахите. Действията на САЩ в Близкия изток са разглеждани като източник на нестабилност, а

²⁴ <https://www.shaheen.senate.gov/news/press/shaheen-romney-unveil-new-bipartisan-bill-to-establish-us-strategy-toward-black-sea-region> /03.08.2023/.

²⁵ https://cepa.org/comprehensive-reports/russias-militarization-of-the-black-sea-implications-for-the-united-states-and-nato/#identifier_62_7954 /03.08.2023/.

кюрдския иредентизъм е възприеман за най-голяма заплаха, по-голяма от руската експанзия. Поради това в Турция се формират кръгове, които настояват за по-независим външнополитически курс²⁶.

По същото време Турция е явен поддръжник на териториалната цялост на украинската държава, дори поддържа военно сътрудничество с Киев. Благодарение на посредничеството на ООН и турската държава беше сключена т.нар. „Black Sea Grain Initiative“, която позволи износа на храни от украинските пристанища, което води до сближаване на позициите между Вашингтон и Анкара в някои аспекти по отношение на войната²⁷. От друга страна обаче Анкара поддържа близки отношения с Руската федерация, която е важен партньор осигуряващ не малка част от така нужните енергийни източници за Турция. Руският пазар също има голяма роля за пласмента на турските селскостопански продукти и машини, а руските туристи съставляват една от най-многобройните групи посетители на турските курорти. Анкара не се присъединява към западните санкции срещу Москва през 2014 г. и след февруари 2022 г. Не на последно място, с мълчаливото съгласие на Кремъл Турция може да провежда операции срещу кюрдските сили в Северна Сирия. Към това трябва да се прибави и факта, че Анкара и Москва са установили в Черно море един своеобразен кондоминиум, разглеждайки го като зона, в която не желаят присъствието на външни актьори²⁸.

„Двусмислената“ позиция на Турция е тема на доклад от Алън Маковски, старши сътрудник в Центъра за американски прогрес, от 31 март 2022 г. пред комисията за външни отношения относно позициите на САЩ в Източното Средиземноморие на фона на войната в Украйна. В своето изслушване Маковски, правейки кратка ретроспекция на процесите, които се развиват в този регион през последните десет година, определя за желателно Анкара да бъде в западния лагер, но като се има предвид турската политика, САЩ трябва да са в състояние да защитят позициите си чрез „изграждането на военни съоръжения в Румъния, България и Гърция“. Атина е част от една ос включваща Кипър и Израел, които са най-напредналите демокрации в Източното Средиземноморие, която заслужава силната подкрепа на Вашингтон, особено във връзка с енергийната диверсификация на Европа, след като бяха открити големи газови находища край тези държави и Египет. Маковски препоръчва САЩ да вземат учас-

²⁶ Маринков 2017, 51; Карагъзов 2021, 156, 151; Aronsson & Mankoff 2023, 10; <https://crsreports.congress.gov//12.09.2023/>

²⁷ https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative?gclid=EAlalQobChMI6YCS8fGpgQMV4BkGAB0k0QX9EAAYASAAEgLiG_D_BwE/12.09.2023/; <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-black-sea-as-mare-clausum>

²⁸ Маринков 2017, 53; Карагъзов 2021, 158; Aronsson & Mankoff 2023, 10; <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-black-sea-as-mare-clausum>

тие в подобни, както ги нарича той „кълъстери“, от приятелски държави, което ще даде възможност на американската страна да оформя стратегическата перспектива и решения, взети от членовете на тези кълъстери²⁹. Вземайки под внимание неговите думи, трябва да се отбележи, че година след неговия доклад, през септември 2023 г. Гърция стана член на инициативата „Три морета“ – друг подобен кълъстер от държави, а Украйна и Молдова получиха статута на асоциирани членове. Неслучайно се препоръчва на Вашингтон да съдейства за разширяването изграждането на LNG терминали в Александруполис, което в допълнение с новата си пристанищна инфраструктура и с очакваното разширяване на железопътната система, ще даде също и възможност на НАТО да заобиколи Проливите при транспортирането на хора и материали до България, Румъния и дори Украйна³⁰.

Последното става особено актуално, когато Турция затваря Босфора за военни кораби на нечерноморски държави. Без съмнение, прилагането на конвенцията от Монтьо засяга Русия, но това също обрича и на неуспех идеята за засилване на възпирането в Черно море чрез увеличаване на военноморското присъствие на Алианса. Неслучайно законопроектът Шахийн–Ромни, макар и да препоръчва съживяване на американско-турските отношения, все пак призовава само за разполагането на сухопътни и военновъздушни сили, което предопределя, че военноморските активи ще се осигуряват от черноморските държави–членки Румъния и България, за които ограничението по конвенцията от Монтьо не важат.

За разлика от Турция, Румъния е активно ангажирана, особено след 2014 г., за по-голямо присъствие на НАТО в Черно море. Страната е една от най-силните поддръжници на САЩ сред източноевропейските страни, стреми се да има активна лидерска роля в регионалната сигурност, член е на ЕС, на „Букурещката девятка“ и инициативата „Три морета“. Румъния е сред тези страни, в които войната в Украйна получава най-силен отзвук. Това се дължи не само на факта, че двете страни имат обща граница, но и поради обстоятелството, че на украинска територия има румънско малцинство и от последствията, които конфликта може да има върху Молдова, която заема специално място във външнополитическите приоритети на Букурещ³¹. Освен, че страната увеличи бюджета си за отбрана до 2% от БВП, на нейна територия е разположена част от системата за противоракетна отбрана на САЩ, а летище „Михаил Когълничану“

²⁹ <https://docs.house.gov/Committee/Calendar/ByEvent.aspx?EventID=114571> /12.09.2023/.

³⁰ <https://docs.house.gov/Committee/Calendar/ByEvent.aspx?EventID=114571> /12.09.2023/.

³¹ Михайлова 2017, 65.

се превръща в ключова американска база. Румъния вече експлоатира американски оръжейни платформи като Ф–16, противовъздушни системи „Пейтриът“ и ракетни системи за многократно изстрелване M142 HIMARS. Наскоро Румъния обяви намерението си да придобие и самолети Ф–35³². В Букурещ е разположена и щабквартирата на Многонационалната дивизия Югоизток (MND–SE). По време на своето посещение през октомври 2021 г. в румънската столица, Лойд Остин оцени високо ролята на страната като „ключова“ като се очаква тя да продължи да има такова значение³³.

Аналитичната компания „Стратфор“ също се спира върху ценността на страната за Вашингтон, твърдейки в свой анализ от 2014 г., че дипломатическата активност на САЩ в региона не е случайна и като черноморска държава за Румъния не важат ограниченията на конвенцията от Монтьо. В тази връзка Букурещ трябва да бъде подпомогнат в изграждането на флот, които да послужи не само за възпирането на Русия, но и за проектирането на по-голямо румънско, а от там и американско влияние³⁴. В анализ от 2022 г. на Центъра за анализ на европейските политики, относно действията на САЩ в черноморската зона, също се препоръчва Вашингтон да продължи да развива стратегическото си партньорство с Румъния и да увеличи военния ѝ капацитет, паралелно с окуражаване на нейната лидерска роля по регионалните въпроси в рамките на Алианса. Всичко това създава усещането че обтегнатите отношения между САЩ и Турция могат да принудят американските плановици да изберат Румъния като привилегирован партньор за Черно море. Обновяването на инфраструктурата през последните години и разполагането на войски в страната могат да са ранните сигнали за такава структурна еволюция³⁵.

България е другият член на ЕС, НАТО и формата „Букурещ-9“, но подобно на Румъния разполага с малък флот. Важността на България за американските стратегически планове в региона е оценено в доклад на Сара Гардинг, анализатор по европейските въпроси, за комитетите и членовете на Конгреса. В него се подчертава, че страната е външна граница на ЕС и има местоположение, което е от стратегическо значение за сигурността на САЩ по отношение на Русия и Черно море. Освен това българската държава е активен участник в „Три морета“ (което е важно за икономическата част в оформящата се стратегия на Вашингтон) и основен транзитен коридор³⁶. В тази връзка въздушното

³² Михайлова 2017, 67, 69; Михайлова 2021, 91-93; Aronsson & Mankoff 2023, 9, 15.

³³ <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/2816800/secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-remarks-at-romanian-ministry-of-defense/> /12.09.2023/.

³⁴ Михайлова 2017, 71 –72.

³⁵ <https://www.csis.org/analysis/turkey-has-no-allies-black-sea-only-interests/12.09.2023/>.

³⁶ <https://csreports.congress.gov/ /12.09.2023/>.

пространство на страната се използва по две направления. Първо, то е най-прекият път между Русия и Западните Балкани, което беше подчертано по време на операциите на НАТО в Косово, докато второто свързва Централна Европа с Иран, активно използвано от САЩ при операциите им в Афганистан³⁷.

По същото време в периода 2021–2022 г. България премина през четири парламентарни избори, което ограничи българското правителство да формулира адекватен отговор на руските действия в Черно море. Като цяло, София е ангажирана в регионалната сигурност чрез участието в учения на Алианса, изгради морски координационен център във Варна, който може да поеме функциите от съюзното морско командване (MARCOM) в Нортууд (Великобритания), идея, която се ползва с американска подкрепа. Възползвайки се от близките отношения със САЩ за последните пет години България е получила 238 млн. долара американска помощ в сферата на сигурността. Страната изготви стратегия за подобряването на отбранителните възможности чрез придобиването на нови и модернизирането на стари оръжейни системи и увеличаване на бюджета за отбрана до 2% от БВП до 2024 г. През март 2022 г. страната беше посетена от американския военен министър Лойд Остин, а през май и от командира на военноморското командване на НАТО вицеадмирал Кийт Блънт. Акцентът в разговорите с българското политическо и военно ръководство е върху партньорството в областта на сигурността и отбраната и предното присъствие на Алианса в Черно море³⁸. Трябва да се прибави, че София засили връзките си с Букурещ, като двете държави вероятно съвместно ще осигуряват морската си защита. По този повод изказването през юли 2023 г. на българския военен министър Тодор Тагарев за възможността от създаването на военноморска база на Алианса на българското крайбрежие може да се разглежда като стъпка в тази насока.

Колко е важна ролята на САЩ в стратегическата преориентация на НАТО на югоизток се вижда от интервюто на зам.-министърът на отбраната на България Атанас Запрянов по Българската национална телевизия, в което той заяви, че благодарение на подкрепата на

³⁷ <https://jamestown.org/program/bulgarias-black-sea-dilemma-nato-ally-or-russian-gateway/> /12.09.2023/.

³⁸ Aronsson & Mankoff 2023, 19-20; <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/2971995/secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-and-bulgarian-prime-minister-kiril-petk/> /12.09.2023/; <https://www.bta.bg/bg/news/bulgaria/oficial-messages/262760-provedoha-se-sreshti-na-politicheskoto-i-voenoto-rakovodstvo-na-ministerstvoto-#%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%20%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8A%D1%80> /12.09.2023/

Вашингтон Алианса преоцени ролята на Източния фланг³⁹. Активната роля на Съединение щати може да се запази дори и след срещата на Алианса във Вилнюс от 11–12 юли 2023 г. На нея адмирал Робърт Бауер, председател на Военния комитет на НАТО, обяви, че отбранителните планове са готови, но призна, че изпълнението им може да отнеме време⁴⁰. Това може да означава, че сигурността в Черно море вероятно ще зависи от степента, до която Букурещ и София, а и не само те, биха ангажирали САЩ в регионалната сигурност.

Огромно влияние в това направление може да окаже приемането на „National Defense Authorization Act“ на 27 юли 2023 г. от Сената на САЩ, който включва и законопроекта „Black Sea Security Act“, с огромното мнозинство на гласовете от Републиканската и Демократическата партии⁴¹. Според закона не по-късно от 180 дни от влизането му сила, Съветът за национална сигурност, заедно с Държавния департамент, Министерството на отбраната и други министерства и агенции трябва да подготвят доклади върху отделните политики, а до 360 дни да се определи всяка политика, програма и бюджетни ресурси за фискалните 2024, 2025, 2026 г. за изпълнението на стратегията за сигурност⁴². На практика, това означава приемането на комплексна стратегия от страна на Вашингтон към черноморския регион, която включва не само членки на НАТО, но и страни като Украйна и Грузия, които са извън Алианса.

Може да се каже, че вероятно действията на САЩ по отношение на черноморската сигурност ще се движат в две направления. Първо, намирането на някакъв подход за привличането на Анкара към американските инициативи, като например използване стремежите на Турция за модернизирание на отбранителните си възможности. Прилагайки политиката на тоягата и моркова администрацията на президента Байдън изрази подкрепа за продажбата на самолети Ф–16 на турската държава, ако последната изрази готовност да даде „зелена светлина“ на Швеция за членство в НАТО, въпреки несъгласието на някои членовете на Конгреса, които настояват за повече гаранции за сигурността за Гърция⁴³. Друг пример може да се даде с посещението на американския самолетносач „USS Gerald R. Ford“ в Турция през август 2023 г., само няколко дни преди планираната за 4

³⁹ <https://bnt.bg/news/obshti-voennomorski-chasti-v-chno-more-na-balgariya-rumaniya-i-turciya-v348474-319691news.html/12.09.2023/>.

⁴⁰ <https://www.euractiv.com/section/defence-and-security/opinion/after-vilnius-nato-slowly-shifts-eastwards/12.09.2023/>.

⁴¹ <https://www.armed-services.senate.gov/press-releases/reed-wicker-applaud-senate-passage-of-the-national-defense-authorization-act-for-fiscal-year-2024/13.09.2023/>.

⁴² <https://www.shaheen.senate.gov/news/press/shaheen-romney-unveil-new-bipartisan-bill-to-establish-us-strategy-toward-black-sea-region/13.09.2023/>

⁴³ <https://crsreports.congress.gov/12.09.2023/>; <https://www.politico.com/news/2023/01/13/menendez-fighter-jet-deal-turkey-00077928/12.09.2023/>.

септември среща между турския президент Реджеп Ердоган с руския му колега Владимир Путин. Второ, след като ротационното присъствие на военноморски сили на НАТО изглежда трудно осъществимо за нечерноморски държави, ще се пристъпи към укрепване на военноморските (и не само) възможности на държавите членки България и Румъния. Към това ще се прибави разполагането на военновъздушни сили, средства за разузнаване и многонационални бойни групи на тяхна територия, и вероятно системи за противовъздушна, противокорабна и противоракетна отбрана, с което на този етап да се компенсира/парира руското военноморско превъзходство в Черно море. Регионът с неговите въздушни и морски маршрути ще остане точка на напрежение между Русия и НАТО. Скорошни събития показват това, когато през май 2022 г. самолет на „Фронтекс“ беше прихванат от руски изстребител Су–35, през септември същата година два Су–27 прихванаха британски разузнавателен самолет Boeing RC-135 Joint Rivet, срещу когото бяха изстреляни две ракети, а на 14 март 2023 г. американски разузнавателен дрон MQ9–Reaper е свален от изстребител на Руската федерация.

Литература

Aronsson & Mankoff 2023: Aronsson, L., Mankoff, J. *The Inhospitable Sea. Toward a New U.S. Strategy for the Black Sea Region*. (Center for Strategic & International Studies, 2023)

Alexandrova-Arbatova 2008: Alexandrova-Arbatova, N. „Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia’s Relations with the West“. – *The Wider Black Sea Region in 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* (Washington, 2008), 293–318

Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization. (Lisbon, 2010)

NATO 2022: *NATO 2022 Strategic Concept*. (Madrid, 2022)

Bogajski & Doran 2016: Bogajski, J., Doran, P. „Black Sea Rising. Russia’s Strategy in Southeast Europe“. *Black Sea Strategic Report*, No. 1, 2016

Russia, NATO and Black Sea Security. (RAND, 2020)

2022 National Defense Strategy of the United States of America. (U.S. Defense Department, 2022)

Trenin 2008: Trenin, D. „Russia’s Perspective on the Wider Black Sea Region“. – *The Wider Black Sea Region in 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives*. (Washington, 2008), 103–117

Баев 2021: Баев, Й. „НАТО на 70: трансформация и адаптация към бъдещите рискове и предизвикателства.“ – *Съвременните Балкани. Предизвикателствата на XXI век* (София, 2021), 227–244 / (Baev, J. „NATO na 70: transformaciya i adaptaciya kam badeshtite riskove i predizvikatelstva.“ – *Savremennite Balkani. Predizvikatelstvata na XXI vek* (Sofia, 2021), 227–244)

Бояджиева 2021: Бояджиева, Н. „Руската федерация и Балканите през XXI век.“ – *Съвременните Балкани. Предизвикателствата на XXI век*. (София, 2021), 245–264 / (Boyazhieva, N. „Ruskata federaciya i Balkanite prez XXI vek.“ – *Savremennite Balkani. Predizvikatelstvata na XXI vek*. (Sofia, 2021), 245–264)

Карагъзов 2021: Карагъзов, М. „Турция: амбиции в бурно море.“ – *Съвремен-*

ните Балкани. Предизвикателствата на XXI век“. (София, 2021) / (Karagyozov, M. „Turciya: ambicii v burno more.“ – *Savremennite Balkani. Predizvikelstvata na XXI vek.* (Sofia, 2021), 139–164)

Маринков 2017: Маринков, Б. „Украинската криза в геополитическия триъгълник Анкара-Киев-Москва“. – *Украинската криза и Балканите.* (Парадигма, 2017), 42–64 / (Marinkov, B. „Ukrainskata kriza v geopoliticheskiya triagalnik Ankara-Kiev-Moskva“. – *Ukrainskata kriza i Balkanite.* (Paradigma, 2017), 42–64)

Михайлова 2017: Михайлова, А. „Румъния и украинската криза: в търсене на нова стратегическа роля“. – *Украинската криза и Балканите.* (Парадигма, 2017), 65–93 / (Mihaylova, A. „Rumaniya i ukrainskata kriza: v tarsene na nova strategicheska rolya“. – *Ukrainskata kriza i Balkanite* (Paradigma, 2017), 65–93)

Михайлова 2021: Михайлова, А. „Румъния: европейска периферия или регионален фактор на стабилност“. – *Съвременните Балкани. Предизвикателствата на XXI век.* (София, 2021), 83–99 / (Mihaylova, A. „Rumaniya: evropeyska periferiya ili regionalen factor na stabilnost“. – *Savremennite Balkani. Predizvikelstvata na XXI vek* (Sofia, 2021), 83 – 99)

Китайската политика и войната в Украйна Chinese Policy and the War in Ukraine

Проф. д-р Йордан Баев
хоноруван професор в СУ „Св. Климент Охридски“
Prof. Jordan Baev, PhD
Visiting professor at Sofia University
jordan.baev@gmail.com

Резюме

Възходът на Китай като глобална сила предопределя ролята на тази азиатска държава в съвременните международни отношения. Откакто преди десетилетие правителството на Китайската народна република обяви двете си дългосрочни стратегически инициативи (16+1 и BRI), китайската политика се превърна в неизменен фактор на Балканите. В същото време, подобно на епохата на Студената война, китайската позиция се определя от отношенията в геостратегическия триъгълник Вашингтон - Пекин - Москва. Тези фактори предопределят специфичното поведение на китайското ръководство след началото на руската военна интервенция в Украйна

Ключови думи: Китай, Русия, САЩ, Украйна, Балканите

Abstract

The rise of China as a global power predetermined the role of that Asian state in the contemporary international relations. Since the government of the People's Republic of China announced its two long-term strategic initiatives (16+1 and BRI) a decade ago, Chinese policy has become an invariable factor in the Balkans. At the same time, similar to the Cold War era, the Chinese position is determined by the relationships in the geostrategic triangle Washington - Beijing - Moscow. These factors predetermined the specific behavior of the Chinese leadership after the beginning of the Russian military intervention in Ukraine.

Key words: China, Russia, USA, Ukraine, Balkans

Възходът на Китай като глобална сила от началото на XXI век предопределя ролята на азиатската държава в съвременните международни отношения. След като преди едно десетилетие правителството на Китайската народна република обяви своите две дългосрочни стратегически инициативи за разширено сътрудничество със страните от Централна и Източна Европа (16+1) и за мащабно многостранно сътрудничество с държави от различни континенти „Един

пояс, един път“ (BRI) китайската политика стана неизменен фактор и в района на Балканите. В същото време подобно на периода на Студената война китайската позиция се обуславя от взаимоотношенията в геостратегическия триъгълник Вашингтон – Пекин – Москва. Това предопределя и специфичното поведение на китайското държавно и политическо ръководство след началото на руската военна интервенция в Украйна.

Външната политика на Китай, включително и съдбата на двете нови многостранни инициативи, в изключителна степен зависят от развитието на отношенията между Пекин и Вашингтон, които преминават в състояние на необявена „търговска война“ след встъпването в длъжност на новия президент на Съединените щати Доналд Тръмп на 20 януари 2017 г. В същото време продължаващото развитие на „стратегическото взаимодействие“ между Китай и Русия е силно повлияно от повишаващото се напрежение в отношенията на Москва с Вашингтон и Брюксел. Определена негативна роля изигра разгарянето на глобалната пандемична криза с разпространението на модифицирания вирус SARS-2 (*КОВИД-19*) от територията на КНР. След руската инвазия в Украйна на 24 февруари 2022 г. както Европа, така и светът вече не са същите. Всички тези паралелни или свързани събития и по-дългосрочни тенденции изискват разкриване на вътрешните мотиви и последователната еволюция (или деградация) на случващите се радикални изменения¹.

В наши дни редица авторитетни американски и британски експерти по външна политика, международна сигурност и геостратегически изследвания анализират внимателно причините за драстичния поврат в отношенията между Съединените щати и Китай за четвърт-вековния период от Клинтън до Тръмп и неизбежно си задават въпроса възможно ли е било настоящият ескалиращ конфликт между двете първи световни сили да бъде избегнат. В този контекст се обсъждат различните алтернативни възможности пред политиката на Вашингтон при администрациите на президентите Бил Клинтън, Джордж Буш-младши, Барак Обама, Доналд Тръмп и Джоузеф Байдън. В обобщена оценка от 2020 г. Джоузеф Най и Кондолиза Райс подчертават, че „бавното но устойчиво възкачване на Китай като велика сила“ неизбежно поражда „тектонични промени“ в световната геополитика².

Своеобразен афористичен отговор на повдигнатия въпрос дава влиятелният професор от Харвард и бивш помощник министър на отбраната Греъм Алисън. В своята геостратегическа конструкция,

¹ По-подробно тази тема е разгледана в най-новата монография на автора – Баев 2023.

² Bitounis 2020.

назована „Капанът на Тукидид“³, проф. Алисън припомня историческия модел за неизбежното противопоставяне и конфронтация между господстващата сила в елинистичната епоха Спарта срещу възходящата нова сила Атина. Алисън припомня, че желанието за „мирен възход“ на Китай се сблъсква с американската представа, че Китай ще последва пътя на ФРГ и Япония да заеме „подобаващо“ място на „отговорна заинтересована страна“ в ръководения от САЩ международен ред. В момент когато Китай достигне възходящо състояние способно да предизвика и застраши едноличното американско икономическо и военно превъзходство и се превърне в опасен „стратегически съперник“ неизбежно се задейства превантивната ответна реакция на водещата суперсила.

Интересно изследване за природата на „стратегическото съперничество“ между САЩ и КНР при управлението на Доналд Тръмп и Джоузеф Байдън представлява най-новата монография на известния специалист по проблемите на Азия и Китай проф. Стивън Роуч от Йейлския университет. Той също се позовава на исторически примери за неизбежното съперничество между „хегемонната“ и „възходящата“ сила и анализира идеологическия сблъсък на визии между „America First“ и „американската изключителност“ срещу „Next China“ и кампанията от 2015 г. за „Made in China 2025“. Проф. Роуч разглежда паралелно много от „фалшивите наративи“ в идеологическата реторика и на двете страни, които са израз на погрешни „информационни изкривявания“ и отразяват по-скоро страховете на двете нации, отколкото действителните и достоверни данни за съществуващите рискове⁴.

Резкият поврат във външнополитическите концепции на руското ръководство с възприемане изцяло на „евразийската“ посока не е принудително решение породено от изолацията на страната в Европа след началото на войната в Украйна. В продължение на близо две десетилетия в Кремъл се опитват да представят достатъчно устойчиви и привлекателни исторически корени на руската държавност и цивилизационна принадлежност. След категоричното отхвърляне на „болшеvizма“ на Ленин, „перестройката“ на Горбачов и „развала“ при Елцин, първоначалните намерения са за носталгично митологизиране на последните десетилетия от управлението на императорите Александър III и Николай II Романови, когато в действителност Руската империя наред с Османската империя са определяни като силно изостанали, деспотични и деградиращи социално-обществени системи. По-късно обединяващият символ става паметта за Великата отечествена война, която е незаличима за почти всяко руско семейство. Сред налагащите наративи неслучайно е възраждането на образа на

³ Allison 2017.

⁴ Roach 2022.

силния „вожд“ осигурил безценната победа. И както по времето на Сталин, не е случайно че именно в днешна Русия се правят опити за позитивно представяне на спорния исторически образ на деспотичния първи цар на обединена Русия Иван IV, останал в летописите с прозвището Грозни (Страшни).

И ако ултра-националистическите творения на философа Александър Дугин не се приемат напълно сериозно, още през 2016–2017 г. „евразийската“ концепция започва да се пропагандира усилено от авторитетни и високопоставени учени и експерти, включително и в оглавения от Фьодор Лукянов президентски Съвет по външна и отбранителна политика. Сред тях особено място представлява еволюцията във възгледите на считания преди за „прозападен“ политолог Дмитрий Тренин, дългогодишен директор на Московския център „Карнеги“. В края на април 2022 г. Тренин публикува знаменателна програмна статия⁵, която обобщава възприетите в Кремъл схващания за „евразийския поврат“ и поради това си заслужава да бъде припомнена. В нея се отправя призив Русия да се откаже от тристагодишните си стремежи още от времето на цар Петър Първи да бъде „велика европейска държава“ и „неизменна част от европейската цивилизация“. Според Тренин Русия „вече не е империя“, но не е и „нация-държава“, а отделна „самостоятелна държава - цивилизация“. В геополитически и цивилизационен смисъл Русия, простираща се от Балтийско море до Тихия океан, е „повече от Европа“ и поради това нейното естествено място е в Евразия. След като се е отърсила от привнесените чужди идеи на „немския комунизъм“ и „американския неолиберализъм“ Русия би следвало да се върне към своите корени в „православното християнство“ и самобитната „руска идея“. Показателен е направеният извод в статията: „Легитимна за руските хора не е формалната законност, а справедливостта“.

След като Владимир Путин и Си Дзинпин са избрани за президент на своите страни, по време на първата си двустранна среща като държавни глави те подписват на 22 март 2012 г. общо Заявление за двустранните отношения, в което още в началото се декларира, че „отношенията между Русия и Китай са достигнали безпрецедентно високо равнище и са станали пример за съвместно съществуване на велики държави, които играят най-важна стабилизираща роля в съвременния международен ред“. Двамата президентски подписват на 24 май 2014 г. в Шанхай нов съвместен документ (станал известен като „Шанхайската декларация“), където е формулирана нова дефиниция за състоянието на двустранните отношения – „всеобхватно партньорство и стратегическо взаимодействие“. С този документ двете страни се задължават да задълбочават „стратегическия доверите-

⁵ Тренин 2022, 32-42.

лен диалог“ помежду си. Поставена е задачата за усъвършенстване на механизма за координация между правителствата на Русия и Китай. Съвсем лаконично в декларацията (т. 15) се споменава за „продължаващата вътрешнополитическа криза в Украйна“ и се призовава за „деескалация на конфликта“ и „търсене на мирни политически пътища за решаване на съществуващите проблеми“⁶.

В известен смисъл би могло да се говори за кулминация в отношенията между КНР и РФ през 2017 г. повлияна предимно от външни фактори. С встъпването в длъжност на новия президент на Съединените щати Доналд Тръмп на 20 януари 2017 г. забележимо се променя характерът на американско-китайските отношения. Докато администрацията на Тръмп се опитва да възобнови контактите с Москва въпреки наложените икономически санкции във връзка с анексирането на Крим, Китай е окачествяван като глобален икономически съперник и това води до възприемане на курс към „търговска война“ и рестриктивни мерки за ограничаване на „китайската икономическа експанзия“. Показателно за състоянието на руско-китайските отношения по това време са данните за икономическото и военно-техническо сътрудничество. След като в края на предходното десетилетие двустранният стокообмен между Русия и Китай не надвишава 60 милиарда долара, през 2016 г. достига за пръв път обем от 96 милиарда. В резултат на сключени през 2014 г. споразумения между министерствата на отбраната на двете страни през 2017 г. общият обем на военни доставки от Русия за Китай надхвърля пет милиарда долара, като е договорена продажба на модерни зенитно-ракетни комплекси С-400, многоцелеви изстребители СУ-35, вертолети Ми-171 и друга военна техника. Въпреки съществуващото международно напрежение, през 2017 г. е прието решение за провеждане на двустранно руско-китайско военно учение в района на Южнокитайско море⁷. Нов преглед на двустранните отношения е направен по време на видеоконферентен разговор между Си Дзинпин и Владимир Путин на 28 юни 2021 г. във връзка с 20-та годишнина от подписването на двустранния Договор за добросъседство, дружба и сътрудничество (2001) и продължаване срока на действието му с пет години.

Независимо, че руските и китайски автори високо оценяват постигнатото „всеобхватно стратегическо взаимодействие“, в някои западни експертни анализи се обръща внимание на тяхната нарастваща „асиметрия“. Китай се превръща за Русия в основен глобален партньор, докато външната политика на КНР като една от водещите глобални сили е многополярна⁸. За пръв път в историята на двустранните от-

⁶ Российско-китайские отношения 2014, 489-497.

⁷ Российско-китайский диалог 2018, 101-105; SIPRI 2017, 125-126; Guihai 2022, 21-38.

⁸ Charap 2017, 25-42.

ношения Китай гледа на Русия като на „младши партньор“. Поради това и развитието на „украинската криза“ не е от особено важно значение за Пекин и далеч от непосредствените китайски интереси.

На 4 февруари 2022 г. за пръв път след началото на пандемичната криза се провежда лична среща между президентите Си Дзинпин и Владимир Путин по време на 24-те зимни олимпийски игри в Пекин, което е отведен жест след участието на китайския държавен глава в откриването на зимните олимпийски игри в Сочи през февруари 2014 г. Срещата е повод двете страни да изразят за пореден път подкрепа за външнополитическите позиции на другата страна по „кризисните проблеми“ за Тайван и Украйна.

Въпреки предупрежденията на американски разузнавателни служби за подготвяна руска военна интервенция срещу съседна Украйна, малцина са склонни да повярват, че това наистина ще се случи предвид ясните международни норми в Устава на ООН и поетите задължения при изтегляне на ядрените оръжия от украинска територия през 1994 г. Въоръженото нападение срещу цялата територия на Украйна с първоначално публично обявено намерение за сваляне на правителството в Киев съвсем скоро показва хроничните слабости в състоянието на руските въоръжени сили независимо от превъзходството в модерна военна техника, както и провал на стратегическите и разузнавателни преценки, които определят действията на Кремъл. Войната срещу Украйна предизвиква три бързодействащи и съвсем противоположни за намеренията на руското ръководство военно-политически процеси. На първо място, за кратко време вследствие на ожесточените военни действия, унищожаването на граждански обекти и множество цивилни жертви се осъществява непостигната в предходните три десетилетия консолидация на украинското общество, включително и сред част от рускоезичните общности в Източна Украйна. На следващо място, много скоро се наблюдава ре-витализация и своеобразно „възраждане“ на Северноатлантическия военно-политически съюз, обявен само три години преди това от френския президент Еманюел Макрон за изпаднал в „мозъчна смърт“. При това за пръв път традиционно неутрални по времето на Студената война европейски държави до границите на Русия заявяват желание за присъединяване към НАТО, което е нов стратегически провал за „руската национална доктрина“. На трето място, силно разединеният още от времето на дискусиата за „Европейска конституция“ от 2009-2010 г. Европейски съюз реагира на войната в Украйна с почти единни действия за поредица от политико-икономически санкции и реална изолация на Руската федерация в Европа.

Китайското ръководство е изправено пред сериозна дилема непосредствено след началото на военните действия. От една страна,

Пекин е силно заинтересован от продължаване на „стратегическото взаимодействие“ с Москва, както за противодействие срещу анти-китайските действия на Вашингтон и техните близки съюзници, така и за успешно продължаване на „мрежовата дипломация“ с по-нататъшно развитие на международните и регионални проекти. Без съмнение, войната в Украйна има сериозно негативно отражение върху инициативата „Един пояс, един път“. Още в първите часове след началото на руската въоръжена интервенция на 24 февруари 2022 г. Политбюро на ЦК на ККП обсъжда позицията на своята страна, публично изразена на 25 февруари от Си Дзинпин. В официалната китайска позиция се припомнят добрите отношения между Китай и Украйна и е потвърден принципът за „национална независимост и териториална цялост“ на всяка независима страна, членка на ООН. В този смисъл, китайското правителство се разграничава от конкретните действия на Кремъл в Украйна. От друга страна, ясно е заявено важното значение на продължаващото развитие на „стратегическото партньорство“ с Руската федерация.

В китайски експертни публикации се пояснява, че КНР не е обявила позиция на „неутралитет“, а на „конструктивна намеса“ към войната в Украйна (наричана официално „криза“ или „конфликт“). В този дух се оценява „мирната“ инициатива от 12 точки за постигане на „взаимен компромис“ и прекратяване на войната, обявена в Пекин на 21 февруари 2023 г., както и изявлението на президента Си Дзинпин при посещението му в Москва на 21 март⁹. При всички поводи китайските ръководители декларират, че нямат непосредствен интерес към „украинската криза“ и не подкрепят руските въоръжени действия. Характерно е обяснението за „дуалистичната“ позиция на Пекин в експертното становище на проф. Джао Хуашън от Института за международни изследвания при Фуданския университет¹⁰:

Това не е само война между Русия и Украйна, а прокси-война или квази-война между Русия и САЩ/НАТО. Китай никога не е имал проблеми с Украйна. Но когато става въпрос за САЩ и НАТО Китай смята, че те носят отговорност за избухването и продължаването на войната, а някои страни използват украинската криза за своите собствени интереси. В това отношение Китай не е неутрален.

⁹ Седмица след посещението на Си Дзинпин в Москва, на 31 март 2023 г. президентът Путин подписва указ за утвърждаване на новата Концепция за външна политика на Руската федерация. В приоритетите на руската външна политика Китай и Индия заемат трето място след „близката чужбина“ и Арктика, докато Европа вече е на осмо място след ислямския свят, Африка и Латинска Америка.

¹⁰ Zhao 2023.

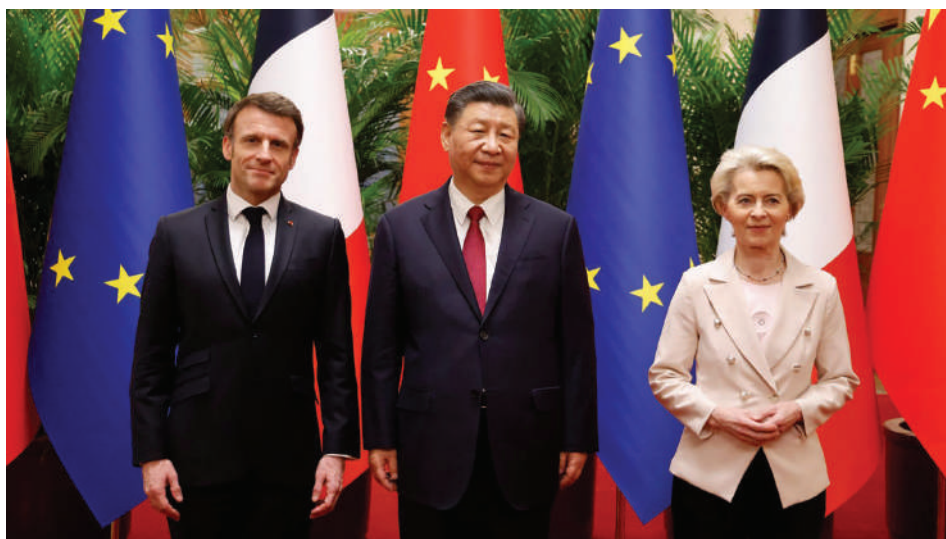
За продължаващото интензивно сътрудничество между Китай и Русия дори в условията на войната в Украйна нагледно говорят актуалните данни за развитието на отношенията в икономическата и военно-техническата област. В условията на почти пълно затваряне на Китай поради *КОВИД-19* кризата и нарушени транспортни връзки, през 2021 г. двустранният стокообмен достига рекорден обем от над 140 милиарда щатски долара, а през следващата 2022 г. в условията на сурови икономически санкции срещу Русия надхвърля 185 милиарда (което се дължи по-скоро на значителното покачване на международните цени на петролните продукти). През същия период са договорени 79 инвестиционни проекти на обща стойност от 165 милиарда долара¹¹.

В условията на реални мащабни военни действия при европейските си граници и в района на Черно море Русия провежда през август 2022 г. най-голямото двустранно военно учение с Китай „Восток-22“ в Далечния север и района на Японско море. В учението участват над 50 000 военнослужещи с поддръжка на 140 самолети и 60 бойни кораби. По-късно в продължение на учението през септември и ноември руски Т-95 и китайски Н-6К бомбардировачи патрулират съвместно над Източнокитайско море, а в края на декември 2022 г. в същия район се провежда съвместно военноморско учение, в което от руска страна участва ракетният крайцер „Варяг“ и още три бойни морски съда.

Нарастващата конфронтация в американско-китайските отношения и особено острият „Тръмпистки завой“, както някои коментатори назовават радикалната промяна в политиката на Съединените щати към КНР в периода 2017-2020 г., до голяма степен обуславят и видимите изменения в диалога ЕС-Китай в рамките само на няколко години. Международните анализатори съзират стремеж към ребалансиране на отношенията между Европейския съюз и КНР и своеобразно противодействие срещу глобалистките цели на китайската платформа „Един пояс, един път“ чрез новите политически инициативи на Европейската комисия по отношение на Азиатско-тихоокеанския регион. През септември 2018 г. ЕК обявява „Стратегия за свързаност“, която е разглеждана като нова многопластова концепция за „трансевропейско сътрудничество“, свързващо Европа с Азия. На 19 април 2021 г. Съветът на ЕС утвърждава „Стратегия за сътрудничество в Индо-Тихоокеанския регион“, която допълнително показва амбициите на 27-те страни членки да отстояват ролята на съюза като глобален фактор и своеобразен „трети вектор“ (между Вашингтон и Пекин) в международните отношения.

¹¹ Российско-китайский диалог 2022, 2023..

Началото на войната в Украйна внася още едно политическо обвинение към китайското ръководство, че подкрепя „руската въоръжена интервенция“¹². В тази свършено нова кризисна обстановка дори предпазливите реакции на групата от БРИКС (включително Индия) и други големи държави в Азия, Близкия изток, Африка и Латинска Америка, както и декларациите им за „формален неутралитет“ се посрещат с раздражение от редица европейски лидери, ангажирали се с каузата за „защита на Украйна“. На 1 април 2022 г. се провежда „виртуална“ среща на високо равнище във формат ЕС-Китай, която очаквано не води до реални позитивни резултати. Не е изненадващо също, че следващата среща, предвидена за средата на 2023 година, е отложена за неопределено време, въпреки проведените през пролетта на 2023 година разговори в Пекин на президента Си Дзинпин с испанския премиер Педро Санчес, френския президент Еманюел Макрон и председателката на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен. При последната среща на председателя на Европейския съвет Шарл Мишел с китайския премиер Ли Цян на 10 септември 2023 г. по време на срещата на G-20 в Ню Делхи е обявено неопределено, че среща във формат ЕС-КНР ще се проведе до края на 2023 г.



През пролетта на 2023 г. китайският президент Си Дзинпин се среща с френския президент Еманюел Макрон и председателката на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен

¹² Спецификата на китайските възгледи към войната в Украйна разглежда в свой анализ директорът на Европейски съвет за външни отношения (ECFR) Марк Леонард – Leonard 2023.

Показателно за позицията на водещите западни държави е съдържанието на първата „Стратегия за Китай“¹³ на най-могъщата европейска държава Германия. Още в преамбюла се припомня, че този документ е „част от общата политика на ЕС“ и поради това се подчертава, че за ФРГ Китайската народна република е „партньор, конкурент и системен съперник“. Припомнят се различните концепции и тълкувания на ФРГ и КНР относно „процесите за управление на международния ред“ и се отбелязва, че отношенията между Пекин и Москва имат важно отражение върху позициите на Берлин. В Стратегията се обръща внимание на „системните нарушения на човешките права“ в Китай и съществуващата „асиметрия“ в двустранните икономически отношения.

След първата среща на високо равнище на инициативата „16+1“ (China-СЕЕС) във Варшава през април 2012 г. през следващите пет години такива регионални срещи се провеждат последователно в Букурещ, Белград, Суджоу, Рига и Будапеща. По време на Седмата среща на високо равнище 16+1 през юли 2018 г. в София са подписани над 20 двустранни споразумения и протоколи за сътрудничество между Китай и страните от Централна и Източна Европа. На следващата Осма среща в Дубровник през април 2019 г. форматът China-СЕЕС се променя на 17+1 с включването и на Гърция в тази инициатива. Отчетено е изпълнението на 36 съвместни проекти с Китай за времето от срещата в София до срещата в Дубровник и е планирано изпълнението на още толкова проекти до края на 2019 г.¹⁴ Срещата на високо равнище в Дубровник е кулминация на китайската платформа 17+1 за икономическо сътрудничество със страните от Централна и Източна Европа. В рамките на последвали многостранни експертни дискусии източноевропейските представители не възприемат лансираната китайска теза за нов модел на отношения „Юг-Юг“, тъй като това би означавало налагане на „двойни стандарти“ вътре в Европейския съюз и опасност от разделителни линии между „център“ и „периферия“ в ЕС¹⁵. В периода след 2016 г. все повече критични коментари към тази регионална инициатива идват от Вашингтон и Брюксел.

От 2020 г. започва качествено нов период на застой и разпад на китайската регионална инициатива 17+1. Освен очевидно съобразяване с новите политически позиции и външнополитически принципи, формулирани в Стратегията на ЕС за Китай, две конкретни теми изиграват съществена роля за влошаване на двустранните отношения на някои от страните в Централна и Източна Европа с КНР. На

¹³ Strategy on China 2023.

¹⁴ Dubrovnik Guidelines 2019.

¹⁵ Advancing 16+1 Cooperation Platform 2019.

първо място, това е промяната през 2019-2020 г. в позициите към установяване на контакти с Тайван и различно тълкуване на принципа за „Един Китай“¹⁶. Втората същностна промяна е в резултат от началото на войната в Украйна, когато са отправени остри критики към китайското ръководство, че не е „осъдило“ руската военна интервенция и отказва да се присъедини към наложените икономически и политически санкции.

През май 2021 г. правителството на Литва официално се оттегля от платформата 17+1 с мотива, че тази китайска инициатива „разделя ЕС“ и по-ефективна е формулата 27+1. Последвалата остра реакция на Пекин включва отзоваване на посланика във Вилнюс и наказателни санкции срещу литовския внос за Китай, както и блокиране на транспортни коридори за трансфер на литовски стоки. През ноември 2021 г. правителството на Литва прави нова стъпка с приемане на официална дипломатическа мисия на Тайван във Вилнюс, което е първа подобна проява на европейска държава от края на 70-те години на XX век. В отговор на санкциите от Пекин правителството в Тайпе отпуска 200 млн долара кредит на Литва и създава фонд за подпомагане и на други страни от региона в размер от един милиард долари.

На 11 август 2022 г. и останалите две балтийски държави – Естония и Латвия прекратяват участието си в инициативата „16+1“. Основният мотив е китайската подкрепа и продължаващо сътрудничество с „руския агресор“. Както по въпроса за контактите с Тайван, така и за двустранните отношения с КНР позициите на отделните държави са твърде различни. Добре известно е, че най-тесни връзки с Пекин продължават да поддържат Унгария начело с Виктор Орбан и Сърбия начело с Александър Вучич¹⁷. В международните анализи се отчита също, че позитивно отношение към развитието на двустранни отношения с Китай има също в Гърция, Словения, Хърватия и България. Показателен е примерът с най-голямата централноевропейска държава Полша. По време на официалното посещение на китайския президент Си Дзинпин във Варшава през 2016 г. между двете страни е обявено състояние на „стратегическо партньорство“. Политиката на засилено икономическо сътрудничество и прагматични политически контакти е поддържана от президента на Полша Анджей Дуда и председателя на управляващата дясно-консервативна партия „Право и справедливост“ Ярослав Качински и не е променена радикално след руската инвазия в Украйна през февруари 2022 г.

Образът на Китай в българското медийно пространство е умерено

¹⁶ Simacik 2023.

¹⁷ Показателни западни анализи за тясното сътрудничество между Сърбия и Китай в: Marcjacq 2019; Conley 2020, etc.

позитивен без идеологизирани негативни коментари освен когато се пресъздава гледната точка на Вашингтон или Брюксел. В някои централни и регионални издания и информационни агенции (например БТА, Dir.bg, в. 24 часа, в. Земя, в. Марица и др.) по-скоро се поместват безкритично и без каквато и да е допълнителна редакция материали с източник Пекин (Синхуа, CRI, CGTV). По-аналитични собствени журналистически коментари се появяват в отделни български медии (в. Сега, сп. ТЕМА, сп. A-specto, в. Капитал, Mediapool). Няколко независими експерти най-вече извън държавните академични институции в последните години поместват силно критични материали относно „заплахата“ от разрастващо се „китайско влияние“ чрез увеличаващи се съвместни проекти и договорено сътрудничество между български и китайски университетски центрове, научни и културни институти. В това отношение косвено са упрекувани дори Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Дипломатическия институт при министъра на външните работи и се призовава за „бдителност“ и „противодействие“ срещу зловредните прояви на „меката сила“ и „хегемонистки намерения“ на китайската публична дипломация. Контекстът на такива целенасочени публикации с избирателно едностранчиво съдържание е понятен когато се види, че обикновено те са по поръчка или съвместни експертни заявки от политически фондации и „мозъчни тръстове“ в евро-атлантическото пространство с ясна критична насоченост към китайски власти.

В компаративна перспектива, обществените нагласи към Китай в България са по-скоро в позитивно-неутрален план в сравнение с други страни от Централна и Източна Европа, както показват международни социологически проучвания за няколко поредни години. Показателни са оценките в международната мрежа GLOBSEC по поръчка на Европейската комисия, публикувани през април 2023 г.¹⁸ след социологически проучвания в осем държави – България, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия, Унгария и Чехия. На въпрос дали Китай като глобална сила може да представлява някаква заплаха за сигурността и ценностите на съответните държави, единствено в Литва и Чехия повече от половината от респондентите отговарят положително. В Унгария този процент спада до една-четвърт, в Румъния – 22 %, а в България само 15 % от запитаните имат някакви опасения от увеличаващата се китайска мощ. Средно около 10 % от участвалите в анкетата от всички осем страни са на мнение, че КНР продължава да е „стратегически партньор“ на тяхната държава, но учудващо едва 15 % смятат Франция за „стратегически партньор“ и 20 % - Великобритания, а Германия изпреварва Съединените щати като предпочи-

¹⁸ GLOBSEC Trends 2023.

тание. По отношение на възприемане образа на китайския партиен и държавен ръководител, в България най-малък брой от анкетираните (36 %) имат негативно отношение към Си Дзинпин, докато в Литва обяснимо негативното отношение нараства до 62 %. Общият коментар за актуалните данни е, че реалната политика и позиции на китайското ръководство са сравнително по-слабо известни на източноевропейската общественост, а състоянието на двустранните отношения с Китай не формира особено емоционални настроения или разделения в отделните общества, за разлика от много по-ясно изразените становища към Русия. Близо две десетилетия след призова в Европейския съюз за необходимостта от опознаване и разбиране на съвременен Китай (*Understanding China*), този императив продължава да бъде актуален.

Литература

Баев 2023: Баев, Й. *Китай и Източна Европа. Исторически хоризонти (Поглед от България)*, (София, Изток-Запад, 2023) / (Баев, J. *Kitai I Iztochna Evropa. Istoricheski horizonti*, Sofia, 2023)

Российско-китайские отношения 2014: *Российско-китайские отношения. История и современность. Хрестоматия*, (Благовещенск, 2014) / (*Rossijsko-kitaiskie otnoshenia. Istoria I sovremennost. Hrestomatia*, Blaogoveshchensk, 2014)

Российско-китайский диалог 2018: *Российско-китайский диалог: Модель 2018*, (Москва, РСМД, 2018) / (*Rossijsko-kitaiskii dialog, Model 2018 Moscow*, 2018)

Российско-китайский диалог 2022: *Российско-китайский диалог: Модель 2022*, (Москва, РСМД, 2022) / (*Rossijsko-kitaiskii dialog, Model 2022, Moscow*, 2022)

Российско-китайский диалог 2023: *Российско-китайский диалог: Модель 2023*, (Москва, РСМД, 2023) / (*Rossijsko-kitaiskii dialog, Model 2023 Moscow*, 2023)

Тренин 2022: Тренин, Д. „Кто мы, где мы, за что мы – и почему“, *Россия в глобальной политике*, 2022, № 3, с. 32–42 / Trenin, D. “Kto mi, gde mi, za chto mi – I pochemu (2022)

Advancing 16+ Cooperation Platform 2019: *Advancing 16+1 Cooperation Platform – the Way Ahead*, (Sofia: Ministry of Foreign Affairs & China-CEEC Think Tank Network, 2019)

Allison 2017: Allison, G. *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides' Trap?* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2017)

Bitounis 2020: Bitounis, L. and J. Price (Eds.); Foreword by J. Nye Jr and C. Rice, *The Struggle for Power. US-China Relations in the 21st Century*, (Washington DC: The Aspen Institute, 2020)

Charap 2017: Charap, S; J. Drennan; P. Noel, “Russia and China: A New Model of Great Power Relations”, *Survival*, (London, 2017), No. 1, p. 25–42

Conley 2020: Conley, H. et all, *Becoming a Chinese Client State. The Case of Serbia*, (Washington DC, CSIS, September 2020)

Dubrovnik Guidelines 2019: *The Dubrovnik Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries*, (Zagreb, 12 April 2019)

GLOBSEC Trends 2023: *GLOBSEC Trends 2023*, (Bratislava, April 2023)

Guihai 2022: Guihai G. “Thirty years of China-Russia Strategic Relations”, *China International Strategy Review*, (Beijing, 2022), No. 4, p. 21–38

Leonard 2023: Leonard M. and A. Bohulska, *China and Ukraine: The Chinese Debate about Russia's War and It's Meaning for the World*, ECFR Policy Brief No. 501, July 2023

Marciaq 2019: Marciaq, F. "Serbia: Looking East, Going West?" In: Bieber, Florian, *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*, (London, Routledge, 2019)

Roach 2022: Roach, S. *Accidental Conflict. America, China, and the Clash of False Narratives*, (Yale University Press, 2022)

Simacik 2023: Simacik, M. and A. Gerstl, (Eds.) *Beyond the Dumpling Alliance. Tracking Taiwan's Relations with Central and Eastern Europe*, (Bratislava, CEIAS, 2023)

SIPRI 2017: *China-Russia Relations and Regional Dynamics. From Pivots to Peripheral Diplomacy*, (Stockholm, SIPRI, 2017), p. 125-126.

Strategy on China 2023: *Strategy on China of the Government of the Federal Republic of Germany*, (Berlin: The Federal Government, July 2023).

Zhao 2023: Zhao Huasheng, "Explaining China's Response to the Russia-Ukraine Crisis", *China International Strategy Review*, (Beijing, 12 May 2023)

**Войната в Украйна, Албания и Косово неотклонно
в курса на ЕС и НАТО**

The War in Ukraine, Albania and Kosovo Firmly
on the EU and NATO Course

Д-р Боби Бобев,
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Bobi Bobev, PhD,
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
(Bulgarian Academy of Sciences)
bzbobevi@yahoo.co.uk

Резюме

Статията анализира сходното отношение на Албания и Косово към създадената след руската агресия срещу Украйна от февруари 2022 г. обстановка, като подчертава неотклонното следване на възприетия от ЕС и НАТО курс на поведение – от солидарността с Украйна и осъждането на агресията, до присъединяване към налаганите санкции и оказване, в рамките на възможното, на политическа, военнотехническа и хуманитарна помощ. В оценките на Тирана и Прищина често присъства и становището, че Русия чрез Сърбия се стреми да дестабилизира и Балканите, за да отклони вниманието от ставащото в Украйна. Не съществуват никакви причини тази позиция на Албания и Косово да бъде променена.

Ключови думи: Албания, Косово, агресия, санкции, солидарност

Abstract

The article analyses the similar attitude of Albania and Kosovo towards the situation established after the Russian aggression against Ukraine in February 2022, stressing the unwavering pursuit of the course of action adopted by the EU and NATO - from solidarity with Ukraine and condemnation of the aggression, to joining the imposed sanctions and providing, to the extent possible, political, military and humanitarian assistance. In the assessments of Tirana and Pristina, there is often the view that Russia, through Serbia, is also seeking to destabilise the Balkans in order to divert attention from what is happening in Ukraine. There is no reason for this position of Albania and Kosovo to be changed.

Key words: Albania, Kosovo, aggression, sanctions, solidarity

В края на 2013 година в източната част на европейския континент възникнаха събития, окачествени веднага като украинска криза. Преобладаваха оценките, че усложненията в отношенията между Украйна и Русия очертават контурите на един нов замразен конфликт, включващ претенциите на Москва към съседната страна в много направления, включително съдбата и статута на битуващото в границите на Украйна руснаци.

Още тогава проличаха дълбоките противоречия в оценките и вижданията на различни държави и международни структури, особено по осите Вашингтон-Москва и Брюксел-Москва. Съвършено естествен е фактът, че днес, повече от година след началото на откровената руска агресия, превърнала конфликта от замразен в съвсем реален и горещ, тези противоречия и полюсно противоположни оценки са силно задълбочени и реално застрашаващи стабилността и сигурността в глобален мащаб и на първо място в Черноморския район и в близките до него територии, включително Балканите.

Същевременно не може да не се отчита фактът, че започналата в края на февруари 2022 г. руска агресия към Украйна по същество се явява втори етап на едно общо настъпление, започнало през 2013 г. с активна кампания спрямо съседната страна, с въвеждането на руски войски в Крим през март 2014 г. и провеждане на референдума за присъединяването му към Русия. Определено може да се твърди, че времето 2014-2016 г. е първи етап от реализирането на едно настъпление срещу териториалната цялост и интегритета на Украйна, продължил през 2022 г., продължаващ и до ден днешен и отиващ към едно неясно и неопределено във времето бъдеще.

Тогава, в първия етап на украинската криза, бе подготвен сборникът от студии „Украинската криза и Балканите“¹, излязъл от печат през 2017 г. В него материалите бяха посветени преди всичко на отношението на отделните балкански страни към случващото се в Украйна, към влиянието му в регионален план, към заемането на ясна и определена позиция, независимо каква е тя. Разбира се, всичко това на фона на континенталните и глобални измерения на кризата, на поведението на основни международни структури и самостоятелни играчи към нея. И в този смисъл ми се струва напълно логично да се направи едно сравнение между поведението на отделните държавнополитически субекти тогава и сега, тоест, в първия и втори етап на тази криза с ясното съзнание, че тя поставя на изпитание цялостната структура на международните отношения и сигурността, наложили се в десетилетията предшестващи разглежданите събития.

Несъмнено бе неизбежна реакцията на страните в района на Балканите на случващото се във и около Украйна след 2013 г. Географ-

¹ Маринков, Банчев 2017.

ската близост превръща темата в чувствителна. В основата на възникналото напрежение стояха енергийни проблеми от различен характер, преди всичко недостиг на ресурси в тази сфера. Освен това всички държави в региона бяха и са или членове на ЕС и НАТО, или намиращи се в различен етап по пътя на желаната европейска и/или евроатлантическа интеграция и в тяхното поведение не може да не резонират възникналите различия и напрежение по осите Брюксел – Москва и Вашингтон – Москва.

Тогава в споменатия сборник бе включена моята разработка „Сходните позиции на Албания и Косово по украинската криза“². В определен смисъл подобно заглавие би било подходящо и сега. Защото и тогава, и днес действат едни и същи фактори, непроменили своето естество, и доколкото има различия, те са преди всичко в детайлите, произтичащи от някои отлики в присъствието на двете страни в международен план и отличаващите се в определени аспекти външнополитически задачи и проблеми.

По отношение поведението на Албания в първия етап от украинската криза се стигаше до категоричния извод, че то ни най-малко не се отклонява от водената от Брюксел и Вашингтон, от ЕС и НАТО политика и е напълно солидарна с всяка тяхна стъпка по отношение както на оценките, така и на налаганите на Руската федерация санкции. Естествено възниква въпросът дали тази линия на поведение продължава с началото и развитието на втория етап на кризата през февруари 2022 г. и продължаващ и до днес. Отговорът е еднозначен – в поведението на официална Тирана не е настъпила никаква промяна и това е лесно обяснимо. Във външнополитически план не са настъпили и няма как да настъпят никакви изменения. Албания е член на НАТО от 2009 г. и никой никога не е поставял под съмнение лоялността на страната към Алианса, напротив – тя се радва на високи оценки за поведението си както от Брюксел, така и от Вашингтон, и в много ситуации е давана като пример за активно и пълноценно сътрудничество. В този смисъл възприетата от централата в Брюксел линия на поведение след началото на руската агресия се следва стриктно от властите в Тирана и по отношение на налаганите санкции, и в подкрепата за Украйна във военната сфера – разбира се, в рамките на реалните възможности на малката балканска страна³.

Подобни заключения могат да се направят и по отношение на линията на поведение на ЕС след началото на агресията срещу Украйна през 2022 г. Асоцииран член от 2006 г., кандидат за членство от 2014 г., Албания получи „зелена светлина“ за начало на преговори

² Бобев 2017.

³ <https://www.bgonair.bg/a/4-world/268577-albaniya-daryava-1-mln-evro-na-ukrayna/07.09.2022/>

за пълноправно членство през 2020 г. и най-после ги започна. Това несъмнено обяснява защо безусловно се приемат всички оценки за характера и целите на водената от Русия война, а Албания безотказно се присъединява към налаганите санкции във всички възможни сфери и тук, разбира се, в рамките на своите възможности.

Не може да се очаква под някаква форма поведението на Албания да се разминава и в бъдеще време от официалните позиции на НАТО и ЕС – това би било извън логиката на водената външна политика от всички албански правителства след 1990 г., при наличието на пълен политически и обществен консенсус за приоритетните цели и задачи.

Естествено е, също така, да няма никаква промяна както в историческото състояние на връзките и контактите между Тирана и Москва, изключващи всякакви поведенчески сантименти, а търговско-икономическото сътрудничество продължава да е с традиционните и почти непроменяеми много ниски стойности. Активният политически диалог фактически отсъства от двустранните отношения на всякакви нива. Албания продължава да е крайно критична и спрямо руската позиция по въпроса за Косово и признаването на неговата независимост. Казано с други думи, и тук нищо не се е променило с сравнение с предишните години до и след 2013.

Трябва да се отбележи и показателният факт, че негативното отношение на Тирана спрямо поведението на Русия към Украйна личи още преди началото на руската агресия. На 24 януари 2022 г. тогавашният президент Илир Мета се присъедини към наличните в международната общност, на първо място ЕС, САЩ и НАТО, безпокойства относно необичайното струпване на военни подразделения и техника на границата между Украйна и Русия. Според Мета това може да означава подготовка за военна агресия спрямо суверенна държава, което би застрашило европейската сигурност и би нарушило грубо международното право⁴. Съвършено естествено е, че албанските институции изострят тона след началото на войната – още на 24 февруари премиерът Еди Рама осъди началото на руската инвазия и обяви, че Албания се присъединява към „страните от НАТО и съюзниците от ЕС“⁵. След известно време и албанският парламент приема нарочна декларация, осъждаща руската агресия и изразяваща пълна солидарност с народа на Украйна.

Определено може да се твърди, че вече повече от година след началото на агресията на Русия срещу Украйна, Албания стриктно следва линията на поведение на ЕС и НАТО към конфликта във всички възможни сфери.

⁴ <https://www.koha.net/arberi/307508/meta-shqiperia-mbeshtet-sovranitetin-territorial-te-ukraines/> /07.09.2022/

⁵ <https://www.balkanweb.com/sulmet-ne-ukraine-rama-denojme-me-ashpersi-agresionin-rus-mendimet-tona-jane-per-popullin-ukrainas/> /07.09.2022/

Твърдата и неотклонна подкрепа за украинската кауза просто ни задължава да кажем няколко думи и за миналото и състоянието на двустранните отношения между Тирана и Киев. Те нямат сериозна предистория, напротив – твърде дълго време Украйна е била част от Руската империя, а след това и от Съветския съюз и в този смисъл някакви директни контакти и връзки практически не са поддържани. Към липсата на конкретни исторически основания за взаимна близост трябва да добавим задължително и отдалечеността в религиозно и културно отношение. Разбира се, нещата претърпяват развитие след превръщането на Украйна в самостоятелен държавнополитически субект, когато са установени дипломатически отношения, но отсъствието на активен диалог и конкретно сътрудничество е неоспорим факт, за това говори и липсата на акредитирани посланици – просто албанският във Варшава отговаря и за Украйна, а украинският в Атина – и за Албания. Търговско-икономическите отношения също са близо до точката на замръзването и в някои направления клонят към статистическата нула. Индиректно негативно въздействие има и фактът, че по разбираеми съображения с наличието на немалък руски етнически елемент в източните райони, Украйна е сред държавите, които не признават косовската независимост, а официална Тирана е чувствителна по тази тема. Постепенно обаче, с изострянето на противоречията между Украйна и Русия, анексията на Крим и санкциите на ЕС, НАТО и САЩ, които Албания приветства и към които се присъединява, медийният, общественият и особено политическият интерес към отношенията между двете страни и украинската тема като цяло се засилва. Това личи с особена сила след началото на руската агресия през 2022 г., когато Албания става много активна в защита на украинската кауза, и този факт се отразява позитивно и върху перспективите за едно бъдещо позитивно развитие на отношенията – през януари 2023 г. албанското правителство оповести решението си да открие свое посолство в Киев⁶. Насърчаващо звучи и казаното от министъра на външните работи Олта Джачка, че двете страни ще работят в тясно сътрудничество и че имат общо бъдеще в евроатлантическото семейство. Показателен за обществените нагласи е и друг един факт – Албания не е привлекателна дестинация за напускащите страната си украински граждани, но все пак повече от 400 бежанци намериха радушен прием на албанска територия, като първите от тях пристигнаха още през март 2022 г.⁷

⁶ <https://www.24chasa.bg/mezhdunarodni/article/13504551/07.09.2022/>

⁷ <https://zeri.info/aktuale/444753/arrin-familja-e-pare-ukrainase-si-refugjate-ne-tirane/07.09.2022/>



Демонстрация в подкрепа на Украйна в албанската столица Тирана

Тук бих искал да се спра накратко и върху част от темите, предвидени за разискване в дискусиата, тъй като тяхното разглеждане внася допълнителна яснота за отношението на Албания към войната в Украйна и нейното въздействие върху страната и нейната политика. Разбира се, краткото време, предоставено на всеки участник, ме принуждава да бъда максимално пестелив в характеристиките и тяхното евентуално разясняване – където то е необходимо.

Албания счита, че непредизвиканата руска агресия и водените на украинска територия бойни действия застрашават регионалната стабилност и сигурност, особено в района на Западните Балкани, където битуват неутвърдени демокрации с различни интереси и противоречия, които все още не членуват в ЕС или НАТО. Това бе подчертано и при посещението на премиера Еди Рама в Киев през юни 2022 г.⁸ По този въпрос президент, парламент и правителство нямат разногласия и това личи ясно както в официални документи и изявления в различни международни формати, така и при събития и преговори от двустранен характер или дебати в парламента и осъществяване на парламентарен контрол. Силно се застъпва и становището, че Русия се стреми да дестабилизира региона и особено Западните Балкани с цел да предизвика конфликт между Косово и Сърбия, като по този начин отклони вниманието на международната общност от събитията в Украйна.

⁸ <https://faktor.bg/bg/articles/rama-i-abazovich-na-poseshenie-v-ukrayna-po-pokana-na-zelenski/07.09.2022/>

Според становището на Албания застрашената сигурност и стабилност в региона се отразява негативно върху нерешените конфликти и върху полагането на усилия за намиране на правилните решения. Това с особена сила важи за сложните и изпълнени с напрежение отношения между Белград и Прищина, които често се превръщат в най-горещата точка на региона поради липсата на реален напредък по основните теми в диалога под егидата на ЕС. Разбира се, официална Тирана подкрепя косовските позиции и периодично призовава Белград да възприеме реалностите и да признае независимостта на тази страна.

В различните международни формати, в които участва, Албания категорично отстоява линията на поведение на ЕС и НАТО и агитира в полза на наложените от тях санкции. При всяка възможност бива осъждано агресивното поведение на Русия.

Обществените нагласи в Албания са на страната на Украйна, включително и поради много активното поведение на медиите в същата насока.

По отношение на това кой е виновен за воденето на войната и за стремежа за откъсване на територии от суверенна държава, няма генерални размивания в оценките на мнозинството и опозицията. И албанският политически елит, и албанската общественост са решително на страната на жертвата, а не на агресора.

Войната има своето отражение върху албанската икономика, макар страната да не е зависима от вноса на руски енергоносители и суровини. Все пак през изтеклата година имаше скок в цените и ръст на инфлацията, което се отразява лошо на социалния статус на албанците⁹.

Албания категорично подкрепя санкциите срещу Руската федерация и се присъединява към тях. В това отношение поведението на властите е неизменно.

Относно оръжейните доставки – Албания не е производител на оръжие и в този смисъл се ограничава с изпращане на муниции като помощ за украинската армия. В едно свое изказване премиерът Рама дори заяви, че страната е първата, оказала незабавно помощ с муниции като подкрепа за войските на Украйна.

Войната в никакъв случай не променя геополитическата ориентация на Албания. Войната под никаква форма не може да има някакво отражение върху преговорния процес за пълноправно членство в ЕС, още повече, че той неизбежно ще бъде продължителен. Не бива да се изключва дори евентуалната възможност да бъде ускорен интеграционният процес на страните от Западните Балкани именно като

⁹ <https://www.balkanweb.com/lufta-ne-ukraine-rama-edhe-shqiperia-do-te-preket-ngaritja-e-cmimeve/ /07.09.2022/>

следствие на този конфликт.

Ако регионът бъде дестабилизиран, това несъмнено може да отвори пространство за увеличаване на чуждо влияние, но в случая с Албания то не може да бъде руско. Китай може да опита активизиране на икономическия фронт, а Турция по начало има достатъчно добри позиции в Албания.

Не може и да се очаква Албания да предлага логистика за водене на преговори, страната само подчертава при всяка възможност, че Русия трябва за освободи заетите територии и спорните и конфликтни въпроси да се решат по пътя на равноправните преговори.

Реакциите на Косово спрямо двата етапа на украинската криза съдържа много моменти, съвпадащи с поведението на Албания. Съществуват обаче и някои различия, породени както от исторически фактори, така и от самия статут на най-новия държавнополитически субект на Балканите и поведението на някои страни към него. С оглед темата, която разглеждаме, на първо място трябва да обърнем внимание на взаимните отношения с Русия и Украйна.

Косово десетилетия наред официално влиза в състава на Сърбия – от 1913 г., когато е присъединено, през междувоенния период и времето на социалистическа Югославия и първите години след разпада на федерацията. Известни са дълбоките корени на историческата близост на Белград с Русия и затова не е изненада, че през 90-те години на XX век, когато Югославия се разпада, Москва застава твърдо зад Сърбия – и въобще, и в частност по косовския проблем, като през 1999 г. дори се стреми да си осигури военно присъствие в бившата автономна област, очевидно с цел да защитава сръбските интереси. И до днес руската страна полага дипломатически и политически усилия да препятства нарастващото присъствие на Косово в международния живот и отказва да признае неговата независимост. При това положение е обяснимо защо и политическия елит, и обществеността виждат в лицето на Руската федерация един негативен фактор за тяхното настояще и бъдеще. Естествено, политически и дипломатически контакти не се поддържат, а възможността за сътрудничество в различни области, включително търговско-икономическата, клонят към нулата.

Когато Косово се появява на политическата карта като най-новия държавен субект на Балканите, в подобна „мъртва точка“ са и отношенията с Украйна. Тази страна, подобно на други държави с малцинствени проблеми, отказва да признае косовската независимост. И тук дълго време не може да констатираме политически диалог или дипломатически контакти, а епизодичните търговски сделки имат нищожни резултати.

Убедено може да се твърди, че няма нищо позитивно в отношени-

ята на Косово с Русия и Украйна до момента, в който назрява и избухва конфликтът между тези страни. Анексирането на Крим и Севастопол извежда украинската криза на челно място в международната проблематика и Косово не може да не реагира – просто външнополитическите приоритети на страната и особено стремежа към бъдеща интеграция изискват това, особено с оглед нарастващото напрежение по осите Брюксел – Москва и Вашингтон – Москва. Декларацията на Косовското МВНР, с която се осъжда агресивното поведение на Русия и се защитава суверенитета и териториалната цялост на Украйна е от 2 март 2014 г., като по този начин дори се изпреварва реакцията на другите държави от Западните Балкани. Тук можем да открием един много интересен елемент, засягащ пряко Косово. Президентът Путин на 18 март обосновава решението си за присъединяването на Крим и Севастопол към Руската федерация, позовавайки се на прецедента Косово. Той дори се позовава на решението на Международния съд в Хага от 2010 г., според което обявяването на косовската независимост не нарушава нормите на международното право. Разбира се, това становище на Путин е оспорвано и отхвърляно, тъй като в същността на двата казуса има сериозни различия.

От този момент нататък поведението на официална Прищина по темата за кризата в Украйна твърдо следва позициите на ЕС, НАТО и САЩ, включително и с присъединяването към всички наложени на Москва санкции. Още през 2014 г. политическият, медийният и общественият интерес към темите за Украйна и кризата там неизменно расте и тази тенденция продължава и до днес, когато се намираме във втория етап на украинската криза и конфликтът се е превърнал в откровена военна агресия. През 2014 г. позицията на Прищина е ясно артикулирана от Хашим Тачи, тогава вицепремиер и министър на външните работи – че Косово вижда заплахата в желанието на Русия да разшири влиянието си на Балканите до степени, познати от миналото. Тази заплахата се артикулира в общественото и медийното пространство и като вероятност чрез създаването на напрежение в Косово и конкретно в северните райони да се стигне до желание за пряка намеса на Белград и до навлизане на сръбски войски там.

Несъмнено фактите показват, че позициите на Албания и Косово по първия етап на украинската криза съвпадат и може да се успоредят. Това се обосновава с еднакви външнополитически приоритети и стремеж към интеграция, така и с факта, че и Тирана, и Прищина стриктно държат да се стигне до пълно признаване на косовската независимост, като това е същностен елемент във външната политика и на двете балкански държави.

Когато през февруари 2022 г. Русия нападна Украйна, Косово реагира много бързо и адекватно. На 24 февруари президентът Вьоса Ос-

мани заяви, че в тази непредизвикана война, дошла като следствие от агресивното поведение на Русия, Косово е с Украйна. Османи добави още нещо, което като червена нишка преминава през всички оценки за възможни последици от създалата се обстановка: ще сътрудничим със съюзниците, за да спрем всяка дестабилизация в нашия район¹⁰.

По този начин непосредствено след началото на военния конфликт, чрез самия държавен глава се заявява опасението, че това развитие на нещата може да доведе до дестабилизация на района на Балканите и конкретно на Западните Балкани. Десет дни по-късно, на 3 март, премиерът Албин Курти заяви в интервю за вестник *Independent*, че рискът от военен конфликт на Балканите вследствие агресивното поведение на Русия е дори по-голям от този за балтийските страни и Молдова. Премиерът отиде дори по-далеч в оценката на опасностите, като каза, че Сърбия е „упълномощена“ от Русия да удари северната граница на Косово¹¹.

Приблизително по същото време и парламентът прие специална резолюция по темата. И в нея се осъжда агресията на Русия, заявява се солидарност с Украйна и се говори за възможността развитието на събитията да доведе до дестабилизация на Балканите. Дни по-късно, на 7 март, на демонстрация в подкрепа на Украйна, проведена в Прищина, президентът Османи потвърди готовността на косовските институции да подкрепят Украйна¹².

Така в рамките само на две седмици Косово очерта както своите оценки за войната, така и линията на своето поведение: осъждане на руската агресия, заявяване на солидарност с Украйна, изказване на опасения, че районът на Западните Балкани е застрашен от дестабилизация, а конкретно по отношение на Косово Русия насърчава Сърбия да предприеме настъпателни действия. Същевременно се заявява присъединяване към позициите на Запада, включително и към наложените санкции на Русия. Тези оценки и тази линия на поведение остават в сила и до днес.

Трябва да се отбележи също така, че няколко месеца по-късно, през октомври 2022 г. не друг, а командващият КФОР генерал-майор Ференц Каяри заяви, че воденето на войната в Украйна е довело до увеличаване на напрежението в Косово, но в момента там е спокойно и няма пряка заплаха за сигурността на страната. В този смисъл считам, че опасенията за евентуално сръбско нападение срещу Косово в определен смисъл е пресилено, въпреки периодично възникващите

¹⁰ <https://zeri.info/aktuale/442506/osmani-pas-sulmit-rus-ne-ukraine-do-te-bashkepunojme-me-aleatet-per-te-ndaluar-cdo-destabilizim-ne-rajonin-tone/> /07.09.2022/

¹¹ <https://www.koha.net/arberi/313912/kurti-ballkani-perballet-me-rrezik-te-konfliktit-ushtarak/> /07.09.2022/

¹² <https://www.koha.net/arberi/314517/kosova-ka-betonuar-rreshtimin-e-saj-krah-vlerave-perendimore/> /07.09.2022/

напрежения в северните райони.

Тук искам да посоча още един факт, доказващ солидарността на Косово с украинската кауза. В страната няма бежанци от Украйна, но се реализира инициатива на Европейския център за преса и медии, наречена „Журналисти в резиденция – Косово“, осъществявана в сътрудничество с косовската Асоциация на журналистите и с финансовата подкрепа на правителството в Прищина¹³. В рамките на тази своеобразна програма 12 украински журналисти са намерили подслон и подкрепа за своята дейност в столицата и на 24 февруари 2023 г. присъстваха на церемония, посветена на годишнината от началото на руската агресия. Косовската страна бе представена на възможно най-високо равнище – от президента Вьоса Османи, председателя на парламента Глаук Конюфца и премиера Албин Курти. В своите слова те препотвърдиха причастността на Косово към съдбата на Украйна и нейния народ и подкрепата за тях, като отново осъдиха руската агресия като заплаха за стабилността на света, Европа и Балканите¹⁴.

Последователната и неотклонно следвана позиция на Косово в подкрепа на украинската кауза може да има и един неочакван, но значим външнополитически ефект. През летните месеци на тази година се появиха съобщения, според които в Киев се дискутира въпроса за евентуалното признаване на косовската независимост. На 9 август 2023 г. Олександр Мережко, председател на комисията по външна политика в парламента, заявява за РТК, че окончателното решение по този въпрос ще бъде на президента Володимир Зеленски. За вземане на такова решение трябва да се преценят добре плюсовете и минусите от него. Хората в Украйна знаят, че Косово е на тяхна страна, докато Сърбия отказва да се присъедини към санкциите срещу Русия и има симпатии към нея. Има много въпроси, които ще се решават след края на войната, но ние знаем, че много от държавите, които ни подкрепят срещу един силен противник, са признали косовската независимост и подкрепят и тази страна. Това ще е важен позитивен момент при вземане на решение.

Ден по-рано и украинският посланик в Белград, Володимир Толкач каза, че все по-често се чуват гласове Киев да признае независимостта на Косово, а и някои депутати в парламента подкрепят възможността да се стигне до такова решение. За подобна стъпка работят и споменатите по-горе украински журналисти, пребиваващи в Косово¹⁵.

¹³ <https://www.koha.net/arberi/384638/edhe-nje-gazetare-ukrainase-vjen-ne-kosove/07.09.2022/>

¹⁴ <https://www.bta.bg/bg/news/balkans/413673/07.09.2022/>

¹⁵ <https://zeri.info/aktuale/501877/njohja-e-kosoves-nga-ukraina-teme-diskutimi-ne-kiev/07.09.2022/>

Несъмнено въпросът за евентуалното признаване на косовската независимост би предизвикал сериозна дискусия сред политическите среди в Киев. Ако се стигне до едно такова решение, то би представлявало признание за позициите, заемани от Прищина по отношение на руската агресия и войната в Украйна, както и сериозен и значим успех за едно от приоритетните направления в косовската външна политика – признаване на независимостта от възможно най-голям брой държави, членуващи в ООН, както и установяване на дипломатически отношения с тях.

Определено може да се твърди, че отношението на Косово към войната в Украйна е практически неизменно и съдържа две основни линии на поведение: пълна солидарност с народа на страната и неотклонно присъединяване към позициите и действията на ЕС и НАТО, както и лансирането на възможността Сърбия, подтиквана от Москва, да нападне от север и по този начин да дестабилизира целия район. Тези теми се заявяват при всяка възможност от косовските лидери и във вътрешен, и в международен план, те са широко застъпени в медийното пространство, а и общественото мнение включва подобни настроения.

Считам, че картината за отношението на Косово към войната в Украйна ще бъде допълнена с пояснения по поставените за дискусия въпроси.

Казаното по-горе показва, че косовските институции и техните ръководители считат категорично, че войната в Украйна се отразява негативно на сигурността и стабилността в региона.

Войната в Украйна се отразява негативно на усилията да се постигне споразумение за нормализиране на отношенията между Косово и Сърбия.

Косово не членува в посочените международни структури и съответно не може да защитава в тях своите виждания и оценки.

В косовското обществено мнение доминира разбирането, че войната е следствие на руската агресия и е справедлива за каузата на Украйна.

Мнозинство и опозиция не се разминават в оценките си за войната. Противоречия възникват в други направления – за водената от премиера Курти политика по отношение на севера и за това, че с поведението си разваля отношенията с основните международни партньори на Косово - ЕС и особено САЩ.

Косово не е енергийно зависимо от Русия и тоталното прекъсване на контактите от всякакъв вид нямаха директно отражение върху икономиката. Страната обаче, както всички в Европа, не можеше да остане встрани от ръста на цените и инфлацията.

Косово категорично се присъединява към всички наложени на Русия санкции и това няма да се промени.

Косово отделя муниципии в подкрепа на украинската армия и осъществява хуманитарна помощ.

Геополитическата ориентация на Косово не е променена и няма да се промени.

Войната не влияе негативно върху отношенията на Косово с ЕС и НАТО. Нещо повече, в последните месеци страната достигна до дългоочакваната визова либерализация.

В реалностите на Косово никой не може да замени огромното влияние, което имат ЕС и особено САЩ. Все пак своето влияние в страната има Турция, докато отношенията с Китай практически отсъстват.

Косово не предлага себе си като посредник за евентуални преговори между Русия и Украйна.

Такава е, в общи линии и без навлизане в детайлите, картината за отношението на Косово към войната в Украйна. Съвсем видимо е, че то съвпада в огромна степен с поведението на Албания. Това е лесно обяснимо – двете страни имат сходни външнополитически приоритети и неотклонното следване на позициите и действията на ЕС и НАТО е логично следствие на цялостната им ориентация. Това се базира и на единството в оценките на политически елити, медии и общественост и не може да се очаква в обозримото бъдеще тези позиции да претърпят някаква сериозна промяна.

Литература

Бобев 2017: Бобев, Б. „Сходните позиции на Албания и Косово по украинската криза“ – *Украинската криза и Балканите* (София 2017), 209–229.

Бобев 2021: Бобев, Б. „Албания: три десетилетия по стръмния път към напредъка“ – *Съвременните Балкани. Предизвикателствата на XXI век* (София 2021), 11–28.

Бобев 2021: Бобев, Б. „Косово между желаното и възможното“ – *Съвременните Балкани. Предизвикателствата на XXI век* (София 2021), 67–82.

Маринков, Банчев 2017: Маринков Б., Б. Банчев „Украинската криза – регионалният поглед“ – *Украинската криза и Балканите* (София 2017), 7–18.

Източници

Българска телеграфна агенция -<https://www.bta.bg/>

24 часа - <https://www.24chasa.bg/>

Agjencia telegrafike shqiptare - <https://ata.gov.al/>

Balkan Web News 24 Live - <https://www.balkanweb.com/news24-live/>

Gazeta Shekulli - <https://shekulli.com.al/>

Koha - <https://www.koha.net/>

Kuvendi I Kosoves <https://www.kuvendikosoves.org/>

Kuvendi I Shqiperise <https://www.parlament.al/>

Ministria e Puneve te Jashtme dhe diaspores – Republika e Kosoves <https://mfa-ks.net/>

Ministria per Evropen dhe Punet e jashtme - <https://www.punetegashtme.gov.al/>

Zeri - <https://zeri.info/>

Гърция - „от правилната страна на историята“ Greece – “On the Right Side of History”

Проф. д.н. Юра Константинова
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Prof. Yura Konstantinova, DSc
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology,
(Bulgarian Academy of Sciences)
yura.konstantinova@abv.bg

Резюме

След руското нахлуване в Украйна Гърция демонстрира твърда подкрепа за борбата на украинския народ. Атина се опасява от връщането на логиката на незачитане на съществуващите граници на европейския континент и от повишаване на тежестта на Турция на международната арена, на което се противопоставя чрез активизиране на отбранителното си сътрудничество със САЩ и формирането на значими формати на регионално сътрудничество. Гърция използва възстановеното геополитическо противопоставяне, за да се доближи до една от основните си външнополитически цели – да се превърне в енергиен хъб, т.е. в незаобиколим фактор в международните отношения в Източното Средиземноморие, на европейския континент, а и в по-глобален план.

Ключови думи: Турция, Гърция, Александруполис, LNG, регионално сътрудничество

Abstract

In the immediate aftermath of the Russian invasion of Ukraine, Greece demonstrated firm support for the struggle of the Ukrainian people. Athens fears the return of the logic of disregard for the existing borders of the European continent and the increase of Turkey's role in the international arena, which it is countering by intensifying its defence cooperation with the US and forming meaningful formats of regional cooperation. Greece is using the renewed geopolitical confrontation to move closer to one of its main foreign policy goals - to become an energy hub, i.e. an unavoidable factor in the international relations in the Eastern Mediterranean, on the European continent, and more globally.

Key words: Turkey, Greece, Alexandroupolis, LNG, regional cooperation

В обръщение към парламента на 1 март 2022 г. по повод войната в Украйна гръцкият министър-председател Кириакос Мицотакис заявява, че Гърция винаги е била „от правилната страна на историята“, че тя е Запад и „насърчава международната легитимност“, че страната му живее „с раната на Кипър“ и не може да стои безучастна пред лицето на авторитарни лидери, които искат да преначертаят граници¹. На 16 май 2022 г. той повтаря почти същите думи пред съвместно заседание на Сената и Камарата на представителите в Конгреса на САЩ и допълва, че по време на Украинската криза (2013-2015) Гърция и други страни са били наивни, като са пренебрегвали предупредителните сигнали за агресивността от страна на Владимир Путин, защото са вярвали в следвоенния мир в Европа. „Сега знаем, че сме допусkali грешка“, отбелязва той и успява да обвърже политиката на Гърция и САЩ, заявявайки, че двете страни винаги са на правилната страна на историята². В тези изказвания на гръцкия премиер сякаш се съдържа най-краткото обобщение на отношението на Гърция към войната в Украйна, което онагледява както приемствеността в приоритетите на външната политика на южната ни съседка, така и готовността ѝ да променя методите, с които се опитва да ги постигне.

Още на 22 февруари 2022 г. Гърция декларира, че „признаването от Русия на незаконното и едностранно обявяване на „независимостта“ на украинските сепаратистки региони Донецк и Луганск представлява грубо нарушение на основните принципи на международното право, териториалната цялост на Украйна и споразуменията от Минск“. Атина подчертава, че е допълнително разтревожена заради гръцкото малцинство в Украйна и конкретно в Мариупол³. След началото на военните действия правителственият говорител осъжда нахлуването на Русия в Украйна и заявява, че ще координира действията си с партньорите си от ЕС и НАТО, за да има „обща и съответстваща на нечуваното руско предизвикателство“ реакция. Още същия ден е свикано извънредно заседание на Съвета по национална сигурност, на което премиерът заявява разбирането си, че нападението на Русия над Украйна изправя по драматичен начин световната общност пред нейните отговорности; подчертава принципната позиция на Гърция за зачитане на териториалната цялост, суверенитета и независимостта на всички държави; безрезервно осъжда всякакви ревизионистични действия, влизайки в разрез с тези ценности

¹ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/k-mitsotakis-imastan-panta-sti-sosti-pleyra-tis-istorias-kai-ayto-kanoyme-kai-tora/> /28.08.2023/.

² Η Καθημερινή, 17.05.2022.

³ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/n-dendias-echei-ekponithei-schedio-ekkenosis-gia-toys-omogeneis-stin-oykrania/> /28.08.2023/.

и изказва съжалението си, че при използването на груба сила много хора ще изгубят живота си⁴.

За разлика от Украинската криза, към която Гърция следва официалната линия на ЕС, но придържайки се към по-приглушени тонове и винаги подчертавайки вековните си отношения с Москва⁵, след като на 24 февруари 2022 г. Владимир Путин напада Украйна, Атина прояви изключителна активност. Още същия ден с демарш пред посланика на Руската федерация Андрей Маслов призовава Русия „незабавно да прекрати военните действия“, а два дни по-късно е връчена и протестна нота на руския посланик, с която гръцкото външно министерство изразява „отвращение“ от непредизвиканите военни атаки и призовава Москва да спазва международното хуманитарно право и да преустанови атаките срещу цивилното население. Потвърден е и специалният интерес на Гърция към сигурността на гръцката общност на територията на Украйна (тема, която е в центъра на гръцкото внимание и при предходната криза). Острата отрицателна реакция на Атина на нахлуването в Украйна е демонстрирана и от решението на президента на Републиката Катерина Сакеларопулу, да отмени посещенията си в Сърбия, планирано за 1–3 март 2022 г., поради „неподходящите условия“, макар и без да посочва изрично обстановката в Украйна, както и факта, че Сърбия не се присъединява към санкциите на ЕС срещу Русия.

Войната активизира гръцката дипломация едновременно като целенасочени действия и като успешно улавяне на появилите се възможности, което е характерно за проактивната гръцка политика. Гръцките политици се възползват максимално от договореното две години по-рано посещение на министър-председателя им в САЩ. Първоначалният замисъл е то да е във връзка с 200-годишнината от гръцкото въстание (2021), но пандемията от КОВИД-19 го отлага, което пък дава възможност на гръцката дипломация да извърши огромна подготвителна работа, за да постигне максимални резултати от него. Още на 15 март 2022 г. в рамките на срещата на алтернативния министър на външните работи М. Варвициотис със заместник-държавния секретар на САЩ за Европа и Евразия Карън Донфрид се акцентира върху стратегическото сътрудничество между Гърция и САЩ, ситуацията по сигурността в Европа след инвазията в Украйна, обстановката в Източното Средиземноморие и енергийните въпроси. Няколко дни по-късно помощник държавният секретар на САЩ Ерика Олсън подчертава решаващата роля на Гърция в южното крило на НАТО, исторически високото ниво на двустранните отношения и

⁴ Η Καθημερινή, 24.02.2022.

⁵ Подробно по въпроса за политиката на Гърция към украинската криза (2014–2015) виж: Константинова 2017, 149–164.

важността на Гърция като американски съюзник, предвид кризата в Украйна. Безспорният връх в гръцко-американските отношения обаче идва в средата на май 2022 г., във връзка с решението на гръцкия парламент от 12 май да ратифицира Втория протокол за изменение на договора за военно сътрудничество САЩ-Гърция. В подкрепа на законопроекта гласуват 181 депутата [157 от управляващата „Нова демокрация“, 22 от Движението за промяна (КИНАЛ) и двама независими], а 119 депутата гласуват против [от Коалицията на радикалната левица (СИРИЗА), партията „Гръцко решение“, Гръцката комунистическа партия и Европейския фронт за реалистично неподчинение (MePA25)]⁶. Само четири дни по-късно премиерът Кириакос Мицотакис се среща във Вашингтон с президента на САЩ Джо Байдън, за да препотвърди стратегическите отношения между двете страни и ролята на Гърция като утвърждаващ се енергиен център в региона, а на следващия ден става първият гръцки министър-председател на правил обръщение към Конгреса на САЩ.



През май 2022 г. гръцкият премиер Константинос Мицотакис прави обръщение към Конгреса на САЩ

Благодарение на ясно формулираните си приоритети К. Мицотакис пристига във Вашингтон с две важни преимущества: първо, фактът, че Атина от самото начало заема ясна позиция по украинската криза; и второ, подписаното ново петгодишно споразумение за отбрана със

⁶ Η Καθημερινή, 12.05.2022.

САЩ. Важно е да се отбележи, че в това споразумение за пръв път е включен Александруполис, който придобива стратегическо значение за американските интереси в региона. През последните години Гърция неотклонно работи, за да се превърне в хъб за транспортиране на втечен природен газ (LNG) от Близкия изток и Източното Средиземноморие към Балканите и Европа и използва момента, за да подчертае ролята си за освобождаване на Европа от руската зависимост от изкопаеми горива, за диверсифициране на енергийните коридори и за енергийната сигурност на Стария континент. В тази рамка значението на плаващия терминал в Александруполис издига на ново ниво важността на региона, не само във военно, но и в енергийно и търговско отношение⁷.

Втората стратегическа цел на Гърция в отношенията ѝ с Вашингтон е свързана с проблемите между Атина и Анкара⁸. В изказванията си в САЩ К. Мицотакис акцентира на това, че на фона на украинската война „последното нещо, от което се нуждае НАТО, е друг източник на напрежение между Гърция и Турция“ и че моментът не е подходящ „за агресивни действия и проектиране на ревизионистки възгледи за историята“. Във връзка с гръцко-турския конфликт той призовава, когато се вземат решения за предоставяне на военна техника в региона на Източното Средиземноморие да се има предвид „риска от нестабилност в югоизточното крило на НАТО“. В предходните години Атина е направила нужното, за да „бронира страната“ чрез доставката на изтребители „Рафал“ и на фрегати, но войната в Украйна прави особено остър въпроса за сигурността ѝ в случай на агресивни действия от страна на Турция⁹. Още повече, че провокации в този смисъл не липсват и дори зачестяват около посещението на гръцкия министър-председател в САЩ¹⁰. Поради това за Гърция е от ключово значение да си гарантира американската подкрепа в сложния баланс между страните от югоизточното крило на НАТО.

В САЩ К. Мицотакис не пропуска да даде и идеологическа обосновка на гръцката политика. На първо място, той прави паралел между Гръцката революция и войната в Украйна и посочва, че макар Гърция да не гледа с враждебност към руския народ, то не може да остане безучастна в ситуация, която ѝ напомня за нейната борба за свобода. „Доставихме хуманитарна помощ, – казва – дадохме оръжие на украинците за защита на страната им и посрещнахме бежанците... Путин не трябва да успее не само в името на Украйна, но и

⁷ Η Καθημερινή, 09.05.2022.

⁸ Подробно по темата виж напр.: Ηρακλείδης 2018.

⁹ Подробно за изводите във военно отношение, които Атина си прави виж: Kataras 2023.

¹⁰ Виж напр. публикации от 29.04 и от 22.05. 2022 г. в електронната медия „Ин.гр“ (www.in.gr)

за да бъде изпратено послание до всички авторитарни лидери, че историческият ревизионизъм и откритите актове на агресия, които нарушават международното право, няма да бъдат толерирани от общността на демократичните държави“. В този контекст Мицотакис прави и пряка връзка с друга отдавна отворена гръцка рана – въпроса за Кипър¹¹. Заявлението на премиера, че „никой никога няма да приеме решението за две държави“ на острова предизвиква силни овации в Конгреса.

Известният гръцки историк и анализатор, директор на Гръцката фондация за европейска и външна политика (ЕЛИАМЕП) проф. Танос Веремис отбелязва, че това е най-умната реч, тъй като посочва турския президент Реджеп Ердоган, без да го назовава по име. Висока оценка е дадена и на това, че пред американския Конгрес К. Мицотакис успява да обвърже гръцките и американските цели, изтъквайки че споделените убеждения и ценности на двете нации – „свободата срещу тиранията, демокрацията срещу авторитарността“, са подложени на изпитание от нахлуването на руския президент Вл. Путин в Украйна¹².

Няма съмнение, че Атина разглежда войната в Украйна като потенциален източник на регионална нестабилност, който освен всичко друго създава възможност Турция да потърси дипломатически облаги от основните си западни съюзници¹³. Поради това официалната гръцка политика се ориентира еднозначно към засилване на отбранителното сътрудничество със САЩ и обвързването на Вашингтон с идеята за превръщането на Гърция в хъб за транспортиране на втечен природен газ и в по-общ план с ролята ѝ на основен фактор в освобождаване на Европа от руската енергийна зависимост. Разбира се, Атина не пропуска да се възползва от засиленото си партньорство със САЩ и за привличането на американски инвестиции основно в областта на новите технологии и корабостроенето¹⁴.

В Гърция отлично разбират, че регионалната нестабилност би могла да се активира не само от Турция, но и от други държави в региона, в които Русия има силно влияние. Поради това след началото на войната в Украйна Атина се стреми да засили ролята си на регионален лидер в Югоизточна Европа. Това е видно още на 23 февруари 2022 г., когато К. Мицотакис пристига на официално посещение

¹¹ За кипърския проблем виж напр.: Гарабедян 1989 и Χατζηβασιλείου 1998.

¹² <https://www.liberal.gr/epikairota/i-kalyteri-eikona-tis-elladas-sto-exoteriko/23.08.2023/>.

¹³ Тази теза е застъпена на 31.03.2022 г. в интервю на преподавателя по международни отношения в Американския колеж в Атина и външнополитически анализатор Константинос Филис пред проправителствено ориентираната медия „И Ефимерида“: <https://www.iefimerida.gr/politiki/k-filis-iefimeridagr-pote-pos-teleioseipolemos-oukrania/28.08.2023/>.

¹⁴ Подробно по темата виж: Tzogopoulos 2022.

в Румъния¹⁵. В Букурещ са обсъдени предвидените по-рано теми от двустранен интерес – намерението на двете страни да задълбочат отношенията си в икономиката и енергетиката; желанието на Букурещ и Атина да има напредък по въпроса за европейското бъдеще на Албания и Република Северна Македония (РСМ); твърдата подкрепа на Атина за присъединяването на Румъния към Шенгенската система и желанието ѝ да има съюзник в лицето на Букурещ предвид проблемите на Атина и Анкара. В контекста на последното и правейки очевиден паралел, К. Мицотакис определя действията на Русия като „израз на ревизионизъм, който застрашава глобалната сигурност и стабилност“ и подчертава, че никаква промяна на международните граници със сила не може да бъде толерирана¹⁶.

Освен препратка към официално заявеното преди няколко години от турския президент желание да се ревизира Лозанския договор от 1923 г.¹⁷, при посещението си в Румъния К. Мицотакис фактически артикулира и опасението, че Русия може да „изнесе“ кризата към Балканите и да използва Сърбия за дестабилизация на региона¹⁸. С идея за предотвратяване на тази заплаха на 12 май 2022 г. в Атина по инициатива на гръцката страна се провежда тристранна среща на държавите от региона, които са членки на Европейския съюз (ЕС) – Гърция, България и Румъния. На нея е потвърден ангажимента на трите страни да подкрепят разширяването на ЕС към Западните Балкани. Връх в развитието на тази линия в гръцката политика е посещението на украинския президент Володимир Зеленски в Атина на 21–22 август 2023 г., което е замислено така че да съвпадне с посещението на регионалните лидери в гръцката столица. На срещата, в която участват държавите-членки на ЕС (Гърция, България, Румъния, Хърватия), представители на Украйна, Молдова, Сърбия, Черна гора, Босна и Херцеговина, Косово и Северна Македония, както и председателите на Европейския съвет и на Европейската комисия Шарл Мишел и Урсула фон дер Лайен, е приета декларация в подкрепа на „независимостта, суверенитета и териториалната цялост на Украйна в международно признатите ѝ граници“. Лидерите на държавите участнички в срещата подчертават необходимостта от „завършване на визията за един Европейски съюз, обогатен със Западните Балкани, Украйна и Република Молдова“, с което да бъде доведен до успешен край процесът, започнал преди 20 години в Солун¹⁹. Тази

¹⁵ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/sti-roymania-gia-episimi-episkepsi-o-k-mitsotakis-sto-epikentro-to-oykraniko-kai-i-dimeris-synergasia-video/> /28.08.2023/.

¹⁶ Τα Νέα, 23.02.2022.

¹⁷ Подробно за целите на изказването на турския президент и гръцката реакция виж: Константинова 2021, 51–66.

¹⁸ Η Καθημερινή, 16–17.03.2022.

¹⁹ Cera, 23.08.2023.

инициатива, определяна като усилие на Гърция да бъде „мост, който свързва лидери от Балканите до Украйна“²⁰, по същество е част от устойчивата политиката на Атина, насочена към постигане на регионалната стабилност чрез подкрепа за включване на страните от региона в европейските и евроатлантическите структури. В случая обаче липсват представители на две ключови за регионалната сигурност държави – Турция и Албания, което поставя под съмнение успеха на тази инициатива на Атина.

Освен че се опитва да бъде регионален лидер по линия на ЕС и да се превърне в хъб за транспортиране на втечен природен газ (LNG), Гърция се опитва да играе ключова роля в диверсификацията на други енергийните източници и в свързването на националните мрежи и тръбопроводи в региона. Тази амбиция е заявена при посещението на българската правителствена делегация в Атина на 22 февруари 2022 г. На срещата е обсъдено сътрудничеството на двете страни в енергийната сфера и по-конкретно интерконекторната връзка Гърция – България (IGB), както и изграждането на нови ядрени мощности в България, които биха осигурили част от гръцките потребности от електричество. Така военните действия в Украйна довеждат до успешното финализиране на газовата връзка между Гърция и България, чието изграждане започва седем години по-рано. На 1 октомври 2022 г. газовата връзка, която трябва да пренася азербайджански газ от Гърция за България, откъдето той да бъде насочван към Румъния, Словакия и Сърбия, е изцяло изградена и пусната в употреба. За разлика от нея идеите за ядрено сътрудничество между двете държави се натъкват на редица пречки, сред които и такива за безопасността и отговорността в случай на авария²¹. От същия тип е друг регионален формат Гърция-Кипър-Израел, с който Атина се надява едновременно да получи подкрепа по Кипърския въпрос и да се превърне в център на енергийния коридор Източното Средиземноморие – Европа.

Разбира се, войната в Украйна създава и редица вътрешнополитически проблеми и напрежения в Гърция. За разлика от бежанската криза (2015–2016), която засяга сериозно Гърция²², в настоящия случай бежанците от агресията на В. Путин не създават проблем на гръцки власти. Това в най-голяма степен се дължи на факта, че макар броят на влезлите в страната украински бежанци да не е незначителен, то сравнително малко от тях демонстрират намерение да останат за по-продължителен период, а бързат да продължат пътя

²⁰ Дневник, 21.08.2023.

²¹ Euroactiv.gr, 12.04.2022.

²² Подробно по темата виж: Константинова 2018, 147–164.

си към друга европейска дестинация²³. Относително малък проблем създават на Атина и „страничните ефекти“ от войната – високи цени на енергията, нараснала инфлация, продоволствени проблеми и др. Както повечето европейски държави, така и Гърция въвежда целеви компенсации, които да облекчат натиска върху най-нуждаещите се слоеве от населението²⁴. Мерките очевидно дават резултат, защото през април 2023 г. правителството отчита почти двойно забавяне на темпа на инфлацията от 8,9% през март 2022 г. до 4,6% през април 2023 г. Потвърждават се и разчетите, че туристическият сектор няма да понесе съществени загуби от войната.

Опозицията обаче вижда ситуацията различно, което е резултат от различната идеология, която изповядва. На първо място, разбира се, трябва да се вземат предвид силните антиамерикански и в по-малка степен антибритански настроения, които имат дълбоки корени в гръцката история от ХХ век²⁵. Гръцката левица първоначално отрича руското нахлуване в Украйна, твърдейки, че това е американска дезинформация, която цели да се забави пускането на Северен поток II и да увеличи износа на американски втечен газ. След като става ясно, че войната е факт, големите леви гръцки партии или замълчават, или оправдават отчасти агресията, или я осъждат с „половин уста“. Част от гръцката левица отказва да приеме възможността да съществува незападен тип империализъм и се придържа към тезата, че обръчът на НАТО около Русия е станал причина за войната, а друга част смята, че войната е империалистическа и от двете страни²⁶.

Напълно очаквано основният разлом в гръцкото политическо пространство е за резкия завой на правителството към САЩ и пряко свързания с това въпрос за отношенията с Турция. Според радикалната лява коалиция СИРИЗА, която е най-голямата опозиционна партия, правителството на Нова демокрация оставя Турция да разиграва добре картите си и да извлича дивиденди от войната. Гръцката комунистическа партия пък директно обвинява правителството, че

²³ Според данни на европейските институции само до края на юли 2022 г. в Гърция влизат над 70 хиляди украински бежанци, но към март 2023 г. едва малко над 22 хиляди са поискали временна закрила в страната. Виж съответно: <https://www.hrw.org/el/world-report/2023/country-chapters/greece> и <https://www.consilium.europa.eu/el/infographics/ukraine-refugees-eu/> /28.08.2023/.

²⁴ Повече за икономическите мерки на гръцкото правителство виж: <https://www.primeminister.gr/2022/03/29/28989/> /28.08.2023/.

²⁵ Константинова 2018а, 115–159.

²⁶ Интересен анализ на темата за позицията на гръцката левица към войната в Украйна прави Никос Севастакис пред гръцката национална телевизия. Виж: <https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/n-sevastakis-sto-protos-ady-namias-tis-ellinikis-aristeras-na-quot-anametrithi-quot-me-enan-allon-sovinismo-kai-imperialismo-poy-den-einai-dytikos-audio/> За различните гледни точки в гръцката левица виж: https://www.efsyn.gr/nisides/350623_o-polemos-stin-oykrania-kai-i-kommoynistiki-aristera/ /28.08.2023/.

под американски натиск жертва Кипър, за да се договори с Турция²⁷. „Вода в мелницата“ на тази политическа линия налива и очерталото се подобряване в гръцко-турските отношения, олицетворено в договорената среща между премиера К. Мицотакис и турския президент Р. Ердоган в рамките на сесия на Общото събрание на ООН в Ню Йорк (18–20.09.2023 г.), предшествана от посещение на гръцкия външен министър в Турция на 5 септември 2023 г.

В същия стил е и разделението в оценките за Договора за военно сътрудничество, подписан през май 2022 г. между САЩ и Гърция. От парламентарната трибуна депутати на СИРИЗА обявяват, че той отслабва държавата и се явява най-голямото гръцко отстъпление пред САЩ след 1974 г. За гръцките комунисти пък това е просто „един достоен за заплуване нападателен договор“, който заплашва гръцкия народ. Най-умерени са коментарите на ПАСОК/КИНАЛ, но и в тях се съдържа упрек, че изразходваните от правителството преговорни усилия не отговарят на постигнатите резултати, сред които би трябвало да е предотвратяване на продажбата на изстребител F-16 и ново военно оборудване на Турция. От партията все пак признават, че „няма поле за загуба от стратегическия съюз със САЩ“ и поради това с вота си подкрепят договора.

Реакцията на умерената гръцка левица е отличен барометър за промяната в обществените настроения в страната, където антинастовските настроения са традиционно много силни. И все пак ако през 2013 г. едва 20% от гърците имат положително отношение към НАТО, то през първата половина на 2023 г. техният брой е удвоен. За сметка на това одобрението към руския президент В. Путин бележи сериозен срив – от 55% през 2021 г. до 27% през 2022 г.²⁸ Това че мнозинството от гърците (около 60%) смятат руската инвазия в Украйна за неприемлива се отразява ясно и във вота им в двата парламентарни избора през май и юни 2023 г. Те са спечелени от управляващата Нова демокрация, която с постигнатите над 40% получава абсолютно мнозинство (158 депутата от 300) в гръцкия парламент, а умерената левица ПАСОК/КИНАЛ печели над 11% от гласовете. Видим е чувствителният спад в резултатите на радикалната лява коалиция СИРИЗА, която получава малко над 20% през май и не достига 18% от гласовете през юни. В новия гръцки парламент влизат още Гръцката комунистическа партия с близо 7,5%; националистическата пропутинска партия „Гръцко решение“ с около 4,5% от гласовете и три нови партии: ортодоксално дясната

²⁷ <https://www.thetoc.gr/politiki/article/sunantisi-mitsotaki---erntogan-pos-sxoliazoun-takommata-tis-antipoliteusis/> /28.08.2023/.

²⁸ <https://www.kathimerini.gr/world/562514080/oi-ellines-den-empisteyontai-ton-poytin-alla-lene-nai-stis-mpiznes-me-rosia/> /4.9.2023/.

„Ники“ – 3,69% (през май под прага), антисистемната лява „Плаване-Курс към свободата“ с 3,17% (през май под прага) и ултрадясната „Спартанци“ с 4,64 %. „Промъкването“ на последната партия в парламента предизвика всеобща изненада, заради афишираните ѝ след изборите връзки с про-фашистки кръгове и показва, че разделението в гръцкото общество, включително и по оста Изток-Запад не е преодоляно.

Руското нахлуване в Украйна през февруари 2022 г. става повод официална Гърция да препотвърди категорично принадлежността си към западните демокрации, демонстрирайки твърда подкрепа за борбата на украинския народ. В Атина са силно обезпокоени от празнотите в сигурността на ЕС, които войната изважда на повърхността, както и от връщането на логиката на незачитане на съществуващите граници и ревизиране на статуквото на европейския континент. Според гръцките политици и обществено мнение налице е благоприятна почва за активизиране на турската политика, която оспорва договореностите, върху които се крепят гръцко-турските отношения. Едновременно с това в Гърция се опасават, че войната ще възстанови позициите на Турция в отношенията ѝ с Вашингтон и с големите европейски държави. За да се противопостави на тези заплахи, Атина предприема ходове за укрепване на позициите си на международната шахматна дъска – активизира отбранителното си сътрудничество със САЩ и формирането на значими формати на регионално сътрудничество. Последното има за резултат и активизиране на гръцката политика в Югоизточна Европа, където Атина се опитва да възстанови ролята си на регионален лидер – едновременно загрижен за стабилността на региона и за неговата принадлежност към Западния свят. Гърция използва възстановеното геополитическо противопоставяне, за да се доближи до една от основните си външнополитически цели – да се превърне в енергиен хъб, т.е. в незаобиколим фактор в международните отношения в Източното Средиземноморие, на европейския континент, а и в по-глобален план. Преследването на тази цел е видимо и в най-осезаемата промяна в гръцката външна политика – категоричният ѝ завой към САЩ. Тази промяна далеч не е приета еднозначно от обществото, в което остават силни както проруските, така и антинатовските настроения. Под ръководството на Нова демокрация обаче Гърция изглежда като стабилен и надежден партньор на съюзниците си в ЕС и НАТО.

Източници

Преса

Сера, 2023.

Дневник, 2023.

Η Καθημερινή, 2022.

Τα Νέα, 2022.

Euroactiv.gr, 12.04.2022.

In.gr, 2022.

Литература

Гарабедян 1989: Гарабедян, А. *Националноосвободителната борба и провъзгласяването на република в Кипър (1945-1960)* (София, 1989). / (Garabedjan, A. *Nacionalnoosvoboditelnata borba i provāzglasjavaneto na republika v Kipār (1945-1960)* (Sofija, 1989).)

Константинова 2017: Константинова, Ю. „Може Андонис Самарас да свърши като Янукович, но Гърция няма да свърши като Украйна.“ – *Украинската криза и Балканите* (София, 2017), 149–164. / (Konstantinova, Y. „Može Andonis Samaras da svārši kao Janukovič, no Gārcija njama da svārši kao Ukrajna.“ – *Ukrainskata kriza i Balkanite* (Sofija, 2017), 149–164).

Константинова 2018: Константинова, Ю. „Гърция – пътническо бюро, склад, затвор или убежище за бежанците?“ – *Бежанската криза и Балканите (2015-2016)* (София, 2018), 147–164. / (Konstantinova, Y. „Gārcija – pātničesko bjuro, sklad, zatvor ili ubežište za bežancite?“ – *Bežanskata kriza i Balkanite (2015-2016)* (Sofija, 2018), 147–164).

Константинова 2018а: Константинова, Ю. „Загубени родини“: бежанци, преселници, малцинства в Гърция през ХХ век“. – *Маски долу! Национализмът на Балканите през ХХ век* (София, 2018), 115–159 / (Konstantinova, Y. „Zagubeni rodini“: bežanci, preselnici, malcinstva v Gārcija prez HH vek“. – *Maski dolu! Nacionalizmāt na Balkanite prez HH vek* (Sofija, 2018), 115–159).

Константинова 2021: Константинова, Ю. „Гърция: стратегически възможности и традиционни проблеми“. – *Съвременните Балкани: Предизвикателствата на ХХI век* (София, 2021), 51–66 / (Konstantinova, Y. „Gārcija: strategičeski vāzmožnosti i tradicionni problemi“. – *Sāvremennite Balkani: Predizvikelstvata na ХХI vek* (Sofija, 2021), 51–66).

Ираклеидис 2018: Ираклеидис, А. *Εθνικά θέματα και εθνοκεντρισμός: μία критική στην ελληνική εξωτερική πολιτική* (Αθήνα, 2018). / (Iraklidis, A. *Ethniká thémata kai ethnokentrisμός: μία kritikí stin ellinikí exoterikí politiki* (Athína, 2018).)

Χατζηбасилеиу 1998: Χατζηбасилеиу, Ε. *Το кипριακό ζήτημα 1878–1960* (Αθήνα, 1998) / (Khatzivasiliou, E. *To kipriakó zítima 1878–1960* (Athína, 1998).)

Kamaras 2023: Kamaras, A. “Lessons learned from a year of war in Ukraine: a Greek reading”. – *Hellenic Foundation for European & Foreign Policy: Policy Paper 137/2023*.

Tzogopoulos 2022: Tzogopoulos, G. “The US Economic Presence in Greece”. – *Hellenic Foundation for European & Foreign Policy: Policy brief 171/2022*.

Онлайн източници

<https://www.liberal.gr/epikairota/i-kalyteri-eikona-tis-elladas-sto-exoteriko/23.08.2023/>.

<https://www.iefimerida.gr/politiki/k-filis-iefimeridagr-pote-pos-teleiose-polemos-oykrania/28.08.2023/>.

<https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/n-dendias-echei-ekponithei-schedio-ekkenosis-gia-toys-omogeneis-stin-oykrania/28.08.2023/>.

<https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/k-mitsotakis-imastan-panta-sti-sosti-pleyra-tis-istorias-kai-ayto-kanoyme-kai-tora/28.08.2023/>.

<https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/sti-roymania-gia-episimi-episkepsi-o-k-mitsotakis-sto-epikentro-to-oykraniko-kai-i-dimeris-synergasia-video/> /28.08.2023/.

<https://www.hrw.org/el/world-report/2023/country-chapters/greece> /28.08.2023/.

<https://www.consilium.europa.eu/el/infographics/ukraine-refugees-eu/> /28.08.2023/.

<https://www.primeminister.gr/2022/03/29/28989> /28.08.2023/.

<https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/n-sevastakis-sto-proto-adyndamia-tis-ellinikis-aristeras-na-quot-anametrithi-quot-me-enan-allon-sovinismo-kai-imperialismo-poy-den-einai-dytikos-audio/> /28.08.2023/.

https://www.efsyn.gr/nisides/350623_o-polemos-stin-oykrania-kai-i-kommoynistiki-aristera /28.08.2023/.

<https://www.thetoc.gr/politiki/article/sunantisi-mitsotaki---ertogan-pos-sxoliazoun-ta-kommata-tis-antipoliteusis/> /28.08.2023/.

<https://www.kathimerini.gr/world/562514080/oi-ellines-den-empisteyontai-ton-poytin-alla-lene-nai-stis-mpiznes-me-rosia/> /04.09.2023/.

**Войната в Украйна и отражението ѝ
в Република Северна Македония**
The War in Ukraine and its Impact
in the Republic of North Macedonia

Доц. д-р Марияна Стамова
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Associate Prof. Mariyana Stamova, PhD
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
(Bulgarian Academy of Sciences)
marianastamova@yahoo.com

Резюме

Правителството в Скопие изразява твърда подкрепа на Украйна и плътно следва позицията на ЕС, водено от надеждата, че това ще доведе до реално начало на преговорния процес за присъединяване на Република Северна Македония към ЕС. Последното е важно за оцеляване на парламентарното мнозинство и на правителството, което се поддържа чрез гласовете в събранието, дадени от албанските национални политически партии. Статията прави заключение за раздвоение между политиката на правителството и обществените настроения, които изразяват колебливост по отношение на официалната позиция към Украйна по икономически и политически причини, защото РС Македония дълги години се опитва да влезе в системата за доставка на руска газ и поради заплахите от руска страна, че като всички останали членове на НАТО РС Македония е законна мишена на руското оръжие.

Ключови думи: Република (Северна) Македония, Украйна, Русия, ЕС, НАТО.

Abstract

The government in Skopje expresses firm support to Ukraine and closely follows the EU position, led by the hope that this will lead to a real start of the negotiation process for the accession of the Republic of North Macedonia to the EU. The latter is important for the survival of the parliamentary majority and of the government, which is sustained by the votes in the Assembly given by the Albanian political parties. The article concludes that there is a disconnect between government policy and public sentiment, which expresses hesitancy about the official position towards

Ukraine for economic and political reasons, because the RN Macedonia has been trying for many years to enter the Russian gas supply system and because of threats from the Russian side that, like all other NATO members, the RN Macedonia is a legitimate target of Russian arms.

Key words: Republic of (North) Macedonia, Ukraine, Russia, EU, NATO.

Избухването на войната в Украйна не беше неочаквана за света. Но, не само че не беше неочаквана, а се видя, че тя е внимателно подготвяна. Някъде почти около година след началото на руската инвазия в Украйна, стана ясно, че и двете страни са се подготвяли за това. Украйна се занимаваше с идеята да си върне териториите, за които смята че ѝ принадлежат. За целта тя получи обещания за помощ от Западна Европа и САЩ. Русия, колкото и да е велика, все пак се надяваше да завоюва нови територии. Тя разчиташе на нейното имперско отношение и право върху териториите, които в бившия СССР са били под властта на Украйна, т.е. върху териториите, които преди са били нейни и принадлежат на нея. А известният бивш канцлер на Германия Ангела Меркел след края на мандата си призна, че западните страни са се подготвяли за военни действия в Украйна, тъй като Русия открито е акцентирала на отношенията между Украйна и Русия и на руските намерения за инвазия, за да си върнат териториите. Разбира се, също така трябва да се отбележи, че приближаването на НАТО към границите на Русия и Украйна не удовлетворяваше по-никакъв начин руснаците. От една страна, западните страни вярват на украинския президент Володимир Зеленски в искреността на неговите намерения. От друга страна, Зеленски няма доверие сред руското ръководство, защото те го определят за прозападен човек и следователно за несигурен фактор във взаимоотношенията. Той имаше и все още има доверието на мнозинството от украинския народ.

* * *

Положението на Република Северна Македония е доста деликатно като кандидат за членство в ЕС, за което работи с всички сили. Приключи дългогодишният спор с Гърция, която ѝ поставяше условие за членство в НАТО и ЕС със смяна на конституционното име. Този спор завърши по неприемлив за широката македонска общественост начин със завербуването на депутати и други манипулации – име на държавата, което и до днес не е прието от мнозинството от населението ѝ. РС Македония получи обещание от ЕС, че ако реши въпроса с името на държавата, то тя ще бъде приета в ЕС по кратка процедура. Но въпреки, че конституционното име е променено от Република Македония на Република Северна Македония, тя не е приета в ЕС с

мотива, че по пътя на присъединяването към ЕС тя трябва да върви в пакет и заедно с Република Албания. Това беше прието като голям удар за правителството в Скопие. Премиерът по това време Зоран Заев, който напусна позицията си и в партията, и в правителството, е заменен от Димитър Ковачевски без избори, но с политически манипулации. Междувременно се появяват исканията на Република България към РС Македония, които довеждат до вето за приемането на РС Македония в ЕС. От страна на Република България се настоява да се приемат някои нейни искания по отношение на македонската нация, език и история, които тя смята за основателни, но които пък от своя страна РС Македония не приема. България неотклонно стои и днес зад тях, защото това е позицията на българската наука за езика и за историята, възприета от най-висшите научни институции и за което специално е приета Резолюция на Народното събрание, обвързваща неговите органи. Това именно служи като пътеводител на българските политическите структури, които участват в преговорите по пътя за приемане на РС Македония в ЕС.

В такава ситуация не може да се твърди, че няма руско влияние в РС Македония по един или друг начин. Такова влияние съществува като за това има много причини. Една от тях е, че руската страна чрез своите научни институции, противно на българските становища и схващания, признават съществуването на македонската нация, македонския език и македонската история и култура. Участието на руските научни и образователни институции в РС Македония не е за подценяване. Например в работата на Семинара за македонски език, литература и култура, който се провежда всяка година в Охрид, най-многочислени са руските участници. Това дори може да се каже, че получава политическо измерение. Руски учени често са ангажирани като лектори на семинара. Освен това в някои македонски държавни научни институции и университети са наети с постоянни договори руски граждани (Институт за национална история, Славянски университет в Свети Николе и др.).

Ролята на Русия във Втората световна война и победата над фашизма много се възхвалява в самата Македония. Русия често се представя като освободител. В училищната система това е без изключение. Заради това Русия е уважавана като държава. Тя се оценява и като страната с най-голямо славянско (братско) население, т.е. като най-големият славянски „брат“. Въпреки, че руският ангажимент на Балканите през цялата история се дължи главно на руските интереси на Балканите, тук много често може да се разглежда и като руско усилие за защита срещу други, особено срещу турската намеса и засилването на влиянието ѝ на Балканите и конкретно в РС Македония. Ето защо се публикуват архивни документи, произхождащи от руски институции,

функционирали в миналото на територията на днешна РС Македония. Преди време и президентът на Русия Владимир Путин, вероятно с конкретна цел и противно на българското становище в науката заяви, че писмеността в Русия е дошла от Македония от светите братя Кирил и Методий¹. Проруски или антиукраински статии в македонската преса не са рядкост, но проукраинските са много по-редки. В този смисъл и влиянието на политиката на Република Сърбия върху Република Северна Македония не е за подценяване. Не рядко тя се определя като неутрална и антинатовска политика. Между двете правителства съществува плодотворно сътрудничество, а отношенията между двете страни – Република Сърбия и Република Северна Македония се определят като „приятелски“ и „братски“.

Въпреки всичко това като цяло Русия е много по-малко заинтересована от РСМ за разлика от Украйна. Това е видно от 30-годишните контакти и развитие на отношенията между Република (Северна) Македония и Украйна².

Развитието на дипломатическите отношения между двете държави започва с признаването на Македония от страна на Украйна през 1993 г., а сътрудничеството на ниво посолства от 1996 г. Един от ключовите моменти в развитието на приятелските отношения между двете държави са икономическите контакти.

За разлика от украинско-македонските отношения, според бившия министър на земеделието, водите и горите в правителството на ВМРО-ДПМНЕ Марјан Ѓорчев в интервю пред македонското списание „Фокус“, Република Македония не само в периода в края на 20 и началото на 21 век, а и днес, няма силно развити икономически отношения с Русия, което вероятно се дължи на разпределението на геостратегическите интереси на големите световни сили: „Всичко, което се случваше в македонско-руското икономическо сътрудничество, в голямата си част се развиваше чрез сръбските компании, които имат преференции на руския пазар. Оттук следва и логичният отговор защо Русия не беше заинтересована за Македония по време на военния конфликт на междуетническа основа между македонското и албанското население в държавата от 2001 година“³.

¹ Руското посолство в Македония цитира Путин: Писмеността дойде от македонските земи, Медиапул, 24.05.2021 г. – <https://www.mediapool.bg/ruskoto-posolstvo-v-makedoniya-tsitira-putin-pismenostta-doide-ot-makedonskite-zemi-news322209.html>.

² Стамова 2017, 184–229.

³ Марјан Ѓорчев. Зошто Македонија купуваше воена опрема од Украина, а не од Русија?, Фокус, 22.02.2022. – <https://fokus.mk/zoshto-makedonija-kupuvashе-voena-oprema-od-ukraina-a-ne-od-rusija/>; Вж. и М. Ѓорчев. Руско-украинскиот конфликт и борбата меѓу „доброто и злото“, Deutsche Welle, 15.02.2022. – <https://www.dw.com/mk/руско-украинскиот-конфликт-и-борбата-меѓу-доброто-и-злото/a-60777224>; М. Ѓорчев. Заблудите на Западот и непредвидливоста на Истокот, Makpress, 5.03.2022. – <https://makpress.mk/Home/PostDetails?PostId=459296>.

Трябва да се отбележи, че в контекста на добрите отношения между Република Македония и Украйна само в рамките на 2-3 години се осъществяват и няколко официални посещения на македонски делегации на най-високо ниво в Украйна. През 1999 г. македонска правителствена делегация посещава Киев където премиера Любчо Георгиевски се среща с украинския премиер по това време Виктор Ющенко. Година по-късно, през 2000 г. тогавашния македонски президент Борис Трайковски реализира официална визита в Киев където разговаря с украинския президент Леонид Кучма.

Подписани са и се изпълняват договори в областта на вноса на части от украинските металургически заводи за „Скопска Железара“, както и на земеделското производство и износа на македонска продукция за Украйна и в други области.

Съвсем естествено, според македонските политици от това време и в условията на постоянно и интензивно сътрудничество, Република Македония по време на военния кофликт през 2001 г. е да потърси подкрепа от Украйна, което първоначално е направено по дипломатически път чрез македонското посолство в Киев и посланика Владо Блажевски. Водят се преговори за закупуване на модерна украинска военна техника и оборудване, необходима за нуждите на македонската армия в сблъсъците ѝ с определяните по това време терористични групи на албанците, които навлизат на македонска територия от Косово и Албания. В тази връзка, с издаването на банкова гаранция от високо платежоспособна европейска банка, Република Македония набавя от най-съвременните по това време хеликоптери (Ми-24, Ми-8 и Ми-16), четири бойни самолети (Су-25), както и се договаря за закупуването на танковете Т-72, осъвременяването на танковете Т-55 и изпращането на реактивни системи за залпов огън „Град“ и не на последно място осигуряването от украинска страна на различни видове лекопехотно въоръжение и техника.

Тъй като става въпрос за сериозна сума на финансиране, почти около милиард евро, започват преговори за компенсиране на част от дълга с износа на македонски земеделски продукти в Украйна. Поради факта, че в този момент отношенията между македонския премиер Георгиевски и президента Трайковски са на ниво на взаимно недоверие, начело на македонската делегация, която преговаря с украинския политически и военен връх около условията за набавяне на военната техника, при посещението в Киев през юни 2001 г. е както вече бе отбелязано тогавашния министър, депутат от партията ВМРО-ДПМНЕ и по-късно посланик в Република България Марян Гьорчев. Според него, това активно македонско-украинско сътрудничество по това време е съдбовно предопределено, като в този случай той заявява следното: „Двете държави имат невралгич-

на геостратегическа позиция. Двете държави са буферни зони, които разграничават интересите на съседните държави, но и по-нашироко на Балканите и в Европа“.

Ръководителят на македонската делегация Марян Гьорчев води преговори с основните лица от военния връх на Украйна – генералите Кузмук и Петенко, както и с водещите фирми от украинския военен и стопански комплекс. По време на посещението се организират и срещи на голямата група придружаващи го македонски бизнесмени и ръководни лица от областта на химическата промишленост, строителството, винопроизводството, тютюнопроизводството и др.

В тази връзка на 5 юли с.г. последва одобряването от Събранието на Република Македония на Закона за ратификация на Договора за свободна търговия между Република Македония и Украйна⁴.

Договарянето за замяна на директното плащане на военната техника в размер от около милиард евро от валутните резерви на Република Македония, с износ на македонски продукти, на края пропадна, тъй като украинското събрание не одобрява общата квота за македонски продукти за украинския пазар, по всяка вероятност под натиск и поради геостратегическите интереси на големите сили.

Според някои украински дипломати и изследователи на проблематиката като Михаил Станчев (представител на украинското дипломатическо представителство в Република Македония по това време), точно тогава в Украйна получават гласност някои скандали, свързани с незаконната търговия с оръжие. Първо Украйна е порицана от САЩ и ООН във връзка с доставките на тежко въоръжение на македонците, воюващи в страната си с албанците. Последните, с подкрепата на Армията за освобождение на Косово и американците, предприемат поредица успешни военни операции в бившата югославска република Македония, застрашавайки мира в страната. Президентът Кучма успява да създаде достатъчно тесни и приятелски отношения с младия и енергичен президент Борис Трайковски. Македонски дипломати, военни и бизнесмени започват интензивни преговори с украинската страна за доставки на въоръжение за македонската армия. Няма директна международна забрана за такъв тип доставки. И все пак украинските военни се стараят да действат внимателно, понеже държавния секретар на САЩ Кондолиза Райс по време на срещата с Кучма призовава украинската страна да спре да доставя оръжие на македонците. Комисията на ООН за контрола на въоръженията също предприема енергична атака спрямо украинските дипломати-

⁴ Договор за слободна трговija меѓу Република Македонија и Украина 2001 г. – <https://economy.gov.mk/mk-MK/news/dogovor-za-slobodna-trgovija-megu-republika-makedonija-i-ukraina.nspх>. Указът излиза от печат в брой 53 на 12 юли 2001 г. в „Служебен вестник“ на РМ.

чески представители в чужбина с цел да повлияе на Украйна по този въпрос. И въпреки че в крайна сметка украинците обещава да спрат доставките на оръжие за трети страни, в Македония, Китай и Иран оръжие все пак е доставено, като в тази връзка Скопие получава танкове Т-72 и хеликоптери⁵.

Все пак, когато става въпрос за официалната правителствена политика на Република Северна Македония по отношение на кризата в Украйна и след началото на руската интервенция там, ситуацията е следната. Още в деня на обявената т.нар. от Владимир Путин и Руската федерация „специална военна операция“ в Украйна на 24 февруари 2022 г. с цел – „денацификация и демилитаризация на Украйна, както и за спасението на рускоезичните граждани на Украйна от нацисткия украински режим“, на своето 17-то заседание правителството на Република Северна Македония разглежда и одобрява Информацията за новия пакет от ограничителни мерки на ЕС, свързани със ситуацията в Украйна, с препоръка Северна Македония да се присъедини към всички решения на ЕС за този вид ограничителни мерки срещу Руската федерация. В тази връзка правителството задължава Министерството на външните работи да съобщи чрез Постоянното представителство на ЕС в Брюксел, че Северна Македония се присъединява към новия пакет от ограничителни мерки на Съвета на ЕС, заедно с всички предишни решения за ограничителни мерки от 2014 г. до момента, относно ситуацията в Украйна и да започне процедурата по тяхното изпълнение⁶. Това показва, че правителството в Скопие твърдо и безкритично следва позицията на ЕС.

Само две седмици по-късно, на 7 март 2022 г. Русия актуализира списъка си с „неприятелски“ държави, наложили й санкции заради нахлуването ѝ в Украйна. В тези 50 държави освен включването на всички страни от ЕС, както и Великобритания, Канада, Япония, Швейцария и Украйна, място намира и Република Северна Македония⁷.

Тук трябва да се обърне внимание на сериозната колебливост на македонската общественост за подкрепа на Украйна, която е продиктувана освен от икономически аспект, така и поради факта, че много скоро след като става 30-ия член на НАТО на 27 март 2020 г., следват неколкократно заплахи от руска страна, че членовете на НАТО, в т.ч. РС Македония са законни мишени на руското оръжие.

В рамките на съблюдаване на политиката на ЕС по налагането на

⁵ Станчев, Фелщински 2023, 103–104.

⁶ Северна Македония се присъедини към всички решения на ЕС за санкции срещу Русия, Евроком, 24.02.2022 г. – <https://eurocom.bg/new/severna-makedoniya-seprisedini-km-vsichki-resheniya-na-es-za-sanktsii-sreshchu-rusiya>.

⁷ Русия обяви за „неприятелски“ страните, наложили й санкции заради войната. Сред тях е и България, Радио Свободна Европа, 7.03.2022 г. – <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31740402.html>.

санкции и ограничителни мерки спрямо Руската федерация, правителството на РС Македонија само в рамките на един месец експулсира от своята територия като персона нон грата общо 11 дипломати от посолството на Русия в Скопие – на 28 март 2022 г. 5 руски дипломата, а на 15 април – още 6. В дипломатическите ноти е записано „посочените лица са извършили действия, които са в нарушение на Виенската конвенция за дипломатическите отношения“⁸.

На различни политически форуми в Европа през последната година, представители на най-високо ниво като външния министър Буяр Османи, министъра на отбраната Славянка Петровска и други осъществяват поредица от срещи с украинските си колеги, на които осъждат „руската агресия, изказват солидарност с Украйна и дискутират нуждата най-вече от военна помощ за нуждите на украинската страна за защита на своята територия“⁹.

В тази връзка по време на посещението на Украйна на 27 май 2022 г., в Киев и град Ирпин в периферията на украинската столица, външния министър Буяр Османи провежда разговори с украинския си колега Дмитро Кулеба. Централна тема на разговорите е „руската агресия на Украйна и последиците върху украинската държава и граждани“. Буяр Османи заявява: „Свободата на Северна Македонија и всяка друга европейска държава се защитава днес в Украйна и Украйна заслужава цялото уважение, помощ и подкрепа“, като той също така пояснява, че РС Македонија от самото начало подкрепя всички мерки за осъждане и санкции срещу Руската федерация. В този контекст, Османи също така информира украинското правителство за решението на Скопие, взето в навечерието на посещението, което предоставя спешна финансова помощ на Украйна в размер на 100 хиляди евро. По време на това посещение, с тържествено издигане на македонското знаме Османи открива посолството на Република Северна Македонија в Киев, което е временно затворено от съображения за сигурност след руската инвазия в Украйна¹⁰.

⁸ Северна Македонија прогласи пет руски дипломати за persona non grata, 28.03.2022 г. – <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/2902/severna-makedonija-proglasi-pet-ruski-diplomati-za-persona-non-grata>; Северна Македонија прогласи дополнителни шест руски дипломати за persona non grata, 15.04.2022 г. – <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/2923/severna-makedonija-proglasi-dopolnitelni-shest-ruski-diplomati-za-persona-non-grata>.

⁹ За това виж повече в интернет страниците на Министерството на външните работи (<https://www.mfa.gov.mk/mk>) и Министерството на отбраната на Република Северна Македонија (<https://mod.gov.mk>).

¹⁰ Слободата на Северна Македонија и секоја друга европска земја денеска се брани во Украина, 30.05.2022 г. – <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/2973/%E2%80%9Cslobodata-na-severna-makedonija-i-sekoja-druga-evropska-zemja-deneska-se-brani-vo-ukraina>; Од денес повторно е отворена и во функција Амбасадата на Северна Македонија во Киев, 30.05.2022 г. – <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/2974/od-denes-povtorno-e-otvorena-i-vo-funkcija-ambasadata-na-severna-makedonija-vo-kiev>.



*През май 2022 г. външният министър на Северна Македония
Буяр Османи (вдясно) посещава Киев и град Ирпин*

Вече в качеството си на председател на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) от началото на 2023 г., Буяр Османи отново посещава Украйна. Визитата му в Украйна на 16 януари е в рамките на реализацията на един от основните приоритети на председателството на Република Северна Македония на ОССЕ през 2023 г., в който фокусът е поставен върху „работата на терен и за хората, които са най-засегнати от военната агресия“.

Буяр Османи посещава един от силно засеганите градове от военните действия Бородянка, а в Киев осъществява серия от срещи с висши представители на държавното управление на Украйна – с президента Володимир Зеленски, с председателя на Върховната рада (събрание) Руслан Стефанчук и със своя колега външния министър Дмитро Кулеба.

В тези срещи, Буяр Османи изразява подкрепата си за украинското правителство и препотвърждава позицията, че Русия с военната си агресия срещу Украйна нарушава Устава на ООН, основните принципи на международното право и правата на човека и че Република Северна Македония ще запази тази позиция като страна, председателстваща ОССЕ. Той посочва още, че ОССЕ подкрепя украинския народ и усилията за възстановяване на мира и стабилизиране на региона. „Северна Македония, начело на Организацията, ще служи като пазител на съгласуваните принципи на ОССЕ. Можете да разчитате на това. Ние ще подкрепим всички инициативи, които ще доведат до справедлив и устойчив мир, гарантиращ суверените-

та и териториалната цялост на Украйна в рамките на международно признатите граници, и ще положим основите за мирно обсъждане на всички въпроси“, заключава Османи¹¹.

От друга страна, много активни във външнополитически аспект, свързан с конфликта между Русия и Украйна са и представителите на Министерството на отбраната на РСМ – като в случая на 8 септември 2022 г. македонският заместник-министър на отбраната Башким Хасани участва на срещата на Контактната група за Украйна в Рамщайн, Германия, а месец по-късно – на 12 октомври в седалището на НАТО в Брюксел министърът на отбраната Славянка Петровска присъства на нова среща на групата за Украйна в организация на САЩ и участието на американския държавен секретар Лойд Остин, украинския министър за отбрана Олексеј Резников, генералния секретар на НАТО Йенс Столтенберг и други министри от държавите-членки на военния алианс. „Северна Македония показа в действие, че заедно със своите съюзници е твърдо ангажирана с помощта и подкрепата на Украйна, защото тя означава и подкрепа за защитата на териториалния суверенитет и независимостта на тази държава, която беше нападната, брутално и без провокация“, заявява на срещата министър Петровска. Тя също така заявява, че досега правителството на Република Северна Македония е взело три решения за помощ и в подкрепа на Украйна¹².

През пролетта на 2023 г. – на 21 април Славянка Петровска отново взема участие в поредната среща на Контактната група за Украйна на най-високо ниво. В Раимщайн, министър Петровска подчертава, че с донациите на военна техника Северна Македония демонстрира на дело, че остава ангажирана с подкрепата на суверенитета и целостта на Украйна. В трите сесии на участниците в групата, еднородно е изразена подкрепата за защитата на териториалната цялост и суверенитета на Украйна¹³.

Само два месеца по-рано – на 22 февруари 2023 г. македонският министър за отбрана, както и своя колега – външния министър Буяр Османи посещава лично Украйна, където провежда срещи с представители на украинските власти. На тях тя предава позицията, която Република Северна Македония има „от самото начало на руската агресия – напълно подкрепяща украинския суверенитет в нейните

¹¹ Османи ја започна посетата на Украина, 16.01.2023 г. – <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/3249/osmani-ja-zapochna-posetata-na-ukraina>; Османи на средба со Зеленски: ОБСЕ има капацитет да им помогне на луѓето преку работата на терен, 16.01.2023 г. – <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/3252/osmani-na-sredba-so-zelenski-obse-ima-kapacitet-da-im-pomogne-na-lugjeto-preku-rabotata-na-teren>.

¹² Петровска во Брисел на состанок на Контакт-групата за Украина, 12.10.2022 г. – <https://mod.gov.mk/петровска-во-брисел-на-состанок-на-кон/>.

¹³ Министерката Петровска во Рамштајн на состанок на Контакт-групата за Украина, 21.04.2023 г. – <https://mod.gov.mk/министерката-петровска-во-рамштајн-н/>.

международно признати граници, както и правото на Украйна на самоотбрана“. В Украйна тя посещава още местата на военни действия – Ирпин и Буча, а също така провежда разговори с украинския си колега Олексей Резников. На срещата си с него, Петровска се спря на предоставената досега хуманитарна и военна помощ на Украйна, защото както тя заявява: „твърдо вярваме в правото на всяка страна на самоотбрана и зачитане на правилата и принципите, на които се основава международната общност“¹⁴.

Правителството в Скопие е твърдо решено и остава на позицията за подкрепа на Украйна. Понякога дори България се сравнява като страна, която води подобна политика спрямо РС Македония, както Русия спрямо Украйна. РС Македония се сравнява и сочи като жертва на съседна България, която е изиграла ролята на Русия по отношение на РС Македония и нейното искане за членство в ЕС и наложеното от България вето. Това мнение изразява лично македонският премиер Димитар Ковачевски на срещата на върха на Съвета на Европа в исландската столица Рейкявик на 17 май 2023 г. То се осъжда категорично от България¹⁵.

В рамките на войната в Украйна, РС Македония открито подкрепя позицията на Украйна което в голяма степен е естествено и с оглед на националните интереси на държавата, както и дългата история на ползотворни отношения между двете държави, които излизат на преден план и за времето на междунационалния конфликт между албанци и македонци в Република Македония през 2001 г. когато с цел преодоляването му държавата закупува военна техника за македонските сили за сигурност и армията именно от Киев. В тази връзка, албанците в Македония, които сега са почти половината от правителството в Скопие, изпитват враждебност към Украйна, защото са били нападнати с оръжия, произведени в Украйна или в бившия СССР.

За последователно изпълнение на заключенията на ЕС и за да помогне на Украйна по всякакъв начин, морално и материално, трябва да обърнем внимание на една абсурдна ситуация когато на Киев им са доставени оръжия и техника, закупени именно от Украйна 20 години по-рано. Така, голяма част от оръжията, закупени от Украйна сега ѝ бяха върнати. Не можем да говорим за точни данни в числа поради конфиденциалността на военната информация според изявленията

¹⁴ Министерката за одбрана Петровска утрово пристигна во посета на Украина каде ќе се сретне со претставници на украинските власти, 22.02.2023 г. – <https://mod.gov.mk/министерката-за-одбрана-петровска-ут/>; Средба Петровска – Резников во Киев: Украина ја има нашата поддршка за одбрана на својата сувереност и независност, 22.02.2023 г. – <https://mod.gov.mk/средба-петровска-резников-во-киев-укр/>.

¹⁵ Ковачевски сравни говоренето на София за Скопие с това на Русия за Украйна. България осъди изказването, Свободна Европа, 18.05.2023 г. – <https://www.svobodnaevropa.bg/a/32416899.html>.

на министър Петровска, но фактите, достигнали до обществото в случая, не са за подценяване.

Още в разгара на лятото на 2022 г. – първо в края на месец юли РСМ връща на Украйна, закупените от нея танкове Т-72 като не се споменава за точната бройка. В началото на месец август македонският информационен портал МКД съобщава за прехвърлянето на Украйна на четири щурмови самолета Су-25, които бяха закупени от Киев през 2001 г., като информацията за прехвърлянето е напълно секретна. Тези Су-25 не са летели от 2004 г. и са били подготвени за продажба по-рано¹⁶.

В края на март 2023 г. министър Славянка Петровска заявява, че Северна Македония ще предаде на Украйна 12 щурмови хеликоптера Ми-24, които Скопие отново е закупила от Киев през 2001 г. Петровска, цитирана от МИА в тази връзка казва следното: „Решението за прехвърлянето е взето след искане от украинската страна и анализ на македонската армия, който е показал, че лишаването от тази военна техника няма да се отрази на отбранителните ѝ способности. Според плановете ни за модернизация това оборудване почти е достигнало края на експлоатационния си срок и няма да бъде част от нашето въоръжение“¹⁷.

В средата на месец май 2023 г. Украйна изпраща до РСМ ново искане за военна помощ, за което министър Петровска съобщава пред македонската общественост, че това искане се разглежда и анализира от Генералния щаб на Армията на РС Македония и тъй като това искане е класифицирано, не могат да се споделят детайли от какво оръжие има нужда Украйна. Тя добавя, че информацията за помощта, която вече е изпратена, е декласифицирана и получава публичност сред обществото в страната¹⁸.

За разлика от категоричната политика на правителството в Скопие за цялостна подкрепа на Украйна във войната с Русия, не такова се оказва мнението на голяма част от македонското общество.

Проучване на сайта МКД.мк, направено от агенция „Маркет вижън“ през месец ноември 2022 г. и цитирано от БТА показва, че повече от половината от гражданите на Република Северна Македония (51,2%) смятат, че политиката на страната по отношение на случващото се в Украйна „не е мъдра“, 25,7 % заявяват обратното, а 23,2 % нямат

¹⁶ Северна Македония дава на Украйна Су-25, ИЦ на МО, 5.08.2022 г. – <https://artymedia.bg/2022/08/05/северна-македония-дава-на-украйна-су-25/>.

¹⁷ Северна Македония предава на Украйна 12 щурмови хеликоптера Ми-24, Радио България, БНР, 27.03.2023 г. – <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/101799456/severna-makedonia-predava-na-ukraina-12-shturmovi-helikoptera-mi-24>.

¹⁸ Украйна до Македонија испратила ново барање за воена помош, во моментот се разгледува, Макфакс, 18.05.2023 г. – <https://makfax.com.mk/makedonija/украина-до-македонија-испратила-ново/>.

мнение. По-голяма част от гражданите в страната – 62,8%, не одобряват и икономическите санкции по отношение на Русия, към които Северна Македония се присъединява, а 70,9 % от анкетираните не подкрепят предоставянето на оръжие на Украйна от страна на правителството в Скопие, сочат данните от проучването¹⁹.

В периода от 2016 г. до момента Институтът за демокрация и Фондацията „Конрад Аденауер“ провежда национално проучване с представителна извадка по въпроси, които са от значение за процеса на интеграция на Република Северна Македония в ЕС. Въпросникът се състои от повтарящи се въпроси всяка година, както и нови въпроси според политическото развитие. Новото издание на проучването разглежда специално възприятието на гражданите за конституционните промени като условие за същинско начало на преговорния процес на ЕС, войната в Украйна и нейните последици на вътрешно ниво и потенциални съюзници от регионалното сътрудничество. Самото изследване за 2022 г. е проведено чрез телефонно проучване (17–30 ноември), чрез национално представителна извадка от 1005 респонденти. За атаката срещу Украйна мненията са разделени. Анкетираните са поделени относно позицията, че „нападението срещу Украйна е реакция на провокациите на НАТО, които Русия не може да пренебрегне“. Половината (51%) от анкетираните са съгласни с тази теза, а 38% не са съгласни. Мнозинството от анкетираните (55%) са съгласни, че само преговори, а не победа за Русия или Украйна, са решението на войната²⁰.

В тази връзка трябва да се отбележи, че още в първите дни и месеци на руската интервенция в Скопие се провеждат няколко протеста на поддръжниците на Украйна и съответно на тези, които подкрепят руската политика в конфликта с Украйна.

Така още на 25 февруари 2022 г. на централния площад „Македония“ се организира протест за подкрепа на Украйна от страна на членовете на сдружението на украинците в Македония. Само седмица по-късно, на 6 март украинците, които живеят в РС Македония, начело с председателя на сдружението „Леся Украинка“ и заедно с други граждани отново излизат на протест в Скопие с искането да се спре агресията и НАТО да затвори въздушното пространство над Украйна²¹.

¹⁹ 62,8% от македонците не одобряват, че правителството им наложи санкции на Русия, 24.11.2022 г. – <https://www.24chasa.bg/index.php/mezhdunarodni/article/13141131>.

²⁰ Велиновска 2023, 38 с.

²¹ Украинци излегоа на протест во Скопје: Сакаме сите да знаат што се случува во Украина и што прави Путин таму, 25.02.2022 г. – <https://360stepeni.mk/video-ukraintsite-vo-skopje-izlegoa-na-protest-sakame-site-da-znaat-shto-se-sluchuva-vo-ukraina-i-shtoputin-pravi-tamu/>; Нов протест во Скопје: Украинците бараат да се затвори небото над Украина, 6.03.2022 г. – <https://faktor.mk/galerija-nov-protest-vo-skopje-ukraincite-baraat-da-se-zatvori-neboto-nad-ukraina>.

В отговор на протестите на подкрепящите Украйна, на 12 март 2022 г. пред сградата на руското посолство в Скопие се събират стотина участници в организация на политическата партия „Родина Македония“ в подкрепа на Русия и на политиката която провежда Владимир Путин. Според участниците не става въпрос за руска инвазия и окупиране на Украйна, а за операция за денацификация и за демилитаризация на украинската държава²².

В международен план РС Македония, която през 2023 г. поема функцията на председател на най-голямата световна регионална организация за сигурност – ОССЕ, която обхваща 57 държави-участнички от Северна Америка, Европа и Азия, използва предоставения ѝ шанс да заздравя позициите си във външнополитически план, която е безусловно и в подкрепа на Украйна.

В тази връзка, неслучайно заместник-постоянният представител на Русия в ОССЕ Максим Буякевич критикува председателя на организацията за 2023 г. македонския външен министър Буяр Османи за съвместното изявление от 26 май, с което се обвинява Москва в ракетни атаки по цивилни цели в Украйна. „Председателят на ОССЕ Буяр Османи, генералният секретар Шмид, председателят на Парламентарното събрание Седерфелт и генералният секретар на Събранието Монтела грубо нарушиха правилата на Организацията за изготвяне на изявления за обществеността. Това е пряко отклонение на авторите на изявлението от обхвата на техните правомощия. Като представители на ОССЕ те не могат да призовават страните-участнички да „спрат да нарушават международното право“. Никой не им е поверявал такива функции. Съ авторите на това изявление дискредитираха своята „обективност и безпристрастност“, като напълно игнорираха масовите и груби нарушения на задълженията към ОССЕ от страна на режима в Киев и неговите реални военни престъпления срещу цивилни“, се казва в реакцията на Буякевич в Туитър, предадена и от посолството на Русия в Република Северна Македония²³.

Факт е, че официалната позиция на македонското правителство е силно зависима от необходимостта от отварянето на отделните глави по пътя ѝ за прием в ЕС. Много становища се използват за поддържане на парламентарното мнозинство и на правителството, което се поддържа чрез гласовете в събранието, дадени от албанските национални политически партии. Същото се случва и на последната среща на 46-те европейски лидери в Молдова, когато РС Македония

²² Стотина учесници на собирот за поддршка на Русија во Скопје, 12.03.2022 г. – <https://mk.voanews.com/a/sobir-vo-skopje-za-poddrska-na-rusija/6482267.html>.

²³ Русија го обвини Османи за злоупотреба на претседавањето со ОБСЕ во полза на Украина, 3.06.2023 г. – <https://www.expres.mk/rusija-go-obvini-osmani-za-zloupotreba-na-pretседavanjeto-so-obse-vo-polza-na-ukraina/>.

подкрепя искането за помощ на Украйна и на президента Володимир Зеленски. Впрочем политиката на Скопие дословно се съдържа в интервюто на премиера Димитър Ковачевски от 1 юни 2023 г. за срещата в Кишинев, в което украинската криза се използва за само-реклама. Така почти две трети от това интервю е посветено именно на популяризирането на правителството и неговите политики в различни области и само в няколко реда Димитър Ковачевски говори за продължаващата решителност на Република Северна Македония в подкрепа на Украйна в спора ѝ с Русия²⁴.

Своята активна външнополитическа дейност във времето на военен конфликт между Русия и Украйна, правителството на РС Македония показва с организирането на второто издание на „Преспанския форум диалог“ от 16 до 18 юни 2022 г. в Охрид и на третото на 15 и 16 юни 2023 г. в Струга, което се провежда в навечерието на петата годишнина от подписването на т.нар. „Преспански договор“ между Северна Македония и Гърция. Както отбелязват създателите на тази платформа, а именно правителството на РС Македония, както форума през 2022 г. когато македонския президент Стево Пендаровски връчва традиционното признание за народа на Украйна като „признание за неговата смелост и съпротива при защитата на страната си и запазването на свободата, идентичността и нашето общо бъдеще“²⁵, така и форума за диалог Преспа през 2023 г. се провежда във време, белязано от „безпрецедентната, непредизвикана и нечовешка военна агресия, която Русия води срещу Украйна“ с основна сесия на тема „Мир и демокрация срещу война и автокрация“²⁶

Накрая трябва да се отбележи, че от 1 юли 2023 г. с мотото „Преодоляване на разделенията, изграждане на доверие“ РС Македония поема Председателството на Процеса за сътрудничество в Югоизточна Европа паралелно с други две председателства през настоящата година – на ОССЕ и на Адриатическата харта, т.нар. А5. Така освен за утвърждаване на страната във външнополитически план, правителството на РС Македония се опитва да използва това и във вътрешнополитически план за печелене на доверие към правителството в Скопие, което е видно и от пресконференцията на македонския външен министър Буяр Османи. Той заявява следното: „В момента в региона протичат три изключително важни, отделни, но преплетени процеса. Единият е необходимостта от незабавна интеграция в ЕС, за която мога да заявя, че виждаме безпрецедентна динамика в ЕС по отно-

²⁴ Вестник „Свободен печат“, 1 юни 2023 г. – <https://www.slobodenpecat.mk/bg/kovachevski-zelenski-pregratki-vo-znak-na-poddrshka-i-blagodarnost/>.

²⁵ Официјално отворање на Преспа Форум за Дијалог 2022, 20.06.2022 г. – <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/3012/oficijalno-otvoranje-na-prespa-forum-za-dijalog-2022>.

²⁶ Преспа Форум за дијалог 2023 на 15 и 16 јуни во Струга, 13.03.2023 г. – <https://mia.mk/story/prpespa-forum-za-dijalog-2023-na-15-i-16-јуни-во-струга>.

шение на ускоряването на този процес, за който можем да говорим по-нататък. След това сложната геополитическа картина на европейския континент, свързана с руската военна агресия в Украйна и нерешените двустранни проблеми в региона. И трите елемента пряко влияят върху динамиката на цялостните движения в региона²⁷.

* * *

В заключение може да се направи обобщението, че нахлуването на Русия в Украйна през февруари 2022 г. под претекст за защита на самопровъзгласилите се републики в Донбас тласна Европа към нова ера на нестабилност²⁸. Основите на политическия и икономически ред на континента се променят, тъй като започналата война на Русия подкопава перспективите за най-малкото сътрудничество между Москва и европейските държави, в това число и на Балканите. Старите от десетилетия търговски връзки са прекъснати; транспортните коридори са пренасочени; и контактите между хората стават все по-оскъдни от всякога. Европа прекроява своята архитектура на сигурност около Русия като основна заплаха, докато Москва очертава агресията си срещу Украйна като екзистенциална отбранителна война с двуличния Запад. Руската инвазия в Украйна нанася сериозен удар на влиянието на Москва, което в европейския регион на Западните Балкани не е изключение. Руското влияние на Балканите все повече се ограничава до заглавията на пропагандните медии: както руски, така и балкански, а в конкретния случай с Република Северна Македония в рамките на културата, науката и образованието. В политически план РС Македония твърдо застава на страната на ЕС и НАТО, като страна-членка на последната. Освен, че одобрява санкциите срещу Русия, тя се включва и в предоставянето на военна помощ за Украйна. Тези стъпки на правителството в Скопие в голяма степен се разминават с мнението и реакцията сред голяма част от населението на държавата.

Накрая може да се направи извода, че настроенятия в РС Македония и нейната официална политика са двойствени. От една страна е защитната политика на правителството в Скопие, която е за твърда подкрепа на Украйна и нейното ръководство, но от друга страна, това не се споделя от голяма част от обществото в РС Македония.

²⁷ Македонија од денеска претседава со ПСЈИЕ: Премостување поделби, градење доверба, July 1, 2023. – <https://civilmedia.mk/makedonija-od-deneska-pretседava-so-psjie-premostuvane-podelbi-gradene-doverba/>.

²⁸ Džankić, Kacarska, Keil 2023, 15–19.

Литература

Велиновска 2023: Велиновска, А. „Европа во криза. Последиците врз јавното мислење во Северна Македонија“. – *Анализа на јавното мислење, Скопје, Фондација Конрад Аденауер во Република Северна Македонија, Институт за демократија „Социетас Цивилис“*. Број 2 (2023), 38 с. / (Velinovska, A. Evropa vo kriza. Posledicite wrz javното mislenje vo Severna Makedonija. – *Analiza na javното mislenje, Skopje, Fondacija Konrad Adenauer vo Republika Severna Makedonija, Institut za demokratija “Societas Civilis”*. Broj 2 (2023), 38 s.).

Стамова 2017: Стамова, М. „Украинската криза и Република Македонија“. – *Украинската криза и Балканите* (Софија, 2017), 184–229. / (Stamova, M. “Ukrainskata kriza i Republika Makedonija”. – *Ukrainskata kriza i Balkanite* (Sofia, 2017), 184–229).

Станчев, Фелцински 2023: Станчев, М., Ю. Фелцински. *Третата световна: битката за Украина* (Софија, 2023). / (Stanchev, M., Y. Felshtinski. *Tretata svetova: bitkata za Ukraina* (Sofia, 2023)).

Džankić, Kacarska, Keil 2023: A Year Later: War in Ukraine and Western Balkan (Geo)Politics (Editors: Jelena Džankić, Simonida Kacarska, and Soeren Keil). Florence: European University Institute, 2023, 233 p.

Румъния и войната в Украйна Romania and the War in Ukraine

Гл. ас. д-р Анета Михайлова
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Assistant Professor Aneta Mihaylova, PhD
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
(Bulgarian Academy of Sciences)
aneta.mihaylova@gmail.com

Резюме

Твърдата и категорична позиция в осъждане на руската агресия и подкрепа на всички пакети от санкции на ЕС срещу Русия, засилването на стратегическото партньорство със САЩ и проявената активност за реализиране на политиката на НАТО превръщат Румъния, редом с Полша в най-силния съюзник на НАТО по Източния фланг и първостепенен партньор на САЩ. Заедно с това активната подкрепа за Украйна и украинските бежанци, всеобхватната помощ, която Румъния оказва на Република Молдова за справянето с множеството кризи, пред които страната трябва да се изправи в хода на войната, твърдата подкрепа за европейската перспектива на страните от Източното съседство, всичко това оформя профила на страната като регионален лидер и като гарант на регионалната сигурност.

Ключови думи: Румъния, Молдова, Черно море, геополитика, санкции

Abstract

The firm and categorical position in condemning Russian aggression and supporting all EU sanctions packages against Russia, the strengthening of the strategic partnership with the USA and the activity shown for the implementation of NATO policy have made Romania, along with Poland, the strongest NATO ally on the eastern flank and primary partner of the US. Along with that, the active support for Ukraine and the Ukrainian refugees, the comprehensive assistance that Romania provided to the Republic of Moldova in dealing with the many crises that the country had to face in the course of the war, the firm support for the European perspective of the countries of the Eastern Neighbourhood, all that shapes the country's profile as a regional leader and as a guarantor of regional security.

Key words: Romania, Moldova, Black Sea, geopolitics, sanctions

При анализа на позицията на Румъния по отношение на войната в Украйна трябва да се изхожда от факта, че тя е държава-членка на ЕС и НАТО, но в същото време е необходимо да се вземат предвид някои специфични исторически и геополитически обстоятелства. На първо място, това е непосредствената близост до конфликта, за Румъния това е война в съседство. Тя има най-голямата граница с Украйна от всички държави-членки на ЕС и НАТО – сухопътна граница простираща се на повече от 649 км. На територията на Украйна има голямо румънско малцинство¹. Освен това Румъния е черноморска държава, която много по-осезаемо усеща нарасналите заплахи за сигурността в региона. Змийският остров, който се намира близо до Дунавската делта и който е превзет от Русия още на 24 февруари 2022 г. е само на 12 морски мили от румънския бряг. Черноморският регион е стратегически фокус на румънската външна политика и Румъния активно и последователно работи за засилване на присъствието на НАТО в Черно море, особено след руското анексиране на Крим и засилването на стратегическата роля в региона на Русия, считана за основна заплаха за националната сигурност на страната. Съществуващото напрежение в отношенията с Русия в много голяма степен предопределя категоричността на румънската позиция и обществените нагласи. Враждата между двете държави е историческа, като в основата ѝ стои проблемът за Бесарабия (дн. Молдова), но разбира се, най-сериозната причина за руския гняв в съвременната епоха е румънското членство в НАТО и последвалото тясно сътрудничество със САЩ, особено решението на Румъния от 2010 г. да приеме на своя територия елементи на американския противоракетен щит. Както по време на Кримската криза през 2014 г., и при този руско-украински конфликт Румъния е силно загрижена от неговото отражение в съседна Молдова, с която Румъния има „специални отношения” и където „замразеният конфликт” в Приднестровието има силен взривоопасен потенциал, а съществува и сериозен риск войната да се прехвърли и на молдовска територия. За Румъния също така е много важно Молдова да запази проевропейския си курс, да преодолее опасността от вътрешна дестабилизация. Съвкупността от тези фактори предопределя една по-голяма активност и ангажираност от страна на Румъния по отношение на войната в Украйна.

¹ Според последното преброяване на населението в Украйна броят на румънци/молдовци е 410 000, което прави 0.8% от населението. Около две трети са определени като молдовци – 258 619 и 150 989 като румънци. Румънската официална позиция, обаче е, че всички те са румънци, което ги прави второто по-голямо етническо малцинство в Украйна. В голямата си част това население живее в граничните територии с Румъния и Република Молдова, като най-голям е броят му в района на Черновци, Одеса, Закарпатие, Николаев и Кировоград. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/>. /25.8.2023/.

Както и в случая с анксията на Крим през 2014 г., румънската реакция на случващото се в съседна Украйна е бърза и адекватна². Поради силното влошаване на ситуацията със сигурността в Украйна и Черноморския регион на 21 февруари 2022 г. Румъния повишава до максимална степената на тревога за Украйна. В съответствие с това румънското Министерство на външните работи призовава румънските граждани да не пътуват до Украйна, а тези, които са временно в Украйна, незабавно да напуснат територията ѝ. На 22 февруари 2022 г. Румъния осъжда признаването на Донецка и Луганска област като очевидно нарушение на международното право, което трябва да получи незабавен твърд отговор от международната общност. Още на следващия ден румънският министър на отбраната прави изявление, че Румъния може да приеме половин милион бежанци от Украйна, ако обстановката ескалира и тя бъде нападната от Русия. След началото на войната румънският парламент приема специална декларация, с която категорично осъжда агресията на Русия срещу Украйна, настоява за изтегляне на руските сили и подчертава, че Румъния твърдо подкрепя суверенитета и териториалната цялост на Украйна, както и легитимните ѝ стремежи да се присъедини към ЕС и НАТО.

Румъния проявява солидарност и оказва подкрепа за украинските бежанци. Още в първите дни след руската агресия тя става една от държавите, към която се насочва голям бежански поток. Страната реагира бързо и адекватно, като изгражда приемателни пунктове по границата и инфраструктура за първоначална помощ на украинските бежанци, изпраща хуманитарна помощ и отбранително оборудване в Украйна и изразява готовност да играе ролята на хъб за дистрибуция на хуманитарната помощ за Украйна. Пакетът от хуманитарни мерки за влезлите в страната украински бежанци и по-специално за тези, решили да останат на румънска територия, включват създаване на мобилни лагери в окръзите на граничните райони, предоставяне на безплатен достъп до медицински услуги, образование, пазар на труда и обществен транспорт. За да се осигури адекватен ресурс за средносрочен и дългосрочен престой на бежанците на територията на Румъния, на 26 юли 2022 г. правителството стартира Национален план от мерки за интеграция на украинските бежанци в страната³. С ново правителствено решение от 26 април 2023 г. са установени условията и механизмите за оказване на помощ на бежанците от Украйна, получили временна закрила в Румъния. Над четири милиона украинци са влезли в Румъния от началото на февруари 2022 г., а според доклад на Агенцията на ООН за бежанците от средата на м.

² Михайлова 2017, 65–93.

³ Munteanu 2022.

септември 2023 г. има издадени 142,624 разрешителни за пребиваване за лица с временна закрила, като към този момент на територията на страната пребивават 86, 586 бежанци от Украйна⁴.

В края на май 2022 г. е прието правителствено решение за предоставяне на хуманитарна помощ на Украйна. То предвижда, с цел подпомагане на населението, силно засегнато от руската военна агресия, в Украйна да бъдат изпратени хранителни продукти, легла, матраци, одеяла, възглавници и гориво от запасите на държавния резерв в размер на почти 10 милиона леи. Румъния търси политически и практически решения за улесняване на транспорта и транзита на украинско зърно и други украински продукти към международните пазари, като за целта разширява транзитния капацитет на пристанищата в Констанца и Галац⁵. Включително след подписването на Истанбулските споразумения за износ на зърно през Черно море през лятото на 2022 г., търсенето и обемите на украинския транзит на зърно през Румъния продължават да растат, а след като през юли 2023 г. Русия се оттегля от споразумението, пристанището в Констанца се утвърждава като основен алтернативен маршрут за украинското зърно⁶.

В същото време, Румъния запазва мълчание по отношение на военната помощ, която оказва на Украйна. През Румъния се доставя транзитно военно оборудване за Украйна, а официално е известно, че Румъния има доброволен принос във фондовете на НАТО, предназначени за укрепване на устойчивостта и отбранителните способности на Украйна в размер до 400 000 долара.

В хода на конфликта Румъния се изявява като лоялен член на ЕС и НАТО. Букурещ активно подкрепя и прилага санкциите на ЕС срещу Русия и стартирането на Мисията на ЕС за военна помощ в подкрепа на Украйна (EUMAM), насочена към обучение и подготовка на украинската армия. Румъния участва активно във всички дипломатически усилия на многостранно ниво за осъждане на агресията на Русия срещу Украйна и подкрепя всички резолюции осъждащи руската агресия, предложени в Съвета за сигурност и в Общото събрание на ООН. Проведените в края на септември 2022 г. референдуми по въпроса за присъединяването към Русия в самопровъзгласилите се Донецка и Луганска народни републики, както и в окупираните Херсонска и Запорожка област и подписването на споразуменията за присъединяването им към Руската федерация са окачествени от Румъния като нелегитимни и представляващи безотговорна ескалация на ситуацията. Страната изразява ясна позиция и по отношение на търсенето на отговорност от Русия и всички замесени чрез инстру-

⁴ Reliefweb 2023.

⁵ Dumitrescu 2022.

⁶ Ilie 2023.

ментите на международното право. Румънското правителство също така одобрява и решение да дари 100 000 евро на Доверителния фонд на Международния наказателен съд за подкрепа на разследването на международни престъпления, извършени в Украйна.

След началото на войната в Украйна румънските ръководни фактори използват всяка възможност, за да изтъкнат широкия обхват на последиците от кризата за сигурността по източния фланг на Алианса, включително в района на Черно море, както и необходимостта от засилване на военното присъствие на НАТО в Румъния. Ден след началото на конфликта, на извънредната среща на формата „Букурещ-9“ (Б-9), организирана в контекста на войната в Украйна по инициатива на полския и румънския президент, румънският президент Клаус Йоханис отправя призив за подобряване на възпиращите и отбранителните способности на източния фланг и по-специално в района на Черно море. На проведеното на 1 март 2022 г. заседание на Върховния съвет за отбрана на Румъния е взето решение да бъдат засилени усилията на двустранно и съюзническо ниво в тази насока⁷.

Съгласно решението на извънредната среща на върха на НАТО в Брюксел на 24 март 2022 г. на територията на Румъния е сформирана една от четирите нови бойни групи на НАТО с участието на военни от Франция, Белгия и Нидерландия на ротационен принцип. Румънският държавен глава обаче настоява, че са необходими допълнителни мерки за засилване на постоянното присъствие на НАТО в района. Клаус Йоханис изрично подчертава, че укрепването на съюзническото присъствие в Румъния, в Черно море и по целия източен фланг е стратегическа цел на страната и е в интерес на европейската и евроатлантическата сигурност в отговор на последиците от руската агресия. Той настоява, че това консолидирано присъствие трябва да бъде единно, балансирано и съгласувано от Балтийско до Черно море. Румънският президент казва още, че дългосрочното и балансирано укрепване на отбранителната и възпиращата позиция на НАТО по източния фланг в отговор на руската агресия трябва да бъде ускорено⁸.

Румъния приветства решенията на срещата на върха на НАТО в Мадрид от края на юни 2022 г. В кулоарите на срещата САЩ обявяват намерението да увеличат военното си присъствие в Европа, а в Румъния да бъде разположена бригада от 5000 американски войници. Румънският президент оценява Мадридската среща на върха като една от най-значимите и резултатни за Румъния съюзнически срещи през последните години, защото страната е успяла да постигне всичките си цели, най-важната от които е дългосрочното консолиди-

⁷ CSAT Presidency.ro 2022.

⁸ Agerpres 2022.

ране на съюзническата позиция за възпиране и отбрана на източния фланг. Румъния е особено доволна и от факта, че за първи път Черно море се споменава в стратегическа концепция на НАТО⁹.

В следващите месеци военното присъствие на НАТО и САЩ на територията на Румъния нараства. Румънският принос за укрепването на източния фланг на НАТО на фона на бушуващата война в Украйна е оценена по достойнство от висшето ръководство на Алианса. Не е случайно решението Букурещ да бъде определен като домакин на срещата на външните министри на НАТО в края на ноември 2022 г. Това е първата по рода си среща, организирана в Румъния, и тя се възприема от румънските ръководни фактори като потвърждение на важната роля на страната в контекста на сигурността. В действителност, решението за провеждане на тази среща в Букурещ, както и решението румънското Министерство на външните работи да бъде съорганизатор на Мюнхенската лидерска среща – формат на Мюнхенската конференция по сигурността, преди срещата на външните министри на НАТО в Букурещ, са безспорно доказателство за нараналата роля на Румъния като ключов играч в района на Черно море.

След началото на войната в Украйна се засилва и стратегическото партньорство на Румъния със САЩ, а контактите между двете държави се интензифицират. Посещението на вицепрезидента на САЩ Камала Харис в Румъния през март 2022 г. е разчетено в Букурещ като силен сигнал за подкрепа в контекста на войната в Украйна и заплахите от страна на Русия. В периода 24–30 март 2022 г. на работно посещение в САЩ е председателят на румънския Сенат Флорин Къцу, което е първото посещение на такова равнище за последните 10 години, а в началото на май 2022 г. първата дама на САЩ Джил Байдън посещава Румъния в знак на подкрепа за Украйна и съседните страни, помагачи на украинските бежанци.

Румъния отбелязва много тържествено 25-та годишнина на стратегическото си партньорство със САЩ. По този повод американският държавен секретар Антъни Блинкен пише в Туитър, че Румъния няма по-добър приятел от САЩ и че двете страни споделят „общ ангажимент да отхвърлят руската агресия в региона”. От своя страна, румънският президент Йоханис прави изявление, че стратегическото партньорство със САЩ е и ще продължи да бъде основен фундамент на румънската външна политика.

В контекста на войната в Украйна Румъния още повече засилва позициите си на първостепенен стратегически партньор на САЩ в региона и на един от основните стълбове по източния фланг на НАТО. В същото време тя засилва и сътрудничеството си с другия основен стълб по източния фланг на НАТО – Полша. Само ден след началото

⁹ Chirileasa 2022.

на войната в Украйна двете държави инициират извънредна среща на страните от Б-9 във Варшава, във фокуса на която е руската агресия в Украйна и регионалната сигурност в Централна и Източна Европа. Двете държави са много активни и при организирането на срещата на страните от Б-9 в румънската столица две седмици преди срещата на върха на НАТО в Мадрид, за да координират позициите си за съществена консолидация на източния фланг. Развитието на войната в Украйна и координиране на позициите в Черноморския регион за срещата в Мадрид са във фокуса на разговорите и на десетата тристранна среща на външните министри на Румъния, Полша и Турция.

На фона на нарастващи заплахи за регионалната и националната сигурност Румъния отдава още по-голямо значение на необходимостта от превъоръжаване и модернизация на румънската армия и повишава значително своята активност по отношение на производството и снабдяването с военно оборудване. На проведеното на 25 октомври 2022 г. заседание на Върховния съвет за отбрана на страната е одобрена актуализация на програмата за развитие и оборудване на армията до 2040 г. Вниманието е насочено към мерки за укрепване на въоръжените сили на Румъния, ускоряване на програмите за военни доставки, провеждане на повече учения на НАТО на територията на страната, засилване на преговорите с черноморските съседи и разработване на проекти за междусистемни връзки в широкия Черноморски регион.

В контекста на войната в Украйна въпросът за енергийната сигурност в Черноморския район също придобива първостепенна важност за страната. Независимо от факта, че Румъния е трета по големина в ЕС по запаси на газ, а по-малко от 30% от нейната консумация на газ зависи от внос, тя ясно осъзнава неразривната връзка между енергетиката и сигурността в условията на променящия се глобален свят и нейната значимост в търсенето на нова стратегическа роля и място в него. На извънредното заседание на Върховния съвет за отбрана на страната, състояло се на 1 март 2022 г., осигуряването на енергийна независимост на Румъния е определено като един от стратегическите приоритети. Още на следващия ден правителството обявява намерение да се ускорят проектите за атомна енергия и добив на газ в Черно море. Няколко дни по-късно на срещата с американския вицепрезидент Камала Харис румънският президент Клаус Йоханис определя енергийната криза като възможност за преминаване към независимост от руския газ чрез инвестиции във възобновяеми източници и в атомната енергетика, чрез диверсификация на източниците и внос на втечен природен газ, чрез повишена свързаност.

Ескалацията на военен конфликт в Украйна, нарастващото влошаване на отношенията между Запада и Русия и енергийната криза в

Европа карат румънското правителство да започне да обмисля алтернативни маршрути и източници на газ. Добра възможност Румъния вижда в „поставянето на масата“ на газопровода БРУА, който вече е изграден като европейски проект, но не се реализира с целия си потенциал. В стремежа си към постигане на енергийна независимост румънското правителство се насочва към приемането на нов закон за офшорните залежи, който да премахне недостатъците на закона, приет през 2018 г., и да разчисти пътя за чуждестранни инвестиции. През юни 2022 г. в националната газопреносна система на Румъния влиза първият газ, извлечен от офшорни находища в Черно море. Става въпрос за периметъра „Мидия“, разработван от компанията Black Sea Oil & Gas. Финализирането на покупката на дела на американската компания ExxonMobil в проекта за разработване на дълбоководното газово находище „Нептун Дийп“ в Черно море от компанията Romgaz, чийто мажоритарен собственик е румънската държава е окачествено като възможност за Румъния да се превърне в регионален доставчик на енергийна сигурност. За осъществяването на своите ядрени проекти Румъния разчита в най-голяма степен на стратегическото си партньорство със САЩ, в което постигането на енергийна сигурност е издигнато като приоритет. В началото на ноември 2022 г. румънското правителство обявява, че е договорило два заема от САЩ с обща стойност от над три милиарда долара за строежа на два нови ядрени реактора в централата Черна вода. В същото време Румъния възлага големи надежди на новия проект, свързан с внедряването на малки модулни реактори (SMR) на базата на технология, собственост на американската компания NuScale Power. Съвместен проект на Румъния и САЩ за включване на малки модулни ядрени реактори в румънската национална система е представен за първи път на срещата на върха за климата в Глазгоу през есента на 2021 г., а през ноември 2021 г. е подписана сделка между румънската държавна ядрена компания Nuclearelectrica и частната американска фирма NuScale Power за доставяне на малки ядрени реактори в Румъния. В средата на 2022 г. правителството на САЩ предоставя 14 милиона долара за инженерно проучване и проектиране за инсталирането на SMR в Румъния. Взето е решение първият малък модулен реактор в Румъния да бъде инсталиран в бившата въглищна централа в Дойчещ, намираща се на 90 км от Букурещ. Реализирането на този проект ще превърне Румъния в една от първите страни в света и първата в Европа, която прилага тази иновационна технология, позволяваща доставянето на „чиста“ енергия.

В контекста на войната в Украйна още по-голяма значимост добива и друг основен приоритет на румънската външна политика, а именно – подкрепа за страните от Източното съседство с основен

фокус върху Република Молдова. Многа активна е румънската подкрепа към Молдова за преодоляване на множеството кризи, с които страната трябва да се справя в хода на войната в Украйна. Румъния мобилизира общеевропейска подкрепа, като става инициатор, заедно с Германия и Франция, на Платформа за подкрепа на Молдова с цел да стимулира международната финансова помощ за страната, в момент, когато тя ѝ е изключително необходима. Трябва да се отчете и факта, че Румъния изиграва ролята на спасителен пояс за Молдова в справянето с енергийната криза през есента на 2022 г.

Помощта за справяне с проблемите, породени от руския енергиен натиск, която Румъния оказва от началото на войната и на Украйна, и на Молдова, стои в основата на идеята за създаване на тристранен формат на сътрудничество. Румъния е първата страна от ЕС, която започва да внася електроенергия от Украйна през лятото на 2022 г. А в средата на октомври 2022 г., когато Украйна е принудена да спре износа на електроенергия за Република Молдова, Румъния много бързо започва да доставя електроенергия на Кишинев. На 15 септември 2022 г. по румънска инициатива е осъществена първата тристранна среща на министрите на външните работи на Румъния, Украйна и Република Молдова в Одеса. Участие вземат и тримата енергийни министри, както и енергийни компании от трите държави, което отразява стратегическия ангажимент на трите страни да си сътрудничат тясно в тази област и да противодействат на опитите на Руската федерация да подкопава енергийната сигурност на Украйна и Молдова. Румъния, Украйна и Република Молдова се договарят за сключването на тристранно междуправителствено споразумение за насърчаване на свързаността и сътрудничеството в областта на енергетиката и за увеличаване на двустранния обмен на електроенергия чрез сключване на двустранни договори в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план¹⁰.

Руската инвазия в Украйна засилва сближаването на Румъния и Молдова до степен, която дава основание на някои анализатори да говорят за „постепенна интеграция“¹¹. В хода на войната Република Молдова се оказва най-уязвимия съсед на Украйна и множеството кризи и рискове, пред които тя се изправя, отново правят актуален въпросът за обединение с Румъния. Гласове в тази посока се чуват и в Румъния, и в Молдова, но на официално ниво общата позиция и на двете държави е, че те трябва да продължават да укрепват близкото си сътрудничество, да следват своя европейски път, за да бъдат обединени един ден в общия европейски дом.

След избухването на войната в Украйна се наблюдава видимо по-

¹⁰ Neagu 2022.

¹¹ Fati 2022.

добряване и на румънско-украинските отношения, потвърждение за което е интензивният двустранен диалог. Сред най-важните моменти в него са посещенията на украинския министър на външните работи Дмитро Кулеба в Букурещ на 22 април 2022 г.; посещенията на румънска делегация начело с министър-председателя Николае Чука и президента на Камарата на депутатите Марчел Чолаку в Киев на 26 април 2022 г.; участието на румънския премиер в срещата на върха на международната Кримска платформа на 23 август 2022 г. Особено място в динамиката на отношенията между двете държави заема посещенията на президента Клаус Йоханис в Киев на 16 юни 2022 г. заедно с президента на Франция, канцлера на Германия и министър-председателя на Италия, което цели да покаже европейското единство пред лицето на руската агресия и в подкрепа на Украйна. Същевременно то е свидетелство за утвърждаването на Румъния като значим регионален фактор в политиката на ЕС по отношение на Украйна.



На 16 юни 2022 г. румънският президент Клаус Йоханис (вляво) заедно с други европейски лидери се среща в Киев със своя украински колега Володимир Зеленски

И докато в хода на войната в Украйна Румъния все повече се сближава с Украйна и Молдова, то нейните отношения с Русия достигат най-ниската си точка. След налагането на санкции в отговор на руската инвазия в Украйна Румъния, както и другите държави членки

на ЕС, е определена от Москва като „неприятелска страна”. В хода на конфликта Русия нееднократно я обвинява, че оказва военна подкрепа на Украйна и така допринася за ескалацията на конфликта. От своя страна, румънското правителство започва активна кампания за борба с дезинформацията и разпространението на руската пропаганда в страната, като още в края на февруари 2022 г. предприема редица мерки, за да блокира определени медийни канали, идентифицирани като разпространяващи фалшиви новини.

Паралелно с нарастването на румънската подрепа за Украйна в хода на войната, се увеличават и обвиненията и заплахите от страна на Русия към Румъния. Основните обвинения, отправяни от руска страна са, че Румъния изпраща наемници и оръжие в Украйна, стреми се да погълне Молдова, да откъсне територии от Украйна и отново да изгради „Велика Румъния”. Румъния категорично отхвърля подобни обвинения и остро реагира на всякакви реакции вътре в страната, които биха породили съмнения в подобни намерения. Остра реакция от страна на Москва предизвиква и разполагането на американски военни части от 101-ва въздушнодесантна дивизия във военновъздушна база край Констанца в края на октомври 2022 г. Като заплаха прозвучават думите на говорителя на Кремъл Дмитрий Песков, че разполагането на американски сили в Румъния ще увеличи опасността за Русия и Москва ще вземе предвид този аспект, когато гарантира собствената си сигурност¹².

Действията на румънските институции по отношение на Русия са единни и координирани от самото начало на конфликта. Румънският политически елит е обединен в своята позиция за категорично осъждане на Русия като агресор във войната с Украйна. Преобладаващата част от населението на страната също споделя тази нагласа. Така например, проучване на общественото мнение, проведено три месеца след началото на войната през май 2022 г. показва, че повечето румънци смятат, че Русия е виновна за войната в Украйна и че руските лидери трябва да бъдат наказани за военните престъпления, извършени срещу украинското население¹³.

Недоверието и напрежението в двустранните отношения, резултат от исторически наслоения, са в основата на сравнително малкия потенциал за руско влияние в Румъния. Поради малките възможности за успех от гледна точка на политика и икономика, в Румъния Русия залага на комбинация от заплахи и манипулации, за да разклати вярата в сигурността, предлагана от членството в НАТО и ЕС. В Румъния няма определена политическа сила, която да е проруски настроена. В същото време отделни политици, както и привържениците на

¹² Gherghiță 2022.

¹³ Cristescu 2022.

партията Алианс за обединение на румънците (AUR), появила се на румънската политическа сцена през есента на 2019 г. и стремглаво набираща политическо влияние стават проводници на руския наратив. Независимо от твърдо заявената от румънското правителство подкрепа за Украйна се наблюдава и една тревожна тенденция – все по-голяма скорост набира популизмът, а това оказва своето влияние и по отношение на обществените нагласи към войната в Украйна.

Ако хвърлим бегъл поглед към отношенията между Румъния и Украйна в годините след 1989 г. ще видим, че те съвсем не са безпроблемни. В продължение почти на две десетилетия двете държави водят спор за делимитацията на континенталния шелф и за статута на Змийския остров, който е разрешен едва през 2009 г. с помощта на международния съд в Хага, сблъскват се по проблеми от икономическо и екологично естество в района на делтата на р. Дунав, а постоянен източник на напрежение в отношенията им е въпросът за статута на румънското малцинство в Украйна¹⁴. Именно тези исторически наслоения в отношенията между двете държави правят румънското общество много уязвимо от националистически и популистки тези, които си пробиват път в румънското обществено пространство.

В началото на 2023 година няколко теми, свързани с румънско-украинските отношения, широко раздухвани от пресата влизат във фокуса на общественото внимание и предизвикват негативни анти-украински реакции: приетият през декември 2022 г. закон за малцинствата в Украйна, съобщението в румънските медии, че румънски православно свещеници са тероризирани от украинските служби за сигурност и особено напрежението около канала Бъйстрое след изказване на румънския министър на транспорта Сорин Гръндяну от средата на февруари 2023 г., че Украйна е започнала дейности по драгирането му, което ще доведе до екологична катастрофа в Дунавската делта. Румънски политици и политически партии се опитват да извлекат политически дивиденди от скандала, като особено активни са представителите на Алианса за обединение на румънците. През март 2023 г. бившият член на AUR, понастоящем независим депутат в румънския Сенат Диана Шошоака внася законопроект за денонсиране на Договора с Украйна от 1997 г., който предвижда анексиране на територии, „исторически принадлежащи“ на Румъния – Северна Буковина, Херца, Буджак, исторически Марамуреш и Змийският остров. Разбира се, законопроектът е отхвърлен, а напрежението в отношенията с Украйна във връзка с канала Бъйстрое след направени проверки на място постепенно заглъхва. Същевременно фермерските протести от пролетта на 2023 г. срещу вноса на селскостопанска продукция от Украйна, който силно оцетява румънските производители, в крайна

¹⁴ Kruglashov 2011, 114–125.

сметка нареждат Румъния сред страните, които се обръщат към ЕК с искане за ограничаване на вноса на украинско зърно.

Анализът на външната политика на Румъния в контекста на променената геополитическа обстановка след началото на войната в Украйна показва, че нейните основни стратегически приоритети – стратегическо партньорство със САЩ, активна роля в ЕС и НАТО с фокус върху района на Черно море, не само се запазват, но и придобиват още по-голяма стойност. Войната в Украйна поставя Черно море във фокуса на НАТО, чувствително се засилва и натовското присъствие по източния фланг и в самата Румъния, нещо, за което Румъния настоява още с приемането си в Алианса. Амбицията на Румъния да засили своето влияние и стратегическа роля и да се превърне в регионален фактор в зоната на Черно море се проявява по време на Кримската криза през 2014 г. Тя успява да реализира тази си амбиция, а благодарение на последователната си политика през следващите години стратегическата ѝ роля в региона се засилва.

Войната в Украйна още повече засилва международните позиции на Румъния. Твърдата и категорична позиция в осъждане на руската агресия и подкрепа на всички пакети от санкции на ЕС срещу Русия, засилването на стратегическото партньорство със САЩ и проявената активност за реализиране на политиката на НАТО превръщат Румъния, редом с Полша в най-силния съюзник на НАТО по Източния фланг и първостепенен партньор на САЩ. Заедно с това активната подкрепа за Украйна и украинските бежанци, всеобщата помощ, която Румъния оказва на Република Молдова за справянето с множеството кризи, пред които страната трябва да се изправи в хода на войната, твърдата подкрепа за европейската перспектива на страните от Източното съседство, всичко това оформя профила на страната като регионален лидер и като гарант на регионалната сигурност.

В същото време войната продължава да бушува в опасна близост до румънската граница, особено след зачестилите атаки от страна като Русия върху украински пристанища в близост Одеса след отеглянето ѝ от зърнената сделка. Инцидентът с паднали отломки от руски дрон на румънска територия от началото на септември 2023 г. и закъснялата политическа реакция в публичното му оповестяване показват деликатността на позицията на Румъния като член на НАТО, за който руско-украинският конфликт е война в съседство.

Литература:

Михайлова 2017: Михайлова, А. „Румъния и украинската криза: в търсене на нова стратегическа роля.“ – Маринков, Б., Б. Банчев, (съст.) *Украинската криза и Балканите* (София, 2017), 65–93. / (Mihaylova, A. “Rumuniya i ukrainската kriza: v tarsene na nova strategicheska rolya”. – Marinkov, B., B. Banchev (eds.) *Ukrainskata kriza i Balkanite* (Sofia, 2017), 65–93.

Agerpres 2022: Iohannis: Întărirea prezenței aliate în România, la Marea Neagră și pe întreg Flancul Estic, *Agerpres*, 24.03.2022.

<https://www.agerpres.ro/politica/2022/03/24/iohannis-intarirea-prezentei-aliate-in-romania-la-marea-neagra-si-pe-intreg-flancul-estic-obiectiv-strategic-890619>. /1.2.2023/.

CSAT Presidency.ro 2022: Declarația de presă susținută de Președintele României, Klaus Iohannis, la finalul ședinței *Consiliului* Suprem de Apărare a Țării. 1 Martie 2022.

<https://csat.presidency.ro/ro/comuni/declaratia-de-presa-sustinuta-de-presedintele-romaniei-klaus-iohannis-la-finalul-sedintei-consiliului-suprem-de-aparare-a-tarii1646215121>. /28.7.2023/

Chirileasa 2022: Chirileasa, A. Romania to benefit from enhanced NATO and US military assistance, *Romania Insider*, 30.06.2022. <https://www.romania-insider.com/ro-benefit-nato-summit-madrid-jun-2022>. /23.12.2022/.

Cristescu 2022: Cristescu, G.-A. Sondaj INSCOP. Cum se raportează românii la NATO, UE și Rusia după trei luni de război în Ucraina, *Adevarul*, 02.06.2022.

<https://adevarul.ro/politica/sondaj-inscop-cum-se-raporteaza-romanii-la-nato-2170995.html>. /25.6.2023/.

Dumitrescu 2022: Dumitrescu, R. Port of Constanța to receive EUR 1 bln makeover of railway infrastructure, *Romania Insider*, 9.11.2022. <https://www.romania-insider.com/port-constantina-makeover-railway-infrastructure-2022>. /16.5.2023/.

Fati 2022: Fati, S. România - R. Moldova: o integrare treptată?, *DW*, 21.11.2022. <https://www.dw.com/ro/rom%C3%A2nia-r-moldova-o-integrare-treptat%C4%83/a-63829624>. /31.01.2023/.

Gherghiță 2022: Gherghiță, A. Kremlinul avertizează că trupele americane din România cresc pericolul pentru Rusia, *Adevarul*, 26.10.2022. <https://adevarul.ro/stiri-externe/rusia/rusia-avertizeaza-ca-trupele-americe-din-romania-2215648.html>. /31.5.2023/.

Ilie 2023: Ilie, L. Exclusive: Romanian port can ship more Ukraine grain after collapse of Black Sea deal, *Reuters*, 21.07.2023. <https://www.reuters.com/world/europe/romanian-port-can-ship-more-ukraine-grain-after-collapse-black-sea-deal-2023-07-21/>. /17.8.2023/.

Kruglashov 2011: Kruglashov, A. Troublesome neighborhood: Romania and Ukraine relationships, *New Ukraine. A Journal of History and Politics*, 11/2011, 114–125.

Munteanu 2022: Munteanu, A. Invazia Ucrainei de către Rusia: Răspunsul României la criza refugiaților. Policy Brief, *ESGA*, București, 2022.

Neagu 2022: Neagu, B. Romania to increase energy cooperation with Ukraine, Moldova, *EURACTIV.ro.*, 16.09.2022. https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/romania-to-increase-energy-cooperation-with-ukraine-moldova. /26.5.2023/.

Reliefweb 2023: UNHCR Romania: Ukraine Refugee Situation Update, Weekly Update #64, 18 September 2023. <https://reliefweb.int/report/romania/unhcr-romania-ukraine-refugee-situation-update-weekly-update-64-18-september-2023>. /20.09.2023/.

Сърбия и войната в Украйна Serbia and the War in Ukraine

Д-р Бисер Банчев,
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Biser Banchev, PhD,
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
(Bulgarian Academy of Sciences)
natstudies@abv.bg

Резюме

Позицията на Сърбия по отношение на войната в Украйна отразява драматичното раздвоение, което е характерно за сръбската стратегическа култура. За първи път от много години сръбските власти осъждат действията на Русия, макар и да не подкрепят искането за санкции срещу Москва. Това деликатно равновесие е мотивирано от опасения за териториалната цялост на собствената страна. Тук водещото опасение на Белград е, че може да бъде направена аналогия с Косово, което сръбската държава смята за насилствено откъснато от нейната територия през 1999 г. в нарушение на международното право. Мотивите не срещат безрезервно разбиране от чуждестранната дипломация, но все още получават подкрепата на мнозинството от сръбското общество.

Ключови думи: Сърбия, Русия, Косово, санкции, газ

Abstract

Serbia's position on the war in Ukraine reflects the dramatic split that is characteristic of Serbian strategic culture. For the first time in many years, the Serbian authorities condemn Russia's actions, although they do not support the demand for sanctions against Moscow. This delicate balance is motivated by concerns for the territorial integrity of their own country. Belgrade's leading concern here is that an analogy can be drawn with Kosovo, which the Serbian state considers to have been forcibly cut off from its territory in 1999 in violation of international law. The reasoning does not meet with wholehearted understanding from foreign diplomacy, but still receives the support of the majority of Serbian society.

Key words: Serbia, Russia, Kosovo, sanctions, natural gas

В Сърбия се проявява най-забележимо противоречието между традиционната културна и финансова обвързаност с Русия и необходимостта от изпълнение на определени задължения в рамките на присъединяването към процесите на европейска интеграция. Това противоречие има стратегически измерения. Сърбия се сблъсква с него още по време на конфликта в Украйна от 2014 г. Тогава се създава впечатление, че Белград е успял да постигне един макар и труден баланс между двете взаимоотноначащи се тенденции. Деликатното равновесие включва както непризнаване на присъединяването на Крим към Русия, така и невключване в санкциите срещу Москва.

Този баланс е поставен на многократно по-тежко изпитание след началото на войната на Русия срещу Украйна през 2022 г. Тук водещото опасение на Белград е, че може да бъде направена аналогия с Косово, което сръбската държава смята за насилствено откъснато от нейната територия през 1999 г. в нарушение на международното право.

На 21 февруари 2022 г. Русия признава сепаратистките „народни републики“ в Донецк и Луганск за независими. Още на следващия ден украинският посланик в Белград призовава Сърбия да осъди решението на Москва. Сръбският президент Александър Вучич, който фактически ръководи външната политика на своята страна, е поставен в трудно положение. Той се чувства принуден да отговори доста недипломатично, че ще изпълни искането на посланика, когато президентът Володимир Зеленски осъди публично „агресията“ на НАТО срещу Сърбия през 1999 година.

Сръбското държавно ръководство използва подобна реторика от дълги години, но тя става много проблематична още през следващите часове и дни. Руското нападение срещу Украйна на 24 февруари 2022 г. поставя необходимостта от коригиране на позиции, които дотогава са смятани за трайни и стабилни. Белград обичайно в такива ситуации предпочита да изчака, но този път не може да си го позволи. На 25 февруари президентът Александър Вучич свиква спешно заседание на Съвета за национална сигурност. На него е изработено заключение от 15 точки, което формира цялостния подход на страната към разразилата се криза в международните отношения. В декларативната част на документа както руснаците, така и украинците са посочени като братски народи на сърбите. Съществената позиция включва пълна и принципна подкрепа за зачитане на териториалната цялост на Украйна. Нейното нарушаване е определено като „погрешно“. Зад мекия дипломатичен израз се крие сериозно осъждане на действията на Русия. Изрично е уточнено, че ще бъде предоставен всякакъв вид хуманитарна помощ на уязвимите хора и населението на Украйна. Всички държавни органи са инструктирани да предприемат

всеобхватни мерки за предотвратяване на участието на граждани на Република Сърбия като доброволци в „конфликтите в източната част на Европа“ и да санкционират всяко неспазване на забраната. Опазването на мира е провъзгласено за „жизненоважен интерес“ на гражданите на Република Сърбия. В тази връзка се обявява максимална предпазливост към различните „безотговорни изявления и действия, идващи от региона“. Прекратяват се съвместните военни учения с чуждестранни партньори. Другата специфика е свързана със запазване на позицията от 2014 г., че „като страна, която е претърпяла западни санкции в близкото минало... Република Сърбия вярва, че не е в неин жизненоважен политически и икономически интерес да налага санкции на която и да е страна в този момент, и дори на нейни представители или икономически субекти“.¹

Още на другия ден украинският посланик е запознат с решенията лично от сръбския външен министър. По ирония на историята това се случва по-малко от седмица след размяната на реплики между посланика и сръбския президент.

Първото практическо последствие от съвещанието е обявено на 27 февруари лично от президента Вучич, който информира, че е отменена предварително планирана визита на секретаря на Съвета за сигурност на Руската федерация Николай Патрушев в Белград. Няколко дни по-късно Сърбия се присъединява към резолюция на Общото събрание на ООН, която подкрепя териториалната цялост на Украйна в нейните международно признати граници и изисква незабавно извеждане на руските войски от всички украински територии. Това е съвсем различно поведение от 2014 г., когато Сърбия отказва да гласува срещу Русия. Промяната е толкова значима, че сръбският представител в ООН прави специално изказване, за да подчертае, че страната му дава своя глас „за“, въпреки че не е съгласна с всички формулировки в документа.² След няколко седмици Сърбия гласува за отстраняването на Русия от Съвета по правата на човека в ООН, а пред октомври подкрепя резолюция, с която се отхвърля руското анексиране на украинска територия. При всички последващи дебати в световната организация Сърбия гласува срещу Русия, само с едно изключение, което ще бъде посочено по-долу.

Същевременно Сърбия категорично отказва да се присъедини към санкциите на ЕС срещу Русия. Белград се оказва подложен на натиск от две страни да заеме по-категорична позиция по отношение на Москва. Американският посланик в Прищина обвинява президента Александър Вучич, че е избрал Путин вместо Запада. Премиерът на Сърбия Ана Бърнабич реагира остро чрез механизмите на дигиталната

¹ National Security Council 2022.

² United Nations 2022a, 12-14.

дипломация. Тя пише в Твитър, че Вучич е демонстрирал лидерство, като е избрал принципите на международното право, сръбските интереси и мира. Показателно е, че през следващите месеци американският посланик в Белград показва по-голямо разбиране към позицията на сръбското държавно ръководство от колегата си в Прищина. Не по-малко коментари предизвиква и заявлението на говорителката на руското външно министерство Мария Захарова, че Русия иска от приятелите, които Москва „винаги е подкрепяла“, да имат същия подход спрямо нея. В тази връзка „прозападната“ част от белградската преса напомня, че през 90-те години на XX век Руската федерация многократно е гласувала в Съвета за сигурност на ООН „за“ санкциите против тогавашна Югославия. Значителна част от сръбското общество обаче смята за по-важно това, че през 1999 г. Русия е била против въздушните удари на НАТО срещу Югославия заради Косово, както и че Москва продължава да не признава независимостта на бившата сръбска автономна област и съответно блокира приемането на Косово в ООН. Въпреки това за някои сърби не е толкова лесно да заемат категорична позиция, защото Украйна също не признава независимостта на Косово, а през 1999 г. е имало просръбски демонстрации и по улиците на Киев.³

Трудният баланс между двете гледни точки е отразен и в обществената реакция. Според своите пристрастия едни сръбски наблюдатели критикуват президента Александър Вучич, че не е показал повече солидарност с позицията на Москва, а други твърдят точно обратното – че позицията от 25 февруари е максимумът, който Русия може да получи от Сърбия при тези обстоятелства. В началото на март в Белград се редуват митинг в подкрепа на Русия с антивоенен протест в подкрепа на Украйна. Стенопис, изобразяващ руския президент Владимир Путин, е залят с боя броени дни, след като е изрисуван в центъра на Белград. Това поставя начало на своеобразна „борба между графитите“ на активисти с проукраински и проруски позиции, продължаваща месеци наред.⁴

Точно в този момент страната е в кампания за парламентарни и президентски избори, насрочени за 3 април. Сръбското движение „Двери“ обвинява управляващите, че с гласуването в ООН са извършили „враждебен акт“ срещу Русия. Председателят на Сръбската радикална партия Воислав Шешел повтаря старата си теза, че единствената гаранция за защита на националните интереси може да бъде само военен и политически съюз между Сърбия и Русия. Най-сериозният опозиционен кандидат за президент – Здравко Понош от демократичната коалиция „Обединена Сърбия“,

³ Ramet and Zdravkovski 2022, 60.

⁴ Devčić 2023, 2-3.

осъжда агресията срещу Украйна, но също се обявява против санкциите, които биха довели до „обедняване на руския народ“. Действащият президент се възползва от ситуацията, за да призове за запазване на статуквото в условия на несигурност. Той отправя като свое предизборно послание мотото „Мир, стабилност, Вучич“. Ръководената от него Сръбска прогресивна партия обикновено бива определяна като популистка, но анализаторите признават, че тя се различава от повечето източноевропейски популистки партии, защото за разлика от тях, поне на официално ниво защитава проевропейски позиции. Последвалата победа на Вучич и слабите резултати на партиите, които претендират да бъдат проруски, показват, че или общественото мнение одобрява балансирания външнополитически курс на управляващата коалиция или се интересува предимно от вътрешнополитически теми.⁵ Наистина Вучич и партньорите му във властта от продължително време се сблъскват с нестихващи протести, но те нямат ярка външнополитическа украса.

Предизборната кампания не пречи на сръбските власти да отделят внимание на хуманитарната тема и да предприемат спешни мерки за приемане на бежанци от войната. На 17 март 2022 г. правителството дава едногодишна временна защита за лицата, които пристигат от Украйна. За всички пристигащи в страната украински граждани е осигурено настаняване в рамките на година, безплатно образование, здравеопазване и включване в пазара на труда. След изтичане на първоначално предвидения срок мерките са удължени до 18 март 2024 г.⁶ Патриархът на Сръбската православна църква Порфирий също обявява своя инициатива за подкрепа на бежанците от Украйна. В крайна сметка се оказва, че Сърбия е по-привлекателна като транзитна територия. За първата една година от началото на войната през страната са преминали повече от 148 хиляди украинци, от които 26 000 получават някаква форма на временна защита. През 2023 г. Комисариатът за бежанците и миграцията в Сърбия се грижи за 4500 украинци. Някои от тях са приети в частни жилища, а други се намират в колективни домове за настаняване в град Враня.

Сърбия се оказва по-притегателна за руснаците. Почти 300 000 руски граждани преминават през страната, а около 50 000 от тях остават. Интересно е още едно наблюдение. Само през първия месец след началото на войната руски предприемачи основават 288 фирми в Сърбия, в сравнение с шест фирми на собственици от Украйна. За цялата 2022 г. в Сърбия са регистрирани 4500 руски фирми, като голяма част от тях са в ИТ сектора. Зад тази привидна активност може да се крие специфична причина – стартирането на фирма е

⁵ Spasojević 2023, 269, 274.

⁶ Vlada 2023.

основание за оставане в страната след изтичане на туристическата виза, с която са влезли руснаците. Това се случва под благосклонния поглед на сръбските власти. Същевременно представители на руската опозиция не се чувстват добре приети и са вероятно следени от сръбските служби за сигурност.

По принцип пребиваващите руснаци и украинци се радват на добро отношение, което е поставено на изпитание в един кратък момент, когато общественото мнение започва да открива пряка връзка между техния престой и значителното покачване на наемите в Белград и другите големи градове.

В областта на икономиката неопределеността и двусмислието сякаш са в по-малък размер. Сръбското подразделение на руската банкова група „Сбербанк“ е закупено от сръбска банка дни след започването на военните действия в Украйна. Така руските собственици на банката избягват очертаващото се за тях блокиране на дейността на европейските финансови пазари. Формално процедурата по продажбата е започнала няколко месеца по-рано, но още тогава е било ясно, че всяко задълбочаващо се политическо противопоставяне между Русия и ЕС има своето икономическо измерение.

Такова измерение се вижда и в спирането на преките самолетни връзки между страните от ЕС и Русия в края на февруари 2022 г. От новата ситуация се възползва авиокомпанията „Еър Сърбия“, която запазва редовните си полети до Москва и дори ги удвоява. Дестинацията става най-печелившата за сръбския национален авиопревозвач, защото много руснаци от средната класа са готови да плащат неколкостранно завишени цени за авиационни билети, за да напуснат спешно своята страна, защото се страхуват да не бъдат мобилизирани на военна служба. Превръщането на „Еър Сърбия“ в основен канал за контакти с Москва предизвиква много недоволства в Сърбия и чужбина. Авиокомпанията е подложена на необичаен натиск от десетки фалшиви сигнали за поставени взривни устройства на излитащи самолети. Сигналите намаляват рязко, след като компанията ограничава броя на полетите си към Русия, въпреки че дестинацията е запазена.

В началото на конфликта сръбските износители се надяват да запазят своя достъп до огромния руски пазар, но това става все по-трудно и по-скъпо с общото усиливане на санкциите и блокирането на най-прекия търговски път, който минава през Украйна.

Сръбско-руските икономически връзки се коментират по още един повод през месец март, когато е открита обновената жп линия между Белград и Нови Сад. Събитието има очевиден предизборен характер, за да се отчете като управленски успех завършването на ремонтните дейности, което ще осигури придвижването на влаковете с по-висока

скорост. Сръбското общество за пореден път е информирано, че модернизацията на жп линията е извършена с руско и китайско финансиране. Любопитно стечение на обстоятелствата е, че съответният договор с руски институции е подписан през март 2014 г. в разгара на „Кримската“ криза.

Към този момент Сърбия продължава да бъде силно зависима от руския газ и петрол. Сърбия получава газ от две посоки – през България и през Унгария, но неговият произход е основно руски. „Газпром“ чрез своето поделение „Газпромнефт“ е собственик и на петролната рафинерия в Панчево, която покрива около 70 процента от нуждите на сръбския пазар от петролни деривати. Рафинерията получава руски суров петрол основно по море през петролопровода „Адрия“ (JANAF). Зависимостта от руски доставки на енергоносителите е специален мотив на Сърбия да не се присъединява към санкции срещу Русия.

На този фон сръбските управляващи продължават да определят членството на страната в ЕС като външнополитически приоритет. Същевременно положението на Сърбия като кандидат за членство в ЕС поставя страната под нарастващ натиск за присъединяването към санкциите. В поредица от изявления основните институции на ЕС не спират да изразяват „дълбоко съжаление“ заради отказа на Белград да синхронизира с Брюксел външната си политика по отношение на Москва. Още през март 2022 г. Европейският парламент посочва, че несъгласуваността с външната политика на ЕС пречи на процеса на присъединяване на Сърбия към ЕС, като по този повод изразява „очакването си“, че страните, кандидатки за присъединяване към ЕС, ще се присъединят не само към достиженията на правото на ЕС, но и към общата външна политика и политика на сигурност на ЕС.⁷

Политическите критици получават много силен практически лост за въздействие, когато Хърватия заявява още през март готовност да прекрати преноса на руски петрол през JANAF, което би довело до спиране на рафинерията в Панчево. Това мотивира сръбската държава да гласува в ООН „за“ отстраняването на Русия от Съвета по правата на човека в ООН. През същия ден е приет пети поред пакет от санкции на ЕС срещу Москва. В него Сърбия и Западните Балкани са извадени от списъка на санкциите срещу страните, внасящи петрол от Русия.

Сръбският президент посочва публично, че има пряка връзка между двете събития. Изявлението му има две посоки – към вътрешната публика и към Москва. Вторият адресат е особено важен, защото в края на май изтича дългосрочният договор за доставка на руски газ за Сърбия, на фона на моментна паника, обхванала световните пазари на газ заради войната. На 31 май президентът Вучич гордо обявява, че

⁷ European Parliament 2022a.

Сърбия си е осигурила руско синьо гориво на изгодна цена за поне още три години. Може би е случайно, че три седмици по-рано директорът на „Сърбиягаз“ участва в първите редици на ежегодното шествие на руския „Безсмъртен полк“ в Белград. До него крачи и министър Ненад Попович, който отговаря за икономическите отношения с Русия. Прави впечатление обаче липсата на представители на ръководството на Сръбската прогресивна партия на президента Вучич.

Управляващата коалиция провежда поредната сложна маневра да прави жестове в двете противоположни посоки. Най-активна подкрепа за Русия демонстрира министърът на вътрешните работи Александър Вулин. Той не е от партията на Вучич, но се смята за особено близък до президента. През пролетта и лятото на 2022 г. Александър Вулин поддържа особено активни връзки с руските министерства на вътрешните работи и на извънредните ситуации, като дори не пропуска да проведе служебно пътуване до Москва. В този период срещу министерството на Вулин се отправят обвинения за подслушване на членове на руската опозиция в Белград и последващо предаване на материалите на руските служби за сигурност. Като някаква своеобразна форма на баланс през юни в Сърбия е задържан бившият началник на Главното управление на вътрешна сигурност на Украйна Андрей Наумов, от когото са конфискувани големи количества валута и скъпоценни камъни. Наумов е напуснал нелегално Украйна, след като е наречен „антигерой“, и е уволнен от президента на Украйна Володимир Зеленски. Правят се различни спекулации, че Сърбия преговаря както с Украйна, така и с Русия за предаването на Наумов, който в крайна сметка е осъден на затвор в Сърбия за „пране на пари“.

Трудната ситуация се разглежда като възможност да извличане на предимство. Правителството предлага Белград за домакин на разговори и преговори между Русия и Украйна. Предложеното посредничество е прието благосклонно и от двете воюващи страни, които обаче не са готови за практическото му използване. Русия се опитва да извлече по-голяма дивидент от ситуацията и за началото на юни е насрочено посещение в Белград на руския външен министър Сергей Лавров. Посещението се проваля, защото съседните държави се позовават на санкциите на ЕС и отказват да разрешат преминаването на руския министър през тяхното въздушно пространство. Случаят е повод отново да се коментира, че Сърбия е възприемана като един от малкото останали приятели на Русия в Европа.

На 6 юли Европейският парламент приеме резолюция по годишния доклад за напредъка по присъединяването на Сърбия. В него сръбските власти са призовани „да демонстрират експедитивно недвусмислена съпричастност към ценностите, стандартите и правилата на ЕС“, като постигнат в спешен порядък бързо и пълно

привеждане в съответствие с ограничителните мерки срещу Русия и Беларус. Изразено е съжаление относно периодични изявления на политически лидери, които поставят под въпрос ориентацията на външната политика на Сърбия. Страната е призована да направи повторна оценка на своето икономическо сътрудничество с Русия включително относно продължаващите полети между Белград и Москва „в момент, когато въздушното пространство на ЕС е затворено за полети до и от Русия“. Изразена е специална загриженост във връзка с подозренията за подслушване на членове на руската опозиция в Белград от сръбските органи и предполагаемото последващо предаване на материалите на руските служби за сигурност.⁸

Повод за загриженост се появява и през следващия месец, когато руският посланик в Белград загатва за възможността руско-сръбският „хуманитарен център“ в Ниш да бъде преобразуван в руска военна база. По-късно посланикът се оправдава, че не е бил разбран добре. Налага се сръбският президент Александър Вучич да дава специално изявление, че Сърбия остава неутрална страна и няма да разполага чужди военни бази на своя територия.

На този фон се оказва, че между Сърбия и Украйна се поддържат връзки, които не са в пълен синхрон с широко огласената идея за неутралитет. В средата на юли украински товарен самолет, превозвал сръбски боеприпаси за минохвъргачки, се разбива при опит за аварийно кацане в Гърция. Като крайна дестинация на товара е посочен Бангладеш, което се приема със силен скептицизъм от наблюдателите. Събитието подновява въпроси, поставени още от началото на войната, когато се появяват информации, че украинската армия използва срещу Русия противопехотни мини и минохвъргачки, които са били произведени от военния завод „Крушик“ във Валево. Тогава правителството отрича, но за сметка на това официално пропуска през сръбска територия вагони от Хърватия, които превозват военно оборудване за Украйна. В публичното пространство не се коментира широко, но за специалистите е известно, че в този момент Сърбия е сред само четирите страни в цяла Европа, които все още произвеждат боеприпаси по съветски образец, които са от жизнена необходимост за украинската армия.

Изглежда тези обстоятелства не представляват пречка за министъра на вътрешните работи Вулин през август да посети Москва за среща със своя колега. Вулин благодари на руската страна, че последователно защитата териториалната цялост на Сърбия. Месец по-късно се налага Сърбия да изрази позиция за териториалната цялост на Украйна, по повод референдумите за присъединяване към Русия в украинските области, контролирани от руската армия. Официално министърът на външните работи на Сърбия Никола

⁸ European Parliament 2022b.

Селакович заявява, че Белград не може да приеме резултатите от референдумите, защото това би било „напълно против сръбските държавни и национални интереси“. Сърбия подкрепя съответната резолюция в Общото събрание на ООН.

Проблем има и със задълбочаването на санкциите срещу Русия. В началото на октомври влиза в сила поредният пакет от рестриктивни мерки на ЕС. В него е уточнено, че Сърбия ще може да получава руски петрол по адриатическия петролопровод само до 5 декември. Министърът на енергетиката Зорана Михайлович пояснява, че Сърбия вече има готовност да осигури петролните си нужди от неруски източници. Един от вариантите, който се подготвя, е петролопровод през Унгария. Това е една от последните изяви на Михайлович, която не е включена в състава на новото сръбско правителство. Може би известно значение за това има и обстоятелството, че тя минава за най-антируския член на отиващия си кабинет. Самото съставяне на новата управленска конструкция е забавено до крайния позволен от конституцията срок, което се разглежда като своеобразен инструмент за намаляване на международния натиск.

От новото правителство е изваден и най-проруският му член – Александър Вулин. Разликата е, че той е преназначен като ръководител на службата за сигурност (БИА). Малко преди това Русия доставя противопожарен хеликоптер за сръбското вътрешно министерство, който е представен на много пищна церемония. Тя има основания в настроеността в сръбското общество. Проучванията на общественото мнение показват, че въпреки известно увеличение през месец октомври, за въвеждането на санкции срещу Русия са били само 19 процента от запитаните, а за запазване на добрите отношения с Москва – 61 на сто. Всъщност един по-детайлен анализ на социологическите данни би показал, че става дума не толкова за любов към Русия, а по-скоро за силната антипатия към САЩ и НАТО. На този фон новият министър на енергетиката през ноември открива заедно с руския посланик обновената електроцентрала в Панчево, която покрива всички европейски изисквания за „зелена енергия“, но работи с руски газ.

На 14 ноември в Общото събрание на ООН е приета поредната резолюция срещу Русия. Тя изисква да бъдат наложени репарации на Руската федерация за вреди, причинени от нейни международно неправомерни действия, и признава необходимостта от създаване на международен механизъм за обезщетение за вреди, загуби или наранявания, произтичащи от действия на Руската федерация в или срещу Украйна. Това е единственият документ на ООН срещу Русия, по който Сърбия гласува „въздържал се“.⁹

Няколко дни по-късно опозиционни депутати внасят в сръбския

⁹ United Nations 2022b, 30.

парламент проекторезолюция за хармонизиране на външната политика на Сърбия с външната политика на ЕС с оглед въвеждането на определени рестриктивни мерки срещу Русия. Мнозинството в парламентарната комисия по външни работи отлага няколко пъти разглеждането на проекта. Трябва да се отбележи, че то блокира и обсъждането на няколко други документа, които са внесени още по-рано от депутати с противоположна външнополитическа ориентация. Сред тях са декларация за задълбочаване на връзките с Русия и проекторезолюция за забрана на санкциите като инструмент на външната политика. Всички отложени текстове се разглеждат в комисията едва в края на април 2023 г. Депутатите от управляващото мнозинство не подкрепят нито резолюцията срещу Русия, нито пакета от декларации, които са с проруска насоченост. Като основен мотив е изтъкнато, че всички от предложените документи са в противоречие с позицията на страната, приета на 25 февруари 2022 г.¹⁰

Междувременно в края на 2022 г. Сърбия решава проблема с осигуряването на петролни продукти, като се споразумява с Хърватия да получава през петролопровода „Адрия“ доставки от Ирак, Казахстан и Норвегия. Независимо от това през март 2023 г. министърът на икономиката в сръбското правителство Раде Баста призовава правителството спешно да се присъедини към санкциите срещу Русия. Министърът е излъчен от малка партия в управляващата коалиция, която много бързо се разграничава от своя представител. Последният остава без политическа подкрепа и губи мястото си в кабинета.

Един от най-сериозните проблеми за Белград идва от вероятността за участие на сръбски граждани във военни действия в Украйна. Това вече се е случвало по време на конфликта от 2014 г. Още тогава са въведени съответните законови забрани, които, изглежда, не произвеждат особен ефект. В първите месеци на войната през 2022 г. властите в Киев твърдят, че от Сърбия се набират бойци за попълнение на руските военни сили в Украйна. Министърът на отбраната на Сърбия ги опровергава енергично, нарича ги „чиста лъжа“, оценява ги като „опасна дезинформация“, лансирана от генералния щаб на Украйна, и настоява Киев незабавно да я оттегли. През късната есен на 2022 г. в различни руски социални медии се появяват поредните информации за сръбски граждани, които воюват в състава на руската частна паравоенна компания „Вагнер“. В началото на 2023 г. на страницата с новини на сръбски език на руската държавна медия „Раша тудей“ е публикувана обява на „Вагнер“ за набиране на доброволци за участие във войната срещу Украйна. В Белград се появява стенопис с логото на „Вагнер“. Официални американски представители се срещат със сръбския

¹⁰ National Assembly of the Republic of Serbia 2023.

президент Александър Вучич, за да изразят своите притеснения пред него. На 17 януари 2023 г. Вучич заявява в интервю, че опитите на Русия да набира сърби трябва да бъдат незабавно прекратени. Много неочаквано още на следващия ден ръководителят на „Вагнер“ Евгений Пригожин дава изявление, че частната военна компания никога не е била в Сърбия, както и че в момента във „Вагнер“ няма сръбски граждани. Няколко седмици по-късно той уточнява, че последният сръбски гражданин, който е воювал във „Вагнер“, е напуснал в края на 2022 г. Това все пак е (полу)официално признание за участие на сърби в първата година на войната между Русия и Украйна. Може би за да заличи впечатлението от тези факти, точно по време на публичните дискусии през януари 2023 г. правителството на Сърбия обявява, че изпраща в Украйна хуманитарна помощ под формата на специално оборудване, за да подпомогне енергийната система на страната. Въпреки това през цялата 2023 г. продължават съобщенията за интерес на руските въоръжени сили да привличат сръбски наемници, този път за служба в редовната руска армия. Водещата фигура в кампанията е сръбският снайперист Деян Берич, който от 2014 г. воюва в Донбас и не може да се завърне в Сърбия, където е издирван за нарушение на забраната за участие на сръбски граждани в чуждестранни въоръжени формирования.¹¹

Темата има още едно измерение. Стига се до слухове, че представители на „Вагнер“ се появяват с провокационна цел в сръбските анклавни в Северно Косово. За експертите не е изненада, че войната в Украйна има негативен ефект върху нерешените конфликти в Югоизточна Европа. Напрежението между сърби и албанци в Косово се подновява периодично, което създава сериозни притеснения на дипломатите от западните страни. В Брюксел и Вашингтон се приеме тезата, че засилването на несигурността в региона е в изгода на Русия, най-малкото защото отклонява внимание и ресурси от решаването на приоритетния въпрос за войната в Украйна. С този мотив се обясняват енергичните усилия на влиятелните външни посредници за трайно и устойчиво уреждане на отношенията между Белград и Прищина от пролетта на 2023 г. Зависимостта между напрежението в региона и конфликта в Украйна се открива в различни аспекти. В края на април 2023 г. Косово е прието под условие в Съвета на Европа. Украйна е сред малкото страни членки, които гласуват „въздържал се“.

Русия също използва възможности да окаже натиск върху Белград. На 24 февруари 2023 г. Сърбия гласува в Общото събрание на ООН за резолюция, изискваща незабавно изтегляне на руските сили от Украйна и призоваваща за „справедлив и траен“ мир. Точно тогава в руски социални мрежи се появяват данни за големи количества боеприпаси

¹¹ The Guardian 2023.

от сръбски производители, които са доставени за украинската армия. Руското външно министерство протестира официално, а сръбските власти продължават енергично да твърдят, че не продават оръжие на никоя от воюващите страни. Разгорещените опровержения по-скоро доказват наличие на значими доставки към търговци от Турция и Словакия, които имат възможността да препродадат полученото на „трети страни“. По тази причина никой не се изненадва, когато от изтекли секретни документи на Пентагона става ясно, че Сърбия е сред 38-те европейски правителства, които са отговорили на украинска молба за военна помощ. Според документите Сърбия е отказала да предостави обучение на украински военнослужещи, но се е ангажирала да изпрати оръжия или вече ги е доставила.

Може би това мотивира западните правителства да не изразяват сериозна реакция на друга информация, оповестена в този период, че Сърбия приема без проблем руски дипломати, експулсирани от страни членки на Европейския съюз. През март 2023 г. поне трима от тях работят в руското посолство в Белград.

Сърбия разглежда международните форуми, на които участва, като възможност да представи своята гледна точка за принципите на международното право. През май 2023 г. в Рейкявик е организирана среща на държавните и правителствени ръководители на страните от Съвета на Европа. Президентът на Сърбия Александър Вучич обявява, че страната му не е съгласна с подготвената декларация за защита на териториалната цялост на Украйна, Молдова и Грузия. Той твърди, че Сърбия е предлагала в документа да бъде включен текст за „спазването на териториалната цялост на всички членки на Съвета на Европа“, което било отхвърлено по настояване на Германия. По този повод Сърбия участва в официалното заседание на 16 май на „най-ниско ниво“. Обявено е, че Сърбия ще се въздържа по време на гласуването, за да не „могат да кажат, че решението е прието единодушно“. Реално зад тази демонстрация се крие недоволство от приемането няколко седмици по-рано на Косово в Съвета на Европа. Тази позиция позволява на Сърбия да не подкрепи основното решение на срещата в Рейкявик за създаване на регистър на щетите, насени от Русия на Украйна.

На 1 юни 2023 г. Александър Вучич участва в Кишинев в срещата на новия международен формат „Европейска политическа общност“, която обединява 45 страни от континента. В кулоарите сръбският президент провежда неформална обмяна на мнения с президента на Украйна Володимир Зеленски. За Вучич е важно, че „Украйна не е признала независимостта на Косово и уважава териториалната цялост на Сърбия, както и Сърбия уважава териториалната цялост на Украйна“. Той твърди, че е имал „коректен разговор“ с украинския

си колега, пред когото е защитил решението на Сърбия да не въведе санкции срещу Русия въпреки добрите си отношения с Украйна.

Равновесната точка между две взаимотричащи се оценки за актуалната ситуация в международните отношения се поддържа трудно. Изглежда, балансът е нарушен от ръководителя на сръбската служба за сигурност Александър Вулин, който запазва макар и не толкова публично своите симпатии към Русия. Смята се, че службата му има отношение и към безредиците в Косово в началото на лятото на 2023 г., когато косовски сърби първо бойкотират изборите за местни власти, а след това изразяват с насилствени средства своето несъгласие с получените резултати. Вулин е санкциониран в началото на юли от САЩ по закона „Магнитски“ с официален мотив за пране на пари. Към Белград са отправени обвинения, че нелегално въоръжава косовските сърби. Дни по-късно сръбското правителство въвежда едномесечна временна забрана на износа на оръжие и боеприпаси. Решението може да се тълкува и като натиск към САЩ и ЕС да покажат по-голяма разбиране към сръбските интереси, защото за специалистите няма съмнение, че преобладаващата част от продаваните от Сърбия боеприпаси стига по околни пътища до украинската армия. Забраната изтича в средата на август и не е продължена.

С този политически товар сръбският президент Александър Вучич отива на неформалната среща на ЕС с десет страни от Югоизточна Европа в Атина на 21 август 2023 г. Участниците в срещата приемат декларация в подкрепа на Украйна и на нейната евроинтеграция. Вучич подписва документа, като претендира пред вътрешните си критици, че по искане на Сърбия са отпаднали текстове, които съдържат името на Владимир Путин, и в които се говори за военни престъпления.



На неформална среща на ЕС с десет страни от Югоизточна Европа през август 2023 г. в Атина е приета декларация в подкрепа на Украйна

През следващите дни се провежда ежегодният форум на т.нар. Кримска платформа, която обединява държави и международни организации в съвместно усилие на търсене на механизми за връщане на Крим към Украйна. Сръбският премиер Ана Бърнабич се включва с онлайн обръщение. Тя подчертава ангажираността Сърбия да поддържа „принципите на международното право, териториалната цялост и политическата независимост на държавите“. Бърнабич изразява искрено съчувствие към украинския народ и Украйна, „които имат истински приятел в лицето на Сърбия“. Световните медии съобщават, че Сърбия се присъединява към платформата за реинтеграция на Крим и се отдалечава от Русия. Министърът на външните работи на Сърбия Ивица Дачич прави спешен коментар, че премиерът Ана Бърнабич е участвала в работата на форума чрез видеообръщение, но Сърбия нито е подкрепила, нито е приела текста на Кримската платформа, защото „излиза извън рамката, която е приемлива за нас“. Изявлението прозвучава малко парадоксално, но се превръща в пореден пример за особеното раздвоение в позицията на страната. Раздвоение, което не отразява реален плурализъм в мненията, а е наложено „отгоре“ като израз на желанието на президента Вучич да си осигури възможно най-голяма свобода на действие във вътрешната и външната политика.¹² Други анализи разглеждат това като политика на презастраховане (hedging) и предполагат, че подобна двусмислена позиция по парадоксален начин спомага за успокояване на антизападните настроения, произтичащи от преобладаващата в обществото колективна памет.¹³

Много изследователи на конфликта в Украйна са склонни да определят реакцията на Сърбия като „проруска“. Подобна оценка не отразява в дълбочина драматичното раздвоение в сръбската стратегическа култура. Сръбската външна политика има две лица – едното, което подкрепя териториалната цялост на Украйна и другото, което не допуска санкции срещу Русия. Вероятната продажба на оръжие за Украйна се балансира от вероятното предаване на руските власти на сведения за руските опозиционери, намиращи се в Сърбия. Има и една разлика от обичайното поведение в подобни случаи – за първи път сръбските власти осъждат действията на Русия, макар и да не подкрепят искането на репарации от Москва. Всички тези действия се представят като мотивирани от опасения за териториалната цялост на собствената страна. Мотивите не срещат безрезервно разбиране от чуждестранната дипломация, но все още получават подкрепата на мнозинството от сръбското общество.

¹² Bieber 2022, 54.

¹³ Radeljić and Özşahin 2023, 705–709.

Лумепамыпа

Bieber 2022: Bieber, F. Zwischen Russland und dem Westen. Serbiens inszenierte Gratwanderung, *Südosteuropa Mitteilungen*, No 05–06, 49–55.

Devčić 2023: Devčić, J. *Srbija: Političke i društvene posledice godinu dana nakon početka agresorskog rata Rusije protiv Ukrajine*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Länderbüro Serbien, Februar 2023.

European Parliament 2022a: Resolution of 1 March 2022 on the Russian aggression against Ukraine https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0052_EN.html /15.09.2023/

European Parliament 2022b: Resolution of 6 July 2022 on the 2021 Commission Report on Serbia, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0284_EN.html /15.09.2023/

The Guardian 2023: Russia recruits Serbs in drive to replenish military forces in Ukraine, *The Guardian*, 18.10.2023. https://www.theguardian.com/world/2023/oct/18/russia-recruits-serbs-in-drive-to-replenish-military-forces-in-ukraine?fbclid=IwAR3In-4pQVT-Fhe11YLTnS9xbEKQFqyhdjZ0ahUQJcXZaEi8_eXp-uZLmMol /18.10.2023/

National Assembly of the Republic of Serbia 2023: Minutes of the Eighth Session of the Foreign Affairs Committee - April 24, 2023.

http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zapisnik_odbori/13_saziv/zapisnik%208%20sednice%20SP.pdf /15.09.2023/

National Security Council 2022: Conclusion of the National Security Council of the Republic of Serbia number 1-10/2022 from 25 February 2022. <https://www.predsednik.rs/en/press-center/press-releases/conclusion-of-the-national-security-council-of-the-republic-of-serbia-number-1-102022-from-25-february-2022> /15.09.2023/

Radeljić and Özsahin 2023: Radeljić, B. and Özsahin M. C. The inefficiency of EU leverage in Serbia during the Russo-Ukrainian war, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 23, No. 4, 697–716.

Ramet and Zdravkovski 2022: Ramet, S. P. and Zdravkovski, A. Serbia and the War in Ukraine, *Insight Turkey*, Vol. 24, No. 3, (Summer 2022), 53–65.

Spasojević 2023: Spasojević, D. *Balancing on a pin: Serbian populists, the European Union and Russia*. In: Ivaldi, G., Zankina, E. (eds.) *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe*. European Center for Populism Studies, Brussels, 2023, 267–276.

United Nations 2022a: General Assembly, Eleventh Emergency Special session, 5th plenary meeting, 2 March 2022, *Official Records*, A/ES-11/PV.5.

United Nations 2022b: General Assembly, Eleventh Emergency Special session, 15th plenary meeting, 14 November 2022, *Official Records*, A/ES-11/PV.15.

Vlada 2023: Odluka o dopuni Odluke o pružanju privremene zaštite u Republici Srbiji raseljenim licima koja dolaze iz Ukrajine, *Službeni glasnik RS*, br. 21/2023 od 17.3.2023.

Необходимият медиатор – Турция и войната в Украйна The Necessary Mediator - Turkey and the War in Ukraine

Д-р Мариян Карагъзов
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Marian Karagyozov, PhD
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
(Bulgarian Academy of Sciences)
mkaragyozov@gmail.com

Резюме:

Текстът проследява турската роля във войната в Украйна първо като площадка за дипломатически преговори между Русия и Украйна. На второ място, като израз на стремежа към стратегическа автономия, по някои въпроси турската позиция се различава от тази на западните ѝ партньори и запазва баланс между Киев и Москва. Анкара не приема анексията на Крим и развива военно сътрудничество с Украйна. Същевременно обаче отношението на Турция към западните санкции срещу Русия е двояко и тя продължава да развива многостранно сътрудничество с Москва. Това позволява на Турция да посредничи за постигане на черноморското зърнено споразумение. Разгледана е и турската позиция относно присъединяването на Швеция и Финландия към НАТО.

Ключови думи: Турция, зърнена сделка, санкции, нефт, газ

Abstract

The article traces Turkey's role in the war in Ukraine first as a site for diplomatic negotiations between Russia and Ukraine. Second, as an expression of the quest for strategic autonomy, on some issues Turkey's position differs from that of its Western partners and maintains a balance between Kiev and Moscow. Ankara does not accept the annexation of Crimea and is developing military cooperation with Ukraine. At the same time, however, Turkey's attitude to Western sanctions against Russia is ambivalent and it continues to develop multilateral cooperation with Moscow. This allows Turkey to broker the Black Sea grain agreement. Turkey's position on Sweden and Finland joining NATO is also examined.

Key words: Turkey, grain deal, sanctions, oil, natural gas

Въведение

След идването на власт на Партията на справедливостта и развитието в Турция в края на 2002 г., Анкара развива взаимноизгодни отношения с Русия и Украйна, като основните цели на черноморската ѝ политика са развиване на икономическите, инфраструктурни и политическите отношения със страните в региона и недопускане на месата в него на извънрегионални сили. След като Русия окупира полуостров Крим през февруари 2014 г., анализ на позициите на турското министерство на външните работи показва, че основен акцент в тях са подържане на украинския суверенитет и териториална цялост; призивите за спазване на международното право и за диалог; подкрепа за работата на мисията на ОССЕ на терен; акцентирание върху родствените връзки на Турция с кримските татари¹. Въпросът за териториалната цялост на страните има принципно значение за Турция, тъй като в нея живеят различни малцинства, като най-многобройното е кюрдското, и опасенията от сецесионизъм винаги са имали важно място в стратегията на Анкара. Като цяло обаче Турция избягва директно да осъжда руските власти, което се дължи на значителното икономическо сътрудничество с Москва, като Русия е важен доставчик на петрол и природен газ за Турция.

След окупацията на Крим Турция полага усилия да балансира нарасналото влияние на Русия в Черно море като развива собствения си черноморски военен флот и започва активно партньорство с Украйна във военната сфера – обучение на украински персонал, сделка Анкара да построи за нуждите на украинския ВМФ четири корвети, доставки на турски дронове; Украйна пък изнася авиационни двигатели за нуждите на Анкара. Същевременно, въпреки кризата със сваления от Турция руски боен самолет в Сирия в края на 2015 г., след опита за преврат в Турция през юли 2016 г. значително развитие получават и турско-руските отношения – отношенията на Турция със западните партньори се влошават; след активната си намеса в Сирия през септември 2015 г. Москва се превръща във фактор, с който Турция е принудена да се съобразява на терен; Турция закупува руски ракетни системи С-400, което допълнително обтяга отношенията между Анкара и Вашингтон; продължава ускореното строителство от страна на Русия на първата турска АЕЦ „Аккую“. Така при началото на руската инвазия в Украйна на 24 февруари 2022 г. Турция поддържа близки партньорски отношения и с Киев, и с Москва.

Веднага след руското нападение, в своя позиция турското външно министерство определя руските действия като „незаконни и несправедливи“ и отново подчертава, че поддържа териториалната цялост на Украйна. На 28 февруари тогавашният турски външен министър

¹ Türkdoğan 2023, 10-11.

Мевлют Чавушоглу обявява, че в съответствие с повелите на Конвенцията от Монтрьо за военно време страната му затваря преминаването на военни кораби на воюващите страни през Босфора и Дарданелите. Така руската групировка край бреговете на Сирия, която е около половината от руския Черноморски флот, не може да се върне в Черно море². На 2 март Турция подкрепя резолюция на Общото събрание на ООН, осъждаща действията на Русия. От друга страна, Анкара не се присъединява към наложени от САЩ и ЕС санкции срещу Москва, тъй като те на практика са едностранни, доколкото не са приети от Съвета за сигурност на ООН – единственият орган, чиито ограничителни мерки срещу конкретни страни са задължителни за всички държави по света.

Настоящият текст ще се опита да анализира ролята на Турция във войната в Украйна в няколко области.

Турция като дипломатически посредник

До руската инвазия в Украйна на 24 февруари 2022 г. преговорите между Киев и Москва се водеха в Беларус, която има дълга граница, близки икономически, социални, човешки и културни отношения и с двете страни и там бяха сключени предишните т. нар. Мински споразумения между Русия и Украйна. През 2022 г. обаче ситуацията е много по-различна и Беларус, която предоставя територията си за руските войски, става неподходяща за посредник според Украйна. Така Турция се очертава като логичен медиатор.

Първите преки контакти между руския външен министър Сергей Лавров и украинския му колега Дмитро Кулеба са на дипломатическия форум в Анталия на 10 март 2022 г. Впоследствие турският външен министър М. Чавушоглу се среща с всеки един от тях в Москва и Лвов, като тези контакти служат за подготовка за преговорите на 29 март на делегации от двете страни в истанбулския дворец „Долмабахче“. Той отбелязва със задоволство, че това е най-големият напредък от началото на преговорите до този момент. Ситуацията на терен обаче не благоприятства мирните усилия и войната продължава.

След като Русия налага морска блокада на Украйна, чрез телефонен разговор с руския президент Владимир Путин, турският държавен глава Реджеп Тайип Ердоган гарантира излизането от Азовско море на турски кораби, натоварени със слънчоглед, за осигуряване на олио в Турция.

Турция продължава да поддържа позицията си в подкрепа на териториалната цялост на Украйна, включително, както заявява турският президент, „Крим да бъде върнат на законните му собственици, които

² <https://news.usni.org/?p=92472>. /15.09.2022/

са и наши наследници“, и за мирно решаване на конфликта. Същевременно в същото интервю пред американската телевизия ПиБиЕс (PBS), говорейки за Владимир Путин, турският лидер изразява мнение, че нито един лидер не би признал своя грешка, т.е. намеквайки, че за разрешаване на кризата е необходимо да се даде изход, съхраняващ поне външно престижа на руския президент. Ердоган смята, че твърденията за извършени от Русия военни престъпления следва да бъдат проверени от ООН³.

Турция е избрана и за място на срещата в средата на ноември 2022 г. на ръководителите на външните разузнавания на Русия (СВР) и САЩ (ЦРУ) – Сергей Нарискин и Уилям Бърнс. По думите на С. Нарискин на нея са били обсъждани въпроси като стратегическата стабилност и ядрената сигурност в контекста на войната в Украйна. Месец по-късно Турция е домакин на разговори между американски и руски дипломати.

На 10 януари 2023 г. външният министър Чавушоглу подкрепя мирния план от 10 точки, анонсиран от украинския президент Володимир Зеленски, но Москва не го поддържа.

Турция играе ключова роля и при договаряне на **обмен на пленници и на хуманитарни коридори**. На 19 септември 2022 г. Р. Т. Ердоган съобщава, че е постигната договорка за размяната на над 200 пленници - една от най-големите размени до момента, като впоследствие става ясно, че сред тях са и командирите на украинския батальон „Азов“, обвиняван, че в редовете му участват редица неонацисти и нашумял с упоритата отбрана на град Мариупол. В замяна на тях е освободен проруският украински политик Виктор Медведчук.

През януари 2023 г. руски и украински представители се срещат в Анкара, като обсъждат широк кръг хуманитарни въпроси – създаването на т. нар. „хуманитарни коридори“ за евакуация на цивилни от зоните на бойни действия; пенсионни въпроси на хора от окупирани територии, обмен на около 40 военнопленници.

След взривяването на стената на язовир „Каховка“, за която Киев и Москва се обвиняват взаимно, турският президент Ердоган в телефонни разговори с Вл. Зеленски и Вл. Путин предлага посредничество за изясняване на въпроса. Това са първите международните телефонни контакти на турския президент дни след встъпването му в длъжност след победата му на втория тур на президентските избори на 28 май 2023 г. Инициативата е отхвърлена грубо от украинския външен министър Дмитро Кулеба.

На срещата си с украинския президент Владимир Зеленски в Украйна на 8 юли 2023 г. турският президент заявява, че Украйна заслу-

³ <https://www.pbs.org/newshour/show/turkey-president-erdogan-on-russias-invasion-of-ukraine-and-the-future-of-nato./15.09.2022/>

жава да бъде член на НАТО - позиция, която Анкара поддържа и на срещата на върха на НАТО във Вилнюс дни след това. Говорителят на Кремъл Дмитрий Песков предупреждава, че приемане на Киев в Алианса би имало много сериозни последици. Турция си позволява този демарш, тъй като е ясно, че към момента редица държави-членки на НАТО изпитват силни резерви към идеята за украинско членство, опасявайки се, че това може да доведе до пряк конфликт между Алианса и Москва⁴.

Турско-украинското сътрудничество

Като израз на своята политика да развива отношенията и с двете страни, след началото на войната Турция продължава сътрудничеството си с Украйна във военната сфера, като ѝ доставя дроновете Bayraktar TB2. Те изиграват важна роля в първите дни на войната, нанасяйки удари срещу руски командни центрове и разтегнатите логистични линии, както и са използвани за атаки срещу Змийския остров в Черно море, зает от руски части в първите дни на военните действия и за разузнаване при потопяването на крайцера „Москва“, флагман на руския Черноморски флот. Украинската армия дори създава специална песен, посветена на турските дроне. В отговор Русия не позволява два турски транспортни самолета, вероятно доставили дроне в Киев, да излетят обратно в продължение на 10 месеца.

Поради секретността, свързана с доставките им и откъслечната публична информация, е много трудно да се оцени какъв е броят на турските дроне, доставени на Украйна. Официалните данни посочват доставки на 50 дрона Bayraktar TB2 от 2014 г. до началото на войната през 2022 г.⁵. Турският журналист Фехим Таштекин изчислява, че през първата година на конфликта Турция доставя на Киев 35 дрона Bayraktar TB2, 24 мини-дрона, ракетни и реактивни системи за залпов огън с управляеми снаряди, бронирани машини, минохвъргачки, електронно оборудване, радары и муниции⁶. Силно недоволство в руските социални мрежи предизвикват и доставките към края на 2022 г. на турски касетъчни боеприпаси за Украйна⁷ в момент, в който дори САЩ и западните съюзници на Киев не го снабдяват с тези широко забранени по света муниции.

⁴ <https://www.france24.com/en/live-news/20230710-%F0%9F%94%B4-erdogan-has-agreed-to-back-swedish-nato-bid-says-alliance-chief-stoltenberg>. /15.09.2022/

⁵ <https://www.savunmasanayist.com/nato-ve-stm-arasinda-deniz-guvenligi-icin-onemli-is-birligi/>. /15.09.2022/

⁶ <https://www.al-monitor.com/originals/2023/02/ukraine-war-year-1-turkeys-balancing-act-succeeds-game-far-over>; <https://www.indytrk.com/node/482386/siyaset/bayraktar-si%CC%87ha-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda-t%C3%BCrkiye-ukraynaya-hangi-askeri-malzemeleri-satt%C4%B1>. /15.09.2022/

⁷ <https://t.me/dirtytatarstan/40390>. /15.09.2022/



Турските дроне „Байрактар“ вършат отлична работа на украинската армия в началото на войната срещу Русия

Турски дрон е закупен и доставен на Украйна чрез кампания за набиране на средства в Литва,⁸ а по данни на Главното разузнавателно управление на МО на Украйна други дроне са й дарени от компанията-производител „Байкар“ – два на 25 януари 2023 г. и един по повод 24 август, украинският Ден на независимостта⁹. Ръководителят на фирмата „Байкар“ Халук Байрактар заявява, че парите не са приоритет за тях, с Украйна ги свързва дългогодишна дружба и сътрудничество. Въпреки тези думи, конфликтът в Украйна довежда до значителни приходи за компанията, на която се падат около 45% от оборота от 4,4 млрд. долара на турския ВПК през 2022 г. В друго интервю Х. Байрактар отхвърля възможността за доставки на дроне за Москва, дори ако има такова предложение¹⁰. На 9 септември 2022 г. украинският президент Вл. Зеленски го награждава с орден „За заслуги“ – I степен¹¹.

На 19 юли 2022 г. украинският МС одобрява законопроект за ратифициране на споразумението с Турция за сътрудничество в областта на високите технологии, авиацията и космонавтиката, което ще позволи изграждането на завод за производство и поддръжка на дроне

⁸ <https://offnews.bg/sviat/turcia-shte-podari-boen-dron-bajraktar-na-litva-kojto-shte-otide-v-u-778135.html>. /15.09.2022/

⁹ <https://t.me/DIUKraine/2727>. /15.09.2022/

¹⁰ <https://www.kommersant.ru/doc/5756951>; така и у <https://ctrana.news/news/400083-izhotovitel-bajraktarov-ne-budet-prodavat-svoi-bespilotniki-rossii.html>. /15.09.2022/

¹¹ <https://ctrana.news/news/406918-vladimir-zelenskij-nahradil-ordenom-za-zasluzhi-i-stepeni-khaluka-bajraktara.html>. /15.09.2022/

вете „Байрактар“ в Украйна¹². През февруари 2024 г. е обявено, че строителството на завода е започнало¹³.

През август 2022 г. Турция доставя партида от 50 колесни бронирани машини с противоминна защита „ВМС Kirpi“, като се очаква по-късно да бъдат доставени още 150 броя¹⁴, но до момента не ни е известна публична информация дали и кога следващите доставки са били извършени. Според някои източници, доставката е по междуправителствено споразумение между Турция и Украйна за доставка от страна на турското правителство на вече закупени машини, а не по търговско споразумение между Украйна и фирмата-производител¹⁵. През април 2023 г. ж.п.-ешелон с турски колесни бронев автомобили „Otokar Cobra II 4x4“ е забелязан в Румъния на път за Украйна¹⁶. В началото на юли 2023 г. зам.-началникът на Главното оперативно управление на ГЩ на ВСУ ген. Алексей Громов заявява, че Украйна очаква доставки на турските гъсенични самоходни гаубици „Т-155 Firtina“,¹⁷ което предизвиква възмущение от Турция в патриотичния сегмент на руските социални мрежи. И при тази тема липсва публично продължение и не е ясно доставките реализирани ли са.

В Черно море постоянно носят бойно дежурство турска подводница, корвета и разузнавателен самолет, които събират разузнавателна информация, която се споделя с НАТО, а от 10 години – и с Украйна¹⁸.

В края на ноември 2022 г. е анонсирано, че турска компания може да достави на Украйна три плаващи електростанции, но към 15 февруари 2023 г., откогато е последната публична информация, преговорите между страните по въпроса още продължават¹⁹.

След срещата между турския и украинския президент Р. Т. Ердоган и Вл. Зеленски, на 8 юли 2023 г. със Зеленски в Украйна се връщат петимата най-известни командири на батальона „Азов“. Русия смята, че така е нарушено споразумението за предаването им от руски плен в Турция, където те е трябвало да дочакат края на войната без да се връщат в родината си. На 28 август руската армия нанася масиран ракетен удар срещу завода „Мотор Сич“, в който не само се ремонтират самолети и хеликоптери на ВСУ, но и се произвеждат и авиационни двигатели

¹² <https://tass.ru/ekonomika/15431493>. /15.09.2022/

¹³ <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/turkeys-drone-maker-baykar-begins-build-plant-ukraine-2024-02-06/> /15.09.2022/

¹⁴ <https://www.bgonair.bg/a/4-world/274941-turtsiya-dava-na-ukrayna-200-brone-transportyoravideo>. /15.09.2022/

¹⁵ <https://tr.euronews.com/2022/08/23/turkiyenin-ukraynaya-50-kirpi-tipi-askeri-arac-gonderdigi-bildirildi>; така и у https://pan.bg/view_article-4-558555-turciya-predade-bronirani-mashini-Kirpi-na-ukrainskite-vyoryzheni-sili.html. /15.09.2022/

¹⁶ <https://twitter.com/YashinNatalia/status/1646508229650956296>. /15.09.2022/

¹⁷ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3731271-oleksij-gromov-zastupnik-nacalnika-golovnogo-operativnogo-upravlinna-genstabu-zsu.html>. /15.09.2022/

¹⁸ <https://t24.com.tr/yazarlar/barcin-yinanc/turkiye-bilindiginden-daha-fazla-rus-karsiti-adim-atiyor,39440>. /15.09.2022/

¹⁹ <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2023/02/15/697087/>. /15.09.2022/

за Турция. Редица анализатори виждат в този ход предупреждение на Москва за червените ѝ линии в сътрудничеството на Анкара с Киев²⁰.

Турция и Черноморската зърнена инициатива

Тъй като и Русия, и Украйна са едни от най-големите световни производители на зърно, слънчоглед и царевица, избухването на войната поражда опасения за хранителната сигурност по света, които обаче се оказват преувеличени. Москва налага морска блокада на Украйна, позовавайки се на опасения, че по море Киев може да получава оръжие. На Москва пък са наложени санкции, сред които изключването на руски банки от международната система за плащания SWIFT, отказ за поддръжка и застраховане на кораби, техника и други, които също затрудняват износа ѝ на селскостопанска продукция.

През май 2022 г. генералният секретар на ООН Антониу Гутереш предлага да се облекчат ограниченията за руските доставчици на торове в замяна на пропускането на кораби със зърно от украинските пристанища. На 13 юли 2022 г. в двореца „Долмабахче“ се провежда първата закрыта среща на военни делегации на Русия, Турция, Украйна и представители на ООН по въпроса за украинския износ на зърно, а на 22 юли 2022 г. са подписани документите за т. нар. „Черноморска зърнена инициатива“, наречена от медиите „зърнена сделка“. Русия и Украйна сключват отделни споразумения с Турция и ООН, както и е подписан меморандум между Русия и генералния секретар на ООН от името на организацията. Русия поставя условия за включване отново на „Россельхозбанк“ към глобалната платежна система SWIFT; доставки на резервни части за селскостопанска техника; разблокиране на транспортната логистика и достъп на руските кораби до чужди пристанища и възстановяване на застраховането на кораби; възстановяване на работата на амонякопровода „Толиати - Одеса“ и „размразяване“ на блокираните в чуждестранни банки активи на руски агрокомпании²¹. Два дни по-късно в Истанбул е създаден съвместен координационен център, в който участват представители на ООН, Русия, Турция и Украйна, който да провежда инспекции корабите да не превозват оръжие. Първоначалният срок на споразумението е за 120 дни. Постигането на споразумението стабилизира световните цени на продоволствените продукти, тъй като премахва несигурността, която е една от причините за покачването на цените им.

На 18 август президентите на Украйна и Турция Вл. Зеленски и Р. Т. Ердоган се срещат в Лвов и обсъждат изпълнението на споразуме-

²⁰ <https://www.defensenews.com/global/europe/2023/08/11/russia-sent-a-message-to-turkey-when-it-bombed-motor-sich-say-experts/>. /15.09.2022/

²¹ https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1871129/; https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1903205/. /15.09.2022/

нието до момента.

Скоро обаче става ясно, че руската страна не е доволна от изпълнението на договорките. На 27 октомври 2022 г. руският президент заявява, че в пристанища на Латвия, Естония, Белгия и Нидерландия са задържани около 300 000 тона руски торове, които Русия е готова да предаде безплатно, включително на най-силно нуждаещите се от тях африкански държави. На 29 октомври 2022 г. Украйна нанася масиран удар срещу базата на руския ВМФ в Севастопол и в отговор Русия обявява, че спира участието си в зърнената сделка. Руското военно министерство заявява, че Украйна е използвала за атаката маршрут, който частично преминава през зърнения коридор, и поне един дрон е могъл да бъде изстрелян от кораб, който се е намирал в безопасната зона. На 2 ноември с посредничеството на Турция и ООН Русия получава писмени гаранции от украинската страна, че тя няма да използва черноморския коридор за военни цели и действието на споразумението е възобновено до изтичането му на 18 ноември 2022 г. Тогава то е удължено отново със 120 дни до 18 март 2023 г.

Въпреки това, в средата на декември отговарящият за въпроса руски зам.-министър на външните работи Сергей Вершинин подчертава, че трябва да се коригира прилагането на пакетното споразумение, тъй като първата му част касае износа на украинско зърно, която се изпълнява, но има и втора част за осигуряване на безпрепятствен достъп на селскостопански продукти и торове от Русия до световния пазар, което не се спазва. Москва настоява за гаранции за сигурността при възобновяване на доставките на амоняк (ключова съставка в производството на нитратни торове) по амонякопровода „Толиати - Одеса“. По него годишно могат да бъдат доставени 2 млн. тона суровина, с която да се произведат торове, които да осигурят прехраната на 45 млн. души²². Украинският президент обаче настоява въпросът да бъде обвързан с размяната на всички пленени украински войници за всички пленени руски военнослужещи.

Преди изтичането на новия срок на споразумението на 18 март, руската страна отново ясно и на високо ниво изразява недоволството си от прилагането на споразумението. Руското МВНР публикува своя позиция,²³ а в няколко интервюта С. Вершинин отново посочва, че сделката се прилага само по отношение на частта, облагодетелстваща Украйна, и то „във формат, който е далеч от първоначално заявените хуманитарни цели“, тъй като доставките отиват предимно в страните с високи или доходи над средните²⁴. Турция и ООН настояват западните страни да

²² https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1895306/. /15.09.2022/

²³ https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1856620/. /15.09.2022/

²⁴ Напр. <https://rtvi.com/stories/nichego-krome-ironichnoj-ulybki-vyzvat-ne-mogut->

дадат гаранции по изпълнението на условията на зърнената сделка²⁵.

На 13 март 2023 г. в Женева с участието на всички заинтересовани страни се обсъжда удължаването на споразумението, като ден по-късно е съобщено, че „зърнената сделка“ е удължена с още 60 дни до 18 май. За разлика от предишните пъти, този път споразумението е продължено само за 60, а не за 120 дни – ясен знак за недоволството на Москва от прилагането му. Вероятно влияние за продължаването на споразумението изиграва и посещението на китайския лидер Си Дзинпин в Москва през март,²⁶ тъй като Китай е една от страните, получаваща най-сериозни изгоди от сделката – данните сочат, че за целия срок на действието ѝ Пекин е получил 24.2% от изнесеното през Черно море зърно²⁷.

Турция е третият най-голям вносител на зърно, изнесено в рамките на инициативата (9.9% от общото количество) и благодарение на него реализира добри печалби за мелничарската си промишленост и производството на макаронени изделия. Поради това тя проявява и разбиране към руските аргументи по въпроса. На 28 март президентите Вл. Путин и Р. Т. Ердоган разговарят по телефона, като според прессъобщението на Кремъл по време на разговора турският лидер е изразил разбиране за принципното намерение на руската страна да постигне пълно изпълнение на втората част от пакетните споразумения за премахване на бариерите пред износа на руски селскостопански продукти²⁸.

На 7 април 2023 г. руският външен министър С. Лавров гостува в Анкара, където се среща със своя vis-a-vis М. Чавушоглу и с президента Р. Т. Ердоган. По време на съвместната пресконференция на двамата първи дипломати, М. Чавушоглу посочва, че до момента са изнесени 27 млн. тона украинско зърно и е много важно да се продължи изпълняването на споразумението. Той обаче допълва, че остават в сила препятствията пред Руската федерация (РФ) в сферата на застраховането на корабите, които да изнасят зърно, и банковото обслужване на сделките с аграрна продукция и подчертава, че Турция подкрепя усилията на ООН за премахване на пречките пред започването на износа на зърно и торове от Русия. Турският първи дипломат заявява: „Когато казваме на Запада, че не само Русия трябва да изпълнява условията на споразуменията, ни се отговаря: „Вие Русия ли подкрепяте?“ и допълва, че всъщност спазването на договореностите ще гарантира износа и на украинско зърно и торове. По думите на

[zamglavy-mid-sergej-vershinin-ob-inicziativah-isklyuchit-rossiyu-iz-oon/](https://zamlavy-mid-sergej-vershinin-ob-inicziativah-isklyuchit-rossiyu-iz-oon/). /15.09.2022/

²⁵ https://m.lenta.ru/news/2023/02/27/zerno_deal_garantee/ /15.09.2022/

²⁶ <https://carnegieendowment.org/politika/90219/>. /15.09.2022/

²⁷ <https://www.wsj.com/articles/great-power-rivalry-looms-over-ukraine-grain-deal-3d2e0eb1>. /15.09.2022/

²⁸ <http://kremlin.ru/events/president/news/70770>. /15.09.2022/

Чавушоглу Турция „подкрепя открито разследване“ на взривяването на тръбопровода „Северен поток“ и че Русия „трябва да получи възможност да бъде представена“ в него²⁹. От своя страна С. Лавров изтъква, че продължава неизпълнението на условията на споразумението, като пречките пред руския износ на селскостопански продукти продължават да съществуват и дори се засилват. Лавров заявява „твърдото обещание“ на Русия, че износът на храни за нуждаещите се страни няма да бъде засегнат, посочва, че РФ ще се замисли дали изобщо има нужда от споразумение, ако няма напредък в премахването на пречките пред руския износ на торове и храни и предупреждава, че ако Западът не прояви конструктивност, Москва ще работи извън рамките на зърнената сделката, като Турция и Катар са готови за това³⁰.

С приближаването на крайния срок на споразумението в средата на май, в края на април руският постоянен представител в ООН изпраща писмо на заместник-генералния секретар на ООН по хуманитарните въпроси Мартин Грифитс, настоявайки за „осезаем“ напредък по изпълнение на споразумението между световната организация и Москва, а С. Вершинин подчертава, че Русия не може да действа в ущърб на собствените си интереси³¹. В интервю за турския в-к „Хюррийет“ външният министър М. Чавушоглу коментира, че по този въпрос „руснаците не са неправи“³².

Русия предупреждава на ниво външен министър и говорител на Кремъл за „възможен провал“ на споразумението, като според по-вечето наблюдатели то е продължено за нови 60 дни само като жест към намиращия се в предизборна ситуация Р. Т. Ердоган³³. Първият тур на президентските избори в Турция е насрочен за 14 май, а вторият – на 28 май. Анонсиране на прекратяване на споразумението, което изтича на 18 май, би могло да се възприеме негативно от електората в Турция и заради това то е продължено още веднъж – до средата на юли 2023 г. На 7 юни 2023 г. взрив поврежда украинската част от амонякопровода „Толиати - Одеса“ и това вероятно е последният пирон в ковчега на споразумението, което окончателно изтича на 18 юли и след това не е подновено. Като причини за това Русия цитира липсата на какъвто и да е прогрес по нейните искания и посочва, че от над 260 000 тона руски торове, предназначени за

²⁹ <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-rusya-disisleri-bakani-sergey-lavrov-ile-yaptigi-ortak-basin-toplantisi-7-4-2023.tr.mfa> /15.09.2022/

³⁰ <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/ankara-moscow-agree-to-work-to-lift-barriers-to-russian-grain-exports-turkish-foreign-minister/2866422> /15.09.2022/

³¹ <https://ria.ru/20230421/sdelka-1866887732.html> /15.09.2022/

³² <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/disisleri-bakani-cavusoglu-hurriyete-konustu-sudandan-tahliye-zor-ama-devam-ediyor-42258286> /15.09.2022/

³³ Вж. нап. <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2023/04/07/970079-lavrov-zernovuyu-sdelku> /15.09.2022/

безвъзмездно предаване на нуждаещите се страни, са допуснати само две пратки от около 54 000 тона за Кения и Малави. В резултат от споразумението са изнесени над 32 млн. тона украинско зърно³⁴. От тях над 26 млн. тона или 81% са изнесени за страните с доходи над средните за света, а най-бедните страни получават около 860 000 тона зърно (ок. 2,5% от общото количество)³⁵. Според американски представители част от руските искания касаят решения на частноправни субекти,³⁶ т.е. не следва да бъдат насочвани към западните столици.

След изтичането на споразумението Русия нанася поредица от удари по украинските пристанища и инфраструктура за износ на зърно. Алтернативите на черноморския коридор не са задоволителни. Пред износа по р. Дунав има две пречки – той е затруднен от руските удари и, второ, както посочва председателят на Турско-украинския бизнес съвет Рушен Четин, количествата, изнесени оттам, е трудно да достигнат до основни потребители като Китай, азиатските и африкански страни. На второ място, износьт по суша чрез ТИР-ове и ж.п.-транспорт трудно може да компенсира износа с кораби, а на него също така се противопоставят редица източноевропейски страни поради заливането на местния пазар с украинско зърно.

След края на сделката Турция полага значителни усилия да посредничи между двете страни за връщане към споразумението. Президентът Ердоган заявява в началото на август, че съживяването на сделката зависи от това западните страни да изпълнят своите отговорности³⁷. Въпросът за възкресяването на споразумението е важен за Анкара по две причини – заради дипломатическия престиж, който президентът Ердоган получава да бъде брокер на сделката заедно с генералния секретар на ООН, а в икономически план, освен приходите за местната мелничарска индустрия, вносът гарантира и известно задържане на цените на хляба в условията на висока инфлация в Турция в година, в която се провеждат парламентарни и президентски избори и в навечерието на местния вот през март 2024 г.

Русия предупреждава, че след края на споразумението ще смята насочили се към Украйна кораби за легитимни цели и на 13 август руски десантчици с хеликоптер извършват рейд на кораба с турски екипаж „Şükrü Okan“, който плава под флага на Палау. Турция поисква обяснение от Русия, но инцидентът е в международни води и Анкара предпочита да не ескалира ненужно напрежението, хранейки

³⁴ <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/background/>. /15.09.2022/

³⁵ https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1895306/. За по-критична гледна точка към руските условия вж.: <https://carnegieendowment.org/politika/90219/>. /15.09.2022/

³⁶ <https://www.al-monitor.com/originals/2023/08/erdogan-revival-russia-ukraine-grain-deal-hinges-west/>. /15.09.2022/

³⁷ Ibid.

надежди, че зърнената сделка може да бъде реанимирана. 65% от турския внос на зърно идва от Русия, а не от Украйна, което също е фактор, влияещ при вземането на решенията на Анкара. Киев също иска да покаже, че плаването от и до руски пристанища не е безопасно и редовно нанася удари с дронове по руски цели в целия Черноморско-Азовски басейн³⁸. Поради това водещият корабен застраховател Lloyd's настоява да застрахова корабите, пътуващи от и за Украйна само при наличието на споразумение с ООН. Турция предпочита завръщане към оригиналното четиристранно споразумение между ООН, Русия, Турция и Украйна. За Украйна износът на зърно е много важен поради две причини – приходите във валута, който експортът носи, и необходимостта да се освободят силозите от старите реколти, за да може да поемат количествата от новия урожай. Поради това Киев тества какъв ще бъде руския отговор, като на 16 август контейнеровозът „Joseph Schulte“, плаващ под хонконгски флаг и натоварен със зърно, напуска Одеса и благополучно достига до Босфора.

В навечерието на срещата в Москва на външните министри на Русия и Турция С. Лавров и Хакан Фидан на 1 септември 2023 г. руското външно министерство анонсира, че двамата ще работят над реализиране на инициативата на руския президент Вл. Путин за доставки за преработването им в Турция на 1 млн. тона руско зърно на преференциални цени, като средствата бъдат заплатени от Катар, след което зърното да бъде изпратено безплатно в най-нуждаещите се страни³⁹. Срещата на министрите е подготовка за среща на президентите на двете страни на 4 септември в Сочи, след която руският лидер официално обявява договореност по въпроса за доставки в шест африкански страни⁴⁰. Срещата се оценява като неуспех за турския президент. Първо, тя се провежда през септември, а не през август, както по-рано турски официални лица и медии анонсират, и не в Турция, която е наред да бъде домакин, а в РФ. Въпреки че Русия не се връща в зърнената сделка, предложената схема е изгодна за всички страни: турските преработвателни мощности ще бъдат натоварени, а Катар и Русия печелят дипломатически престиж, оказвайки помощ на най-уязвимите страни.

Турция не успява да постигне продължаване на зърненото споразумение основно поради това, че изпълнението на поставените от Москва условия не зависи от нея, а от западните партньори. Те обаче не желаят да облекчават руския износ на селскостопанска продукция. Също така, в последните месеци в Русия се създава сериозна

³⁸ <https://carnegieendowment.org/politika/90556>. /15.09.2022/

³⁹ https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1902139/. /15.09.2022/

⁴⁰ <http://www.kremlin.ru/catalog/persons/122/events/72187>. /15.09.2022/

вътрешна опозиция, особено в т. нар. патриотичен сегмент на обществото, срещу продължаването на споразумението, виждано като проява на слабост и като неносещо изгоди за руската страна.

Членството на Швеция и Финландия в НАТО

След руската агресия срещу Украйна Швеция и Финландия подават заявки за присъединяване към НАТО. Ратификацията на заявките обаче изисква консенсус, а Турция блокира процеса, оплаквайки се, че двете страни осигуряват убежище на смятани от Анкара за терористи хора, свързани с Кюрдската работническа партия (ПКК) и движението на проповедника Фетуллах Гюлен, сочено за организатор на опита за преврат в Турция през 2016 г. На срещата на върха на НАТО на 28 юни 2022 г. в Мадрид под егидата на генералния секретар на Алианса Йенс Столтенберг е договорен меморандум между Турция, Швеция и Финландия. Турция заявява, че скандинавските страни са се съгласили да приемат законодателни промени за борба с групите, които Анкара смята за заплаха за националната си сигурност, да не продължат ембаргото на износа на компоненти за отбранителната промишленост за Турция, наложено след турското нахлуване в Северна Сирия през 2019 г., както и да предприемат конкретни стъпки за екстрадиране на терористи, като Анкара е подготвила списък от лица. През пролетта на 2023 г. Турция сваля възраженията си срещу членството на Финландия, но пътят на Швеция остава блокиран от Унгария и Турция, тъй като се появяват проблеми с нежеланието на шведски съдилища да екстрадират всички искани от Турция лица, а в знак на протест срещу турския натиск крайнодесни групи горят публично Корана, което допълнително обтяга отношенията.

Натискът срещу Турция да одобри заявката на Стокхолм в навечерието на срещата на върха на НАТО във Вилнюс на 10 юли 2023 г. е чувствителен. Въпреки това, Турция не се отказва от исканията си и постига успех с подписването на протокол от 7 точки между Турция, Швеция и генералния секретар на НАТО Йенс Столтенберг, в който акцент се поставя върху борбата с тероризма, предвижда се за пръв път създаване на специален координатор на Алианса по въпроса (т. 4) и отново се декларира, че не следва да се налагат ограничения в продажбите на военно оборудване между страните от Алианса⁴¹. Преди да отпътува за срещата на върха турският президент обвързва въпроса за членството на Швеция в НАТО с турската заявка за членство в ЕС. В изявление Швеция обещава подкрепа за възраждане на евроинтеграцията на Турция, включително отмяната на визите за турски граждани и осъвременяване на Митническият съюз между ЕС и Турция. Тези искания обаче не зависят от Швеция, а от органите на ЕС

⁴¹ https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_217147.htm. /15.09.2022/

или от всички държави членки. Президентът Р. Т. Ердоган провежда и среща с председателя на Европейския съвет Шарл Мишел, който се ангажира да се подготви на доклад за отношенията между Турция и ЕС, за да се набележат сфери, в които може да се търси прогрес. От своя страна турският президент обещава Меджлисът да ратифицира шведската заявка, но по-късно става ясно, че това ще се случи след лятната ваканция и подновяването на работата му през октомври. Турция окончателно одобрява шведската заявка в края на януари 2024 г. след 20-месечни преговори. Също така е ясно, че присъединяването на страна към НАТО и към ЕС са две твърде различни процедури и при настоящото състояние на отношенията между Анкара и Брюксел и върховенството на закона в Турция е трудно да се очаква какъвто и да е пробив по въпроса.

Свалянето на турското veto над Швеция за присъединяване към НАТО се усложнява от обвързването от страна на американската администрация на въпроса с разрешението Турция да закупи 40 самолета Ф-16 Блок 70, както и на комплекти за модернизация на още 80 изстребителя Ф-16. Въпросът е важен за Турция, защото след като закупува руските системи С-400, тя е изключена от САЩ от програмата за производство и доставки на най-новото поколение самолети Ф-35, а Анкара иска да модернизира своите ВВС. Турската позиция е, че двата въпроса трябва да се разглеждат отделно един от друг.

Турция и икономическото измерение на войната в Украйна

След като ЕС и САЩ налагат санкции на Русия заради атаката ѝ срещу Украйна, възниква въпросът дали Турция ще се присъедини към тях. Анкара отказва да направи това по четири основни причини: 1) принципната си опозиция на санкции, които не са наложени от Съвета за сигурност на ООН; 2) Анкара не е консултирана при разработването на американските и санкциите на ЕС; 3) Турция би претърпяла сериозни загуби, както сочат примерите със санкциите срещу Ирак и Иран; 4) както показват руските санкции срещу Турция след свалянето на самолета Су-24 в края на 2015 г., Русия има възможности да отговори на Турция икономически, нанасяйки осезаем ущърб на турската икономика⁴².

След затварянето на западните пазари за руски стоки и забраната за износ към Русия на редица артикули, търговският оборот на Русия с други страни, чрез които най-често се заобикалят тези санкции, се увеличава драстично. Сред тези държави са кавказките и централно-азиатските републики, Турция, Обединените арабски емирства (ОАЕ) и Хонконг. Така стокооборотът между Турция и Русия се увеличава над два пъти. През 2022 г. Русия се превръща във вносител номер едно за Турция, като стойността на вноса е 58,85 млрд. долара - два пъти

⁴² Ünlühisarcıklı 2023, 4.

повече, отколкото през същия период на 2021 г. Износът на Турция за Русия също се е увеличил рязко - през 2022 г. той възлиза на 9,34 млрд. щ.д. в сравнение с 5,8 млрд. щ.д. през 2021 г. Основното перо в турския внос от Русия имат горивата - нефт, природен газ и въглища. Това се дължи на факта, че Русия е принудена да пренасочи износа си към други пазари, различни от Европейския съюз, като често се задоволява с по-ниска цена. Според редица оценки от началото на войната в Украйна Турция се е превърнала в третия по големина потребител на руски изкопаеми горива след Китай и Германия. От февруари 2022 г. до лятото на 2023 г. Турция е закупила руски суров петрол на стойност 14,8 млрд. щ.д., природен газ на стойност 7,5 млрд. щ.д. и въглища на стойност 3,6 млрд. щ.д.⁴³ Иначе казано, за една година от началото на руската военна операция в Украйна доставките на руски петрол в Турция нарастват двукратно, което е стимулирано и от сриналите се цени на сорта „Уралс“ – от 60.12 долара за барел при началото на войната те падат до 37.80 долара. Така съответно дялът на руския нефт в турския внос се покачва от 26.6% през октомври 2021 г. до 51.7% година по-късно⁴⁴. Турски компании пък продават на руския пазар пластмаси, гумени изделия, американски генератори, елеватори, конвейри и друго оборудване. Изгодната търговия с Русия е важна за Турция, която преживява икономическа криза и се възстановява от опустошителното земетресение през февруари 2023 г., отнело около 50 000 живота. През 2023 г. обаче се отчита спад на тези върхови нива в руско-турската двустранна търговия.

Банковият сектор

На 2 март 2022 г. ЕС изключва седем руски банки от платежната система SWIFT, а на 31 май от нея са изключени три други, включителното най-голямата Сбербанк, и една беларуска. Русия обаче разполага с алтернативна платежна система с картите „Мир“ и към юни 2022 г. пет турски банки (три държавни (Ziraat Bank, Vakıfbank и Halkbank) и две частни (İş Bankası и Denizbank), които общо разполагат с около половината банкомати в Турция, започват да обслужват плащания с карти „Мир“. Приемането на плащания и на тегления на пари с тези карти е важно за Турция за привличането на руски туристи.

Същевременно обаче САЩ и ЕС започват да оказват сериозен натиск срещу Турция да спре да обслужва руските банкови карти. През юни американският заместник секретар по финансите Уоли Адейемо пътува до Турция, където поставя този въпрос, а през август разговаря по телефона с турския финансов министър. Службата по контрол

⁴³ <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/709-turkey-will-not-give-up-on-its-lucrative-trade-with-russia.html>. /15.09.2022/

⁴⁴ <https://en.majalla.com/node/295116/politics/look-turkeys-geopolitics-through-lens-war-ukraine>. /15.09.2022/

на чуждестранните активи на САЩ предупреждава, че всяка финансова институция е под риск, ако извърши транзакции със санкционирани руски физически или юридически лица⁴⁵. На 19 септември 2022 г. двете турски частни банки спират да обслужват карти „Мир“, същото се случва и с трите държавни седмица по-късно⁴⁶.

През есента Мейрид МакГинес, европейският комисар по финансите, пътува до Турция, за да запознае властите и деловите среди с приетия от ЕС осми пакет от санкции,⁴⁷ оказвайки по този начин натиск Турция да се съобразява с тях. От 17 до 19 октомври 2022 г. американският помощник-секретарят по въпросите на финансирането на тероризма и финансовите престъпления Елизабет Розенберг пътува до Анкара и Истанбул, където се среща с официални лица от турското финансово и външно министерство и с представители на частния сектор, като обсъжда наложените на Русия санкции и контрол върху износа, енергийната сигурност и други⁴⁸.

Между 29 януари и 3 февруари 2023 г. Брайън Нелсън, заместник-секретар по финансите и американското топ-официално лице, отговарящо за санкциите, пътува до Оман, ОАЕ и Турция, като настоява страните да се съобразяват с едностранните американски санкции срещу Русия⁴⁹. Той настоява Турция да не изнася за Русия химикали, микрочипове и други стоки с възможна двойна употреба⁵⁰. Две седмици след посещението на Нелсън и след разрушителното земетресение поразило Турция, държавният секретар Антъни Блинкен пътува до Анкара, където се среща с турския външен министър Мевлют Чавушоглу. Той обещава 185 млн. долара помощ за възстановяването на пострадалия регион, но също така настоява, че членството на Турция в НАТО я задължава да подкрепи санкциите срещу Русия⁵¹. Последователният американски натиск дава плодове и, според представители на турския бизнес, на 1 март турското правителство връчва списък със санкционни стоки, които да не бъдат изнасяни за Русия⁵².

След началото на войната Турция не затваря небето си за полети от Русия, като по този начин се превръща в един от основните хъ-

⁴⁵ <https://www.france24.com/en/live-news/20220928-turkey-bows-to-us-pressure-cuts-russian-bank-ties>; <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-10-19/us-ratchets-up-pressure-on-turkey-over-russia-ties>. /15.09.2022/

⁴⁶ <https://thewire.in/world/russia-mir-card-turkey-us-sanctions-european-union>. /15.09.2022/

⁴⁷ Пак там

⁴⁸ <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1036>. /15.09.2022/

⁴⁹ <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1227>; <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1248> /15.09.2022/

⁵⁰ <https://www.reuters.com/world/us-warned-turkey-exports-seen-boost-russias-war-effort-official-says-2023-02-04/>. /15.09.2022/

⁵¹ <https://thewire.in/world/russia-mir-card-turkey-us-sanctions-european-union>. /15.09.2022/

⁵² <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-halts-transit-sanctioned-goods-russia-exporter-diplomat-2023-03-20/>. /15.09.2022/

бове за пътуващите за чужбина руснаци. Това довежда и до значителни печалби на Турските авиолинии. Същевременно в Турция се установяват и много руснаци и украинци, напуснали двете страни. Официални данни от края на юли 2023 г. сочат, че през изминалата година около 100 000 руснаци (25% от общия брой чужденци и 218% повече от 2021 г.), както и около 40 000 украинци (8% от общия брой чужденци) се местят в Турция⁵³. Те оказват значително въздействие и върху имотния пазар в страната. Постепенно обаче започва и обратен процес на напускане на Турция от някои от релокантите поради високите наеми, проблеми с получаването на разрешителни за пребиваване и банковото обслужване, особено на руски банкови карти.

Продължава и руско-турското енергийно сътрудничество. На 12 октомври 2022 г. в реч пред енергиен форум в Москва руският президент Вл. Путин издига идеята за създаване на газов хъб в Турция, като преговорите по въпроса между двете страни продължават. Активно продължава и работата по строената от „Росатом“ в Турция АЕЦ „Аккую“, като на 27 април 2022 г. в Турция е доставено ядрено гориво за първия реактор на централата.

Заклучение

Турската позиция във връзка с войната в Украйна често е определена като проукраинска, но не антируска заради подкрепата за териториалната цялост на Украйна, но същевременно Турция не налага санкции и продължава икономическото си сътрудничество с Русия, извличайки значителни изгоди от него.

Конфликтът дава допълнителни възможности на Турция да укрепи следвания от нея курс на стратегическа автономия между Запада и другите значими играчи в международните отношения. Първо, конфликтът превърна Анкара в практически единствен канал за комуникация между западните страни и Русия. Второ, Турция излиза с укрепен международен престиж, особено в развиващите се страни, вследствие на ролята си при договарянето на черноморската зърнена инициатива. На трето място, войната донякъде снижи зависимостта на Анкара от Москва, тъй като намали асиметричната зависимост на Турция от Русия.

Редица наблюдатели споделят мнението, че, ако Русия победи във войната срещу Украйна, това би укрепило позициите ѝ, което не е изгодно за турските интереси. Поради това Турция опитва да предизвика Русия в сферите, в които това е възможно (например, военните доставки за Украйна). От друга страна, ако Москва претърпи поражение, това би лишило Турция от ценен партньор в редица сфери и от

⁵³ <https://www.al-monitor.com/originals/2023/07/russian-migration-turkey-spikes-218-aftermath-ukraine-war. /15.09.2022/>

страна, на която тя може да се опре, когато предизвиква западната хегемония. Поради това Турция не доставя на Украйна количествата и качеството на военната помощ, която други страни от НАТО предоставят. На второ място, Турция не използва враждебната спрямо Русия реторика на западните страни, като в редица свои изказвания доскорошният говорител на турския президент Ибрахим Калън изразява разбиране към някои от руските аргументи за световния ред. За Анкара войната ускорява раждането на един по-малко западно-центричен международен ред, в който Турция би имала по-голямо влияние⁵⁴.

Така че, ако трябва да обобщим, позицията на Турция в случая не е нито проукраинска, нито проруска, нито прозападна. Тя е протурска.

Литература

Türkdoğan 2023: Türkdoğan, S. Sena. "Walking a Tightrope: Turkey between the EU and Russia in the Crimea Crisis", Uluslararası İlişkiler, Advanced Online Publication, 13 July 2023, pp. 1–19

Ünlühisarcıklı 2023: Ünlühisarcıklı, Ö. „Turkey vis-à-vis Russia's War against Ukraine“, Istituto Affari Internazionali, 2023

⁵⁴ По <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis//2023/02/the-gulf-states-israel-and-turkiye-reactions-to-the-war-in-ukraine>; така и у <https://www.rand.org/blog/2023/03/consequences-of-the-war-in-ukraine-turkey-and-the-balkans.html>.

Хърватия и руско-украинската война от 2022–2023 г.
Croatia and the Russian-Ukrainian War of 2022–2023

Доц. д-р Ирина Любомирова Огнянова-Кривошиева
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Associate Prof. Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva, PhD
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
(Bulgarian Academy of Sciences)
ognyanova@yahoo.com

Резюме

Преживели през 90-те години на ХХ в. сръбската агресия, хърватите застават категорично на украинска страна в руско-украинския конфликт от 2014 г. насетне. Още на 25 февруари 2022 г. хърватският Сабор осъжда новата руската агресия върху суверенитета, независимостта и териториалния интегритет на Украйна. Правителството в Загреб многократно декларира, че няма да приеме анексията на Донбас и Крим и за него краят на военният конфликт ще настъпи с изтеглянето на руската армия от цялата територия на Украйна. Отделни хървати се включват и дириктно във военните действия, като доброволци на страната на украинския батальон „Азов” в Източна Украйна. Загреб оказва хуманитарна, военна и експертна помощ на украинците, както и подкрепя за приобщаването им към ЕС.

Ключови думи: руско-украинска война, руска агресия, военна и експертна помощ, батальон „Азов”, украински бежанци

Abstract

Having survived the Serbian aggression in the 1990s, the Croats have been firmly standing on the Ukrainian side in Russian-Ukrainian conflict from 2014 onwards. Already on 25 February 2022, the Croatian Sabor condemned the new Russian aggression on the sovereignty, independence and territorial integrity of Ukraine. The government in Zagreb has repeatedly declared that it would not accept the annexation of Donbas and Crimea and that the end of the military conflict will only come with the withdrawal of the Russian army from the entire territory of Ukraine. Individual Croats are also taking part in the hostilities as volunteers on the side of the Ukrainian Azov battalion in Eastern Ukraine. Zagreb provides humanitarian, military and expert assistance to the Ukrainians, as well as support for their integration into the EU.

Key words: Russian-Ukrainian war, Russian aggression, military and expert assistance, Azov battalion, Ukrainian refugees

На 1 януари 2023 г. Хърватия става официално 20-ият член на еврозоната и 27-ият член на Шенгенското пространство. Това се случва само 10 г. откакто Хърватия е член на Европейския съюз и 30 г. откакто е призната за самостоятелна и независима държава. Това бързо придвижване на Хърватия от периферията до „вътрешния“ кръг на ЕС изисква още повече от страната да споделя и външнополитическите стратегии и приоритети на останалите страни-членки. След 2022 г. основен във външната политика на ЕС се оказва въпросът за военната агресия на Русия срещу суверенна Украйна.

Конфликтът в Украйна, тлеещ вече 9 г. след анексирането на Крим от Русия през 2014 г., надхвърля собствените си граници и от руско-украински се превръща в световен геополитически проблем. Това налага всички държави след началото на руската пълномощабна военна инвазия на украинска територия, започнала на 24 февруари 2022 г., да преразгледат външната си политика при новата геополитическа обстановка. Извършването на анексия на територията на друга държава и присъединяването ѝ към собствената с военни средства се извършва за първи път след края на Втората световна война и разбива основата на международния ред в света, познат от 1945 г. насетне¹. В случая това прави една ядрена сила, постоянен член на Съвета за сигурност на ООН, с което се подкопава авторитетът на международната организация, която трябва да е пазител на мира и стабилността в света. „Хелзинският акт“ от 1975 г. гарантира запазването на границите от края на Втората световна война – дори СССР и Югославия се разпадат по вътрешните граници на своите републики. Факт е, че се появяват сепаратистични квази-държави, като Приднестровието, Абхазия, Южна Осетия, Република Сръбска, Косово и др., но държавите-майки не се осмеляват да ги включат в състава на своите държавни граници. Сега за първи път в следвоенната история Руската федерация анексира чужда територия и я присъединява към собствената, което е опасен прецедент. Това неминуемо крие опасност и за Балканите – непредвидими ще са последиците, ако двете части на Босна решат да се присъединят към съседните Хърватия и Сърбия, или Косово – към Албания.

Всичко започва с руската анексия на Крим от 2014 г., която не е призната от международната общност, но не е и наказана. Това дава на руския президент Владимир Путин усещането за власт и сила, с

¹ B. Arežina, Kerry o ukrajinskoj krizi: Rusija će se suočiti s posljedicama, Večernji List, 14.03.2014.

която светът трябва да се съобрази – щом Русия разполага с ядрено оръжие, тя не само може, но и трябва да пледира за лидерска роля в съвременния свят. Путин започва да мечтае за възраждане на руската империя и разширяване на влиянието ѝ в цялото постсъветското пространство. Разбира се, това не може да стане без контрола над Украйна, затова и нейните амбиции за евроатлантическа интеграция и демократизация срещат твърдия отпор на руските управляващи кръгове². При това анексията на Крим се извършва не някъде далеч, по периферията на света, а на европейския континент, в държава, граничеща с ЕС и НАТО. Това е такова предизвикателство от страна на Москва, което не може да остане без съответен решителен отговор на цялата международна общност.

С конфликта вече са ангажирани най-големите политически играчи на световната сцена. Най-остри в реакцията си на Кремълската агресия са САЩ, които могат да си го позволят не само поради огромната си военна сила и ограничените си търговски отношения с Русия, а и поради все по-нарастващата си енергийна сила - страната вече е сериозен износител на нефт и газ на международните пазари. ЕС обаче е в малко по-различна позиция - затова първоначално реакцията на съюза е колеблива – икономиката на повечето страни-членки през 2022 г. все още е твърде зависима от газовите доставки на Русия. Руската военна заплаха обаче налага на ЕС да побърза с изграждането на обща външна политика и политика по сигурността - нещо, което твърде дълго се забавя поради справянето с цяла поредица от кризи. Днес общото виждане е, че решаването на украинската криза трябва да се базира на съхраняването на териториалния интегритет, суверенитет и независимост на Украйна, което би гарантирало спазването на международния ред. Нужна е и нова политика за разширяване на Европейския съюз в посока на Западните Балкани, нещо от което Хърватия е особено заинтересована. Русия няма лесно да се откаже от влиянието си в този регион и колкото повече Европа отдалечава във времето присъединяването му към ЕС, толкова по-лесно става за Русия да прокара своите икономически и политически интереси – особено в Сърбия и Босна-Херцеговина (най-вече в Република Сръбска)³. Проблемът е по-скоро в „отсъствието” на Европа от Западните Балкани и точно този вакуум запълва Русия. Освен многовековните ѝ амбиции да доминира в региона, тя има и шанс да пласира тук свои енергийни ресурси⁴.

² Станчев, Фелцински 2023, 350.

³ Особено влияние Русия има върху Република Сръбска – там се прави истинска възхвала на референдума в Крим, тъй като и босненските сърби отдавна искат провеждането на такъв, с който да се отцепят от общата държава. /Вж. Srbija, kao nekad Ukrajina, ne može da se odluči!, *Jutarnji List*, 26.11.2014/.

⁴ Ž. Trkanjec, Rusija ne odustaje od Balkana, *Jutarnji List*, 21.11.2014.

Хърватия е много чувствителна към влиянието на Русия в Босна и Херцеговина, което през последното десетилетие драстично нараства. Всъщност Сърбия и Република Сръбска в Босна и Херцеговина са единствените на Балканите, които не се присъединяват към санкциите срещу Русия и са открито на руска страна в тази война. За хърватите обаче няма съмнение, че трябва да подкрепят украинската кауза. И не само защото са в ЕС и споделят общите за съюза ценности и политики. В исторически план Хърватия е в обсега на западната цивилизация и католическия културен кръг и това я отдалечава от православна Русия и Сърбия. И колкото повече сърбите демонстрират през вековете русофилски чувства и настроения, толкова повече хърватите се изявяват като открити русофоби. Още по време на войната в бивша Югославия през 90-те години на XX в. се затвърждава сръбско-руският съюз – по време на конфликта Русия се изявява като защитник на тогавашния сръбски президент Слободан Милошевич. Това няма как да се хареса в Загреб. Москва не спира да ухажва своя стар съюзник на Балканите, гледайки на Сърбия като на главна регионална сила, на която тя може да разчита⁵.

Хърватите никога не са били исторически обвързани с Русия. В Хърватия няма русофилски партии или настроения, така че населението и неговият политически елит е на проукраинска, т.е. проевропейска позиция още от 2014 г. За разлика от повечето държави в Европа, Хърватия може да си позволи една по-независима политика спрямо Русия и това до голяма степен се дължи на икономическата ѝ независимост от руския енергиен пазар. Страната разполага със собствена петролопроводна и газопроводна система. Суров нефт се добива от петролни полета в Хърватия и се преработва в рафинериите в Риека и Сисак. Загреб започва да диверсифицира своите енергийни доставки още преди руската инвазия в Украйна. През годините страната внася големи количества азербайджански и казахстански газ, тъй като още през 2010 г. прекратява договорните си отношения с „Газпром“. Хърватия внася само 30-40% от потребностите си на газ, докато останалите 60-70% са от вътрешни добиви (има около 20 газови находища на сушата - главно в Славония, и 5 морски платформи в шелфа на Адриатическо море)⁶.

Идеята на Европа да мине повече към втечен природен газ (LNG) допада изключително много на Загреб. От януари 2021 г. газоснабдяването до голяма степен се осъществява през новия LNG терминал, изграден на о-в Крък, където се разтоварват преимуществено аме-

⁵ Weber, Bassuener 2014, 2-4.

⁶ Средногодишно в страната се добива към 3 млрд. куб.м. газ – около 1,7 на сушата и 1,3 от шелфа на Адриатическо море (Вж. http://export.government.bg/ianmsp/Komunic_STIV/business_compas/Hrvatska/08.05.2022/).

рикански танкери. Терминалът има капацитет 2.6 млрд куб. м. на година, което почти покрива годишната нужда на страната, която е 2.9 млрд куб. м. Хърватите обаче планират капацитетът да бъде увеличен до 6.1 милиарда куб. м, като започват изграждането на газопровода „Адрия“, който да свърже Хърватия с Унгария. Това ще помогне не само на Унгария, но с разклоненията си и към Словения, Словакия и дори Сърбия, всички те да подсигурят нужната си диверсификация и да си доставят не-руски газ. Надеждата е този газопровод да бъде изграден до 2024–2025 г. Така Хърватия може да се превърне в регионален газов хъб⁷.

Всичко това дава възможност на хърватите да застанат съвсем открито на украинска страна още в самото начало на конфликта. Още на 25 февруари 2022 г. хърватският Сабор единодушно гласува декларация, с която осъжда руската агресия върху сувернитета, независимостта и териториалния интегритет на Украйна. Първата хуманитарна помощ от Хърватия пристига в Киев още на 28 февруари 2022 г., само четири дни след началото на инвазията. На 5 март 2022 г. в Загреб вече се провежда многохиляден митинг в подкрепа на украинския народ - с няколко хиляди участници, както и в Сплит, Вуковар, Славонски Брод и в други градове. Дясноцентристкото правителство на Андрей Пленкович, излъчено от Хърватска демократична общност (ХДО), декларира, че ще бъде солидарно с Украйна. То е подкрепено и от лявата Социалдемократическа партия (СДП) и зелената коалиция „Ние можем“. Всички единодушно заявяват, че съобразно своите възможности Хърватия трябва да помага на Украйна за отблъскването на руската инвазия⁸. Още през март 2022 г. хърватите вече изпращат и военна помощ на Украйна - предпазни средства и леко въоръжение. Страната официално приема и действието на Директивата на ЕС за временна закрила на украинските бежанци, която им позволява да влизат безпрепятствено в Хърватия и да получат определени облекчения, без да се налага да кандидатстват за убежище.

В началото на май 2022 г. министър-председателят А. Пленкович и министърът на външните работи и европейските дела Гордан Гърлич Радман правят официална визита в Киев за среща с президента Володимир Зеленски, министър-председателя Денис Шмигал и председателя на Върховната рада Руслан Стефанчук. Те посещават и освободените и напълно унищожени сред руската окупация Ирпин и Буча, превърнали се в символ на руските военни престъпления. Още на тази първа среща Пленкович уверява украинците, че хърватите знаят какво е да си жертва на военна агресия и изразява подкрепата на Хърватия

⁷ Financial Times, October 17, 2022.

⁸ <https://www.populismstudies.org/the-repercussions-of-the-war-in-ukraine-on-croatias-far-right>.

за европейското бъдеще на Украйна, т.е. за присъденияването ѝ към ЕС. Загреб многократно декларира, че няма да приеме анексията на Крим и Донбас и за него краят на военния конфликт ще настъпи с изтеглянето на руската армия от цялата територия на Украйна⁹.

Във войните в Югославия и Украйна хърватите търсят сходства и паралели. В създалата се в украинските земи ситуация хърватите виждат себе си от 90-те години на XX в., т.е. за тях това е един вид *дежавю*. Украйна е част от постсъветското пространство, както и Хърватия през 90-те години на XX в. - от югославското. И както Слободан Милошевич не може да се отърси от манията си да запази контрола си над цялото това меганационално пространство и не може да позволи на Загреб да се откъсне от влиянието на Белград, така и Путин изпада в същата ситуация и по всякакъв начин възпрепятства пътя на Украйна към демократичното ѝ и европейско развитие. И двамата държавни лидери не се поколебават да използват своя малцинствена група вътре в границите на съседна суверенна страна, която обявяват за подложена на „терор“ и „геноцид“, и това им дава „право“ да го „защитят“, като обявяват сецесията на тези територии и бъдещо присъединяване към тяхната собствена държава (Милошевич - на сърбите в Хърватия и създаването на Република Сръбска, а Путин – на руснаците в Украйна и създаването на Донецка и Луганска републики). Така навлизането на военни части, които да „защитят“ руските анклавни в Източна Украйна, се представя като „благородна цел“ и „патриотичен дълг“. При това Путин представя всички украинци за „бандеровци“ и „нацисти“, както и сръбските екстремисти заклеймяват всички хървати като „усташи“, за да отприщят национализма на своите привърженици¹⁰.

Преживяла войната през 1991-1995 г., Хърватия има опит от преодоляване на тежките последици от такъв военен конфликт. Министър-председателят Пленкович нееднократно сравнява борбата на Украйна за свобода и независимост с тази на Хърватия. Именно съседна Сърбия започва пълномащабна инвазия срещу Хърватия с много по-голяма армия и окупира една четвърт от хърватската държавна територия, като унищожава цели градове и извършва тежки военни престъпления - масови убийства, изтезания, изнасилвания, създаване на концентрационни лагери и т.н. Икономиката на страната е срината, но хърватите се борят и устояват на натиска. Това прилича на това, което днес се случва на украинците¹¹.

⁹ <https://vlada.gov.hr>, 08.05.2022; <https://www.jutarnji.hr>, 08.05.2022.

¹⁰ A. Mirescu. Between a Rock and a Hard Place: Serbia, Russia, and the Effects of the Ukraine Crisis: <http://theglobalobservatory.org>, 3.06.2014; Станчев, Фелцински 2023, 350.

¹¹ <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/croatias-remarkable-national-journey-is-a-source-of-hope-for-ukraine/>, 19 юни 2022.

Точно заради сходната им историческа съдба, хърватското общество храни огромна симпатия към тях. Тази емоционална връзка започва още с откъсването на Крим и руската инвазия в Източна Украйна през 2014 г. Още от началото на пълномащабната руска агресия през февруари 2022 г. Загреб подсигуриява хуманитарна и военна помощ за Киев. Всички политически дейци от десния спектър (радикалното и крайно дясно и националистическо пространство) в Хърватия търсят връзката между настоящия вонен конфликт в Украйна и Отечествената война в Хърватия през 90-те години на ХХ век. Разбира се, всички те, повечето от които наследници на Партията на правото, веднага след началото на руската агресия изразяват подкрепата си за Украйна¹².

Малък брой техни идейни привърженици (главно ветерани от войната) още през 2014-2015 г. дори се сражават като доброволци на страната на украинския батальон „Азов“ в Източна Украйна с център Мариупол. По онова време батальонът наброява около 600 войници, половината от които са чужденци-наемници – от Хърватия, Финландия, Полша, Швеция, Словакия и др. През февруари 2015 г. хърватите наброяват 25 души в „Азов“ – най-многобройната група от всички чужденци. Вливайки се в редовете на този батальон, те връщат жеста на украинските доброволци, които рамо до рамо се бият с хърватите срещу сърби и мюсюлмани през 1991-1995 г.¹³. На страната на руските сепаратисти В Донецка и Луганска република (в Източна Украйна) пък воюват стотици сръбски доброволци - крайни националисти. Така практически се открива нов малък сръбско-хърватски фронт на украинска територия¹⁴.

Хърватското правителство не взема мерки против тези хърватски граждани - не вижда нищо „нередно“ в това те да участват на фронта в Украйна, тъй като сценарият на случващото се там е сходен с това, което преживява Хърватия през 1991 г., т.е. украинците се нуждаят

¹² <https://www.populismstudies.org/the-repercussions-of-the-war-in-ukraine-on-croatias-far-right/>, 5 март, 2023.

¹³ През 2014 г. в хърватската преса се появяват съобщения за французина Гастон Бесон, който е доброволец в Отечествената война в Хърватия и Босна и Херцеговина. През лятото на 2014 г. той е вече на украинския фронт, където набира войници за батальона „Азов“. Очевидно още тогава Бесон поддържа връзка с хървати, които имат желание да заминат като наемници в Украйна и ги финансира за пътуването им до там (Вж. В. Fabio, Zove hrvate u rat protiv ‚super četnika‘, *Jutarnji List*, 07.09.2014. F. Bieber, The Merits and Pitfalls of Comparison: Ukraine, Crimea and the Yugoslav references: <http://www.balkaninsight.com>, 12.02.2015).

¹⁴ Разбира се, наемничеството в чужди военни формирования не е нещо, което се прави широко обществено достояние, включително и от сръбска страна. Скоро след 24 февруари 2022 г., се появяват съмнения, че групата Вагнер набира сръбски доброволци за войната в Украйна. Повечето от тях участват активно в конфликта още от 2014 г., въпреки че на сърбите е забранено да служат в чужди армии. Украинското посолство в Сърбия изчислява, че около 300 сърби се сражават на бойното поле в Източна Украйна (Вж. Танјуг, 05.03.2014; Банчев, 2014; *Jutarnji List*, 10.02.2015).

от помощ, за да отстоят свободата и независимостта си. На 4 март 2022 г. хърватското военно аташе в Москва Желко Акрап е извикан в руското Министерство на отбраната, за да му бъде връчена протестна нота, в която хърватският гражданин Денис Шелер, бивш лидер на фен групата на футболния клуб „Динамо Загреб“, е обвинен, че е привлякъл „200 чуждестранни наемници от Хърватия“, за да се бият за Украйна. Акрап обаче отказва да приеме нотата, тъй като страната му официално не санкционира свои граждани за участието им в чуждестранни конфликти като частни лица, и в това отношение Хърватия не е изключение в Европа¹⁵.

През първата половина на 2022 г. хърватски частни телевизионни канали излъчват интервюта с няколко десетки души-хървати, които или вече са се присъединили към украинските въоръжени сили, или са на път за Украйна. По неофициални данни, броят на хърватските граждани, воюващи по това време в Донбас е между 70 и 80 души. Според руските медии и Министерството на отбраната в Москва, броят им е 3 пъти по-голям - около 200 души¹⁶. Без значение от числеността им, хърватските власти многократно подчертават, че включването във войната в Украйна е личен акт, не ангажира официално Загреб и че гражданите го правят на свой собствен риск. Това обяснява защо преговорите за освобождаването на хърватина Векослав Пребег, който е заловен през април 2022 г. край Мариупол и съден от руски съд през лятото на 2022 г., са толкова дискретни¹⁷. През септември с. г. той успява да се върне в Хърватия като част от споразумение за размяна на военнопленници¹⁸. През лятото на 2022 г. Денис Шелер е ранен и също е изведен с помощта на хърватските дипломати от територията на Украйна и се завръща за лечение в Загреб.

Тримесечната обсада на Мариупол между февруари и май 2022 г. за хърватите е болезнено припомняне на 87-дневната битка за Вуко-

¹⁵ Същото правят Чехия, Литва, Латвия, Полша, Германия, Великобритания, Дания и други страни.

¹⁶ <https://www.dw.com/en/serbian-croatian-volunteers-fight-on-ukraines-front-line/a-64563304>, 31.01.2023; <https://www.populismstudies.org/the-repercussions-of-the-war-in-ukraine-on-croatias-far-right/>

¹⁷ Пребег и още четирима чуждестранни наемници са заловени край Мариупол и изправени пред съд в самопровъзгласилата се Донецка народна република, като трима, сред които и Пребег, са осъдени на смърт. В отговор хърватското Външно министерство прави изявление, в което посочва, че страната не признава решенията на този съд, който е „нелегитимен“ съгласно международното право, тъй като територията на тази република е част от Украйна (Вж. <https://www.euractiv.com>, Aug 16, 2022).

¹⁸ Чрез посредничеството на престолонаследника на Саудитска Арабия Мохамед бин Салман са размеени над 250 военнопленници, като в състава им за първи път са включени и чуждестранни бойци. Първоначално руските пленници са прехвърлени в Саудитска Арабия, а от там Пребег се завръща в Загреб (Вж. <https://www.nacional.hr/saudijski-veleposlanik-pregovori-za-oslobodenje-prebega-trajali-su-mjesecima/>, 28.09.2022).

вар през 1991 г., при която градът е изравнен със земята и става символ на героичната съпротива на хърватските въоръжени сили. Паралел между двата града, превърнати в градско полесражение, символ на нарушаването на международното и хуманитарното право, прави и министър-председателят Пленкович в интервю на 1 март 2023 г. В същия дух се изказва и украинският посланик Василий Кирилич, който по хърватската телевизия споделя, че „като говоря за Буча, мисля за Вуковар“. Често се прави и асоциация и между битката за Бахмут и тази за Вуковар¹⁹.

Хърватия дава огромна надежда за украинците. През 1995 г. въоръжените ѝ сили обръщат хода на войната – чрез две бързи, но сериозни военни контраофанзиви - „Светкавица“ и „Буря“, те си възвръщат контрола над окупираните от сърбите територии. Затова и украинският посланик на празненствата за честването на двата хърватски празника на 5 август 2022 г. - Денят на победата и Денят на бранителя, изразява оптимизма си, че и Украйна ще успее да си върне Донбас²⁰. Още по-оптимистичен е огромният напредък на Хърватия от втората половина на 90-те години на 20 в. насетне. Днес тя е член на ЕС, НАТО, еврозоната и Шенген, с висок доход за населението си и след Словения е най-развитата страна в региона. Така Хърватия предлага нещо много ценно на украинците – надежда, че победата над много по-силен противник е възможна, че окупираните земи един ден ще бъдат освободени и реинтегрирани, както и за приобщаване към европейското семейство. Така Хърватия се явява успешният случай, който може да служи като пример за Украйна по пътя на европейската интеграция²¹.

Хърватия твърдо следва политиката си на подкрепа за Украйна. След като страната изгонва 11 руски дипломати и 6 членове на администрацията, Руската федерация отговаря с прогонването на 5 дипломата от хърватското посолство в Москва. На 22 юли 2022 г., Кремъл прибавя Хърватия към списъка с вражески държави заедно с Гърция, Дания, Словакия и Словения. През октомври 2022 г. Загреб става домакин на Първата парламентарна среща на международната Кримска платформа. Два дни след срещата председателят на украинския парламент (Върховната Рада на Украйна) Руслан Стефанчук държи реч в хърватския Сабор, в която отново прави аналогии между украинската борба против руската инвазия и хърватската съпротива по време на Отечествената война.

¹⁹ <https://vijesti.hrt.hr/svijet/ukrajinski-veleposlanik-u-rh-zivot-svagog-ukrajinca-usmjerenje-na-obranu-svoje-zemlje-10630575>, 25.02.2023; <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/croatias-prime-minister-there-should-be-fewer-roadblocks-for-eu-enlargement-to-the-balkans-and-ukraine/>, 1 март 2023.

²⁰ Jutarnji.hr, 05. 08. 2022.

²¹ <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/croatias-remarkable-national-journey-is-a-source-of-hope-for-ukraine/>, 19 юни 2022.

До края на 2022 г. в Хърватия са настанени около 22-23 000 бежанци от Украйна, 95% от които са жени и деца. Те са добре дошли в страната и бързо се интегрират, за което спомага и езиковата близост. До февруари 2023 г. за бежанците са похарчени общо 2,5 милиона евра. На тях им се подsigурява място за пребиваване, образование, помощ при намиране на работа, безплатно здравеопазване. Хърватия има интерес те да останат в страната, тъй като 30% от тях са високообразовани, сред които има и лекари по професия, които вече са в недостиг в Хърватия²².

По повод на първата годишнина от началото на войната, на 24 февруари 2023 г. Пленкович посещава украинското посолство в Загреб и изразява пълната подкрепа на страната си за Украйна и активно участие в оказването на политическа, икономическа, финансова, хумантарна и военна помощ за Киев. Същата твърда позиция по повод на годишнината изразява и министърът на външните работи Весна Пусич, както и председателят на Сабора Гордан Яндроквич. По същия повод украинското знаме се издига на сградите на Сабора и правителството в знак на солидарност. Дори заседанието на Сабора започва с минута мълчание в памет на жертвите на руската агресия срещу Украйна²³.

През февруари 2023 г. като член на НАТО и ЕС Хърватия решава да изпрати нова значителна военна помощ на Украйна. По официални данни до този момент правителството взема пет решения за изпращане на такава на обща стойност 123 млн. евра. Тъй като информацията е класифицирана, медиите търсят допълнително и по свои канали такава и публикуват материали за хърватското оръжие, което се използва от украинската армия – автомати и боеприпаси, но също артилерия и противотанкови оръжия²⁴. През февруари 2023 г. се взема решение за изпращане и на 14-те хърватски транспортни хеликоптера Ми (съветско производство)²⁵. На 23 март 2023 г. в

²² <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/koliko-je-hrvatska-pomogla-ukrajini-imamo-tocne-brojke-15309830> - 26. 02.2023; <https://hrvatskazaukrajinu.gov.hr/> 1.01.2023; <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-ukrajina-godisnjica-rat/32287016.html>, 24.02.2023.

²³ <https://vlada.gov.hr/vijesti/plenkovic-hrvatska-je-uz-ukrajinu-zelimo-da-ukrajinci-svoju-slobodu-ostvare-sto-brze/37859>; <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-ukrajina-godisnjica-rat/32287016.html>, 24.02.2023.

²⁴ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/koliko-je-hrvatska-pomogla-ukrajini-imamo-tocne-brojke-15309830> - 26.02.2023; <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/hrvatska-kontinuirano-pruza-vojniu-pomoc-ukrajini-i-nastavit-ce-to-ciniti-i-ubuduce-15318548>, 23.03.2023.

²⁵ Украинската армия изпитва остър недостиг на хеликоптери, след като около 10 такива, сред които Ми-24 и Ми-8, са свалени от руските опълченци в югоизточната част на страната още през 2014 г. Във връзка с това на 22 август 2014 г. САЩ и Хърватия започват преговори за прехвърляне на всичките 14 хърватски военни транспортни хеликоптери Ми-8 МТВ-1 в югоизточната част на Украйна, като в замяна на това Загреб следва да получи 20 на брой УН-60 Black Hawk от САЩ (Вж. К. Žabec, Sastanak u Washingtonu, *Jutarnji List*, 27.05.2014; 26.02.2023).

Брюксел министър-председателят Пленкович заявява, че Хърватия ще продължи да праща до когато е необходимо военна помощ на Украйна, тъй като само преди 30 г. страната преживява подобна агресия и военната помощ ѝ е била изключително ценна. Същото споделя и хърватският военен министър Марио Баножич, който на 30 март посещава Одеса и уверява украинците, че те скоро ще получат обещаните 14 хеликоптера, от които 12 са модел Ми-8 MTV-1, а два са модел Ми-8 Т. Украинският му колега Резников изразява желание украински инструктори по разминирание да се обучават в Хърватия, тъй като страната има голям опит в това отношение²⁶.



Като член на НАТО и ЕС Хърватия е твърд привърженик на Украйна във войната срещу Русия

В края на месец март 2023 г. Пленкович за втори път посещава Украйна от началото на руската агресия преди една година. Зедно с домакиня си В. Зеленски и с президентката на Молдова Мая Санду, словашкия и словенския премиери Едуард Хегер и Роберт Голоб той за втори път посещава Буча по повод годишнината от изтеглянето оттам на руските сили. Пленкович не пропуска възможността да демонстрира хърватската твърда подкрепа за украинската кауза. Водят се и конкретни разговори и за оказване на експертна помощ, тъй като Хърватия е натрупала оперативен опит в разследването на военни престъпления от войната от 90-те години - с Държавната прокуратура за военни престъпления, специализираните съдилища, полицейските отдели за военни престъпления и т.н. Хърватия изпраща замест-

²⁶ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/hrvatska-kontinuirano-pruza-vojniu-pomoc-ukrajini-i-nastavit-ce-to-ciniti-i-ubuduce-15318548>, 23.03.2023.

ник-държавен прокурор в Украйна, който си сътрудничи с украинския колега, и други международни правни експерти. При това страната е готова да приеме за лечение 20 ранени украински военни, тъй като разполага и с рехабилитационни центрове за ветерани²⁷. Премиерът на Хърватия се позова и на опита на страната си в разминирането и предлага през октомври 2023 г. съвместно с Украйна да се проведе Международна конференция за разминиране. Той посочва и важноста на изправянето пред съд и подвеждането под наказателна отговорност на всички виновни за престъпленията на украинска територия и по-специално - пред Международния съд и Европейския съд по правата на човека. Дори споделя идеята, че трябва да се създаде Международен координационен център за преследване на престъплението „агресия срещу Украйна“, което би възпряло в бъдеще държавите и лидерите, които биха помислили за въоръжено нахлуване на територията на друга държава. Пленкович споделя европейската идея, че украинските военни сили се борят не само за бъдещето на Украйна, но и на цяла Европа, чийто мир и сигурност понастоящем са заложен на украинската карта. Украинската победа е онова, което може да възпре Путин от по-нататъшна завоевателна имперска политика²⁸.

Единственото изключение от общата проукраинска политика в Хърватия прави президентът Зоран Миланович. Въпреки че страната е парламентарна република, президентът ѝ се противопоставя на официалното гледище на правителството и не крие личните си симпатии към Русия²⁹. В това той не се отличава по нищо от позицията на българския президент Румен Радев или на унгарския министър-председател Виктор Орбан. Въпреки че има само представителни функции, все пак той е главнокомандващ на хърватската армия. Антизападните му и проруски изказвания злепоставят правителството, което на всички международни форуми твърдо подкрепя Украйна. Това придава разнобой на хърватската външна политика и нанася имиджови щети на страната.

3. Миланович се противопоставя на изпращането на оръжие на украинската армия, вярва, че Крим е „руски“, смята, че Русия, като ядрена сила, не може да бъде победена в конвенционална война, а икономическите санкции против нея обявява за „неефикасни“³⁰. Той дори провокира остра реакция от страна на украинското Министер-

²⁷ vlada.gov.hr, 31.03.2023.

²⁸ vlada.gov.hr, 31.03.2023.

²⁹ Хърватският президент е избран през 2019 г. като представител на левицата - контрапункт на правителството на ХДЮ. Той прави откровен завој към популизма и национализма и критикува западната политика към Русия и Балканите.

³⁰ <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-ukrajina-godisnjica-rat/32287016.html> (24.02.2023).

ство на външните работи, което привиква хърватския посланник в Киев. Това налага министър-председателят Пленкович да се извини на украинците за изказванията на Миланович. Последният даже критикува Запада за въоръжаването на Украйна с тежко въоръжение и танкове – това само щяло да „удължи“ войната и се изказва против приемането на Финландия и Швеция в НАТО. В тези случаи той е широко аплодиран от руските медии, които многократно цитират изказванията му, че „НАТО е воюваща страна в Украйна“³¹.

Привържениците на тази „миролюбива“ политика пропагандно използват икономическите трудности, които преживява Хърватия в резултат на разразилата се война в Източната част на континента. На първо място, това е инфлацията. Повишаването на цените на енергоносители и суровини води до лавинообразно повишаване и на всички останали цени. Европа налага икономически санкции над Русия, но това засяга и самото европейско население. Каквито и опити да правят отделните правителства, включително и хърватското, да успокоят инфлацията в страната, те няма как да са успешни, след като цените се формират на международните пазари. Разбира се, гласът на Миланович и малкото му политически привърженици е изолиран в хърватското обществено пространство и това прави страната един от сигурните и надежни съюзници на Украйна. Това пък ще ѝ даде сериозно преимущество в процеса на подпомагане възстановяването на украинските земи след края на войната.

Литература

Банчев 2014: Банчев, Б. „В сянката на Косово и „Южен поток“: Сърбия и украинската криза“. – *Геополитика*, No 3, 23–31. / (Banchev, B. “V sjankata na Kosovo i “Juzhen potok”: Srbija i ukrainската криза“. – *Geopolitika*, No 3, 23–31).

Станчев, Фелщински 2023: Станчев, М., Ю. Фелщински. *Третата световна: битката за Украйна* (НБУ, София, 2023) / (Stanchev, M., Yu. Felshtinski. *Tretata svetovna: bitkata za Ukrajna* (NBU, Sofia, 2023).

Weber, Bassuener 2014: Weber, B., K. Bassuener. *The Western Balkans and the Ukraine Crisis – a Changed Game for EU and US Policies? A DPC Policy Paper*, (Berlin-Sarajevo, 2014).

Източници

Financial Times, 2022.

Jutarnji List, 2014, 2015, 2022, 2023.

Večernji List, 2014.

<http://export.government.bg>

<http://theglobalobservatory.org>

<https://www.atlanticcouncil.org>

<http://www.balkaninsight.com>

<https://www.dw.com>

³¹ <https://balkaninsight.com/2023/02/01/ukraine-website-puts-croatian-president-on-black-list/>, Balkansight, February 1, 2023.

<https://www.populismstudies.org>
<https://www.euractiv.com>
<https://www.nacional.hr>
<https://vijesti.hrt.hr>
<https://www.atlanticcouncil.org>
<https://hrvatskazaukrajinu.gov.hr>
<https://www.slobodnaevropa.org>
<https://vlada.gov.hr>

Черна гора и войната в Украйна Montenegro and the War in Ukraine

Д-р Бисер Банчев,
Институт за балканистика с Център по тракология
(Българска академия на науките)
Biser Banchev, PhD,
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
(Bulgarian Academy of Sciences)
natstudies@abv.bg

Резюме

Като член на НАТО и най-напредналия кандидат от региона на Западните Балкани в преговорния процес за присъединяване към ЕС Черна гора се присъединява към всички рестриктивни мерки, които Европейският съюз приема срещу Русия във връзка с войната в Украйна. Санкциите срещу Русия се приемат от Подгорица първо на декларативно ниво, след което се прилагат с известно закъснение. Черногорските власти постигат рекорд, като предоставят 11 % от разходите си за отбрана като субсидия за Украйна. Черна гора се класира на първо място в Европа по относителния дял на приети украински бежанци, които достигат около пет процента от цялото население. Същевременно в част от обществото съществуват исторически формирани проруски симпатии, които споделят гледната точка на Москва за случващото се в света.

Ключови думи: Черна гора, Русия, санкции, украински бежанци, олигарси

Abstract

As a NATO member and the most advanced candidate from the Western Balkans region in the EU accession negotiation process, Montenegro joins all the restrictive measures the European Union is adopting against Russia because of the war in Ukraine. The sanctions against Russia are being adopted by Podgorica first on a declaratory level and then implemented with some delay. The Montenegrin authorities achieve a record by providing 11% of their defence spending as a subsidy to Ukraine. Montenegro ranks first in Europe in the relative share of Ukrainian refugees accepted, which reaches about five percent of the total population. At the same time, there

are historically pro-Russian sympathies in parts of the society that share Moscow's view of what is happening in the world.

Key words: Montenegro, Russia, sanctions, Ukrainian refugees, business oligarchs

Началото на войната на Русия срещу Украйна съвпада с кулминацията на тежка политическа криза в Черна гора. От късната есен на 2020 г. страната се управлява от първото правителство след 1989 г., в което не участва Демократическата партия на социалистите (ДПС). Самата ДПС пък е пряк продължител на Съюза на комунистите на Черна гора, който е упражнявал пълен контрол върху живота и съдбата на хората в периода 1945–1989 г. С това наследство партията доминира политическата и икономическата среда през първите две десетилетия на XXI век. „Силният“ човек в партията и страната е Мило Джуканович, който периодично се редува на постове на министър-председател и президент. Джуканович започва политическата си кариера като съюзник на Слободан Милошевич, след това се обръща срещу него, известно време флиртува между Русия и Запада, докато през второто десетилетие на XXI век поема ролята на ключов съюзник на Запада срещу руското влияние на Балканите. В резултат Черна гора е приета в НАТО и е най-напредналият кандидат от региона на Западните Балкани в преговорния процес за присъединяване към ЕС.

Подобно развитие се приема нееднозначно от едно разделено общество с ярко изразена криза на идентичност. Една голяма група от населението, към която принадлежи и самият Джуканович, се определя като отделна черногорска нация, докато друга с почти равностойни размери се смята за местни представители на сръбската нация. Двете спорещи групи съжителстват с няколко малцинства, сред които албанците имат най-голяма демографска и политическа тежест.

Разделението има и външнополитическо проявление. Жителите със сръбска идентичност симпатизират на установяването на силни връзки с Белград и Москва. Тяхната ориентация не се приема от тези, които се идентифицират като черногорци. Към последните се присъединяват и черногорските албанци. Дори обаче привържениците на черногорската автентична традиция трудно могат да се преборят с факта, че през XIX и началото на XX век Русия е била най-значимият външен поддръжник на черногорската държавност. Тази историческа обвързаност формира силни проруски симпатии, които споделят гледната точка на Москва за случващото се в света. Привързаността към Русия достига до неуспешен и не напълно изяснен опит за преврат през 2016 г., целящ да сваля Джуканович и да предотврати присъединяването на страната към НАТО. Всичко това

се случва на фона на широко разпространени в обществото обвинения срещу черногорския президент в корупция и злоупотреба с власт. Той ги парира, като поддържа образа на най-категоричния съюзник на Запада в тази част на полуострова. Постепенното влошаване на отношенията с Русия следва и такова със Сърбия.

Фатално за партията на Джуканович се оказва не разделението „за“ и „против“ Русия, а спорът за характера на православната църква в страната. Дори сред гражданите с черногорска идентичност има такива, които заявяват принадлежност към Сръбската православна църква. Опитът на обкръжението на Джуканович да постави църквата и нейните имоти под контрол предизвиква многомесечни протести. Те получават електорален израз в изборите от август 2020 г. След тях се съставя управляваща коалиция от партии, в която силно влияние имат просръбските политици. Новото правителство начело с технократа професор Здравко Кривокапич прекратява конфликта със Сръбската православна църква и започва процес на подобряване на отношенията със Сърбия.

Кабинетът на Кривокапич често е оценяван като просръбски, но в него участват и политически формации, които са проевропейски и членуват в съответните европейски политически семейства. Свързващата спойка на правителствената коалиция е преди всичко желанието за прекратяване на дългогодишната властова доминация на Мило Джуканович. Въпреки някои прогнози новата власт не започва процедура за излизане от НАТО и запазва синхронизирането на външната политика с тази на ЕС. Последното включва стриктно присъединяване към разширяващия се пакет от санкции, наложени след 2014 г. на руски лица, организации и институции, във връзка с анексирането на Крим. И през 2021 г. Черна гора продължава да споделя на официално равнище позицията на ЕС (и НАТО) за териториалния спор между Русия и Украйна. През август 2021 г. външният министър на Черна гора участва в Киев при създаването на т.нар. Кримска платформа, която обединява държави и международни организации в съвместно усилие на търсене на механизми за връщане на Крим към Украйна. През декември 2021 г. Черна гора подкрепя поредните европейски санкции против частната военна компания „Вагнер“ за нарушаване на човешките права при различни конфликти в Африка, Близкия изток и Източна Украйна. Следващите европейски санкции срещу руски фирми и висши ръководители на „Вагнер“ са подкрепени от Подгорица на 25 януари 2022 г.

Санкциите срещу отделни компании и лица не променят добрия прием, който получават руските туристи, както и руските инвеститори в недвижими имоти. Периодично се появяват информации за различни руски олигарси, които притежават собственост в адриатическата стра-

на. Според официални данни Русия е най-големият инвеститор в Черна гора през 2021 г. с 18,3 % от общия обем на преките чуждестранни инвестиции. Следващите в своеобразната класация са инвеститорите от Италия, Швейцария и Сърбия. По традиция руските граждани са най-значителната група туристи по черногорските адриатически курорти. В предвоенната 2021 г. има лека промяна в статистиката. Туристите от Украйна изместват тези от Русия като брой гости, но все пак последните са направили 250 хиляди нощувки повече. Украйна има и друго важно значение за черногорската икономика, за която е най-големият доставчик на зърнени и маслодайни култури през годината.

С течение на времето разделителните линии в управляващата коалиция стават повече от свързващите. Дълбоките спорове довеждат до вот на недоверие в парламента, който правителството губи на 3 февруари 2022 г. Президентът Мило Джуканович започва серия от консултации с парламентарни партии в Черна гора. Консултациите не включват формациите, които са определяни като просръбски. В черногорския случай последното е синоним на проруски. Върху трудния процес на съставяне на следващото правителство оказва влияние и напрежението между Русия и Украйна. То намира специфично отражение в Черна гора. Медите с безпокойство отбелязват на 14 февруари 2022 г. факта, че всички билети за директните полети от Украйна за Черна гора са изкупени за седмица напред.

Новината за началото на войната на 24 февруари се превръща в поредната разделителна линия в черногорската политика. Всички народни представители, които са гласували за свалянето на правителството, подписват проект на резолюция за осъждане на „агресията на Руската федерация в Украйна“. Президентът Джуканович заявява солидарност с Украйна и се опитва да ускори консултациите по съставяне на следващото правителство. Политиците от „сръбския“ блок предпочитат да поставят въпроса защо никой в западния свят не осъжда отнемането на Косово от Сърбия.

При практическите действия по отношение на конфликта в Украйна има известно забавяне, защото те трябва да бъдат предприети от правителство, което е в оставка. На 1 март 2022 г. министерството на външните работи в Подгорица обявява, че Черна гора се присъединява към всички рестриктивни мерки, които Европейският съюз приема срещу Русия. Специално се подчертава, че така страната продължава да прилага пълна съгласуваност с външната политика на ЕС.

Обявеното присъединяване към санкциите се оказва декларативна изява на черногорското дипломатическо ведомство. На правителството са необходими пет заседания в следващия месец и половина, докато изработи и приеме необходимите механизми за практическо прилагане на санкциите.

За забавянето има някои причини от административен и технически характер, но главната несъмнено е идеологическата разнородност на правителството.¹ На 3 март вицепремиерът в оставка Дритан Абазович получава от президента мандат за съставяне на ново правителство. Номинацията предизвиква поредното недоволство на просръбски настроената част от населението, защото кандидат-премиерът е етнически албанец. Последният всъщност никога не е изявявал публично етническата си принадлежност и често е демонстрирал жестове на уважение към Сръбската православна църква. В случая определяща е неговата принадлежност към общността на европейските партии на зелените, както и решаващата му роля при вота на недоверие на правителството на Кривокапич.

Президентът очаква да бъде формирано прозападно управление, предвид „допълнителните предизвикателства за сигурността и политическите предизвикателства от войната в Украйна и нейното отражение върху стабилността на региона“. Още на следващия ден Министерството на външните работи на Черна гора обявява дипломат от руското посолство в Подгорица за персона нон грата. Като ответна реакция Москва на 7 март включва Черна гора към списъка на „вражеските страни“. Впоследствие черногорските министри на външните работи и на отбраната, както и директорът на Агенцията за национална сигурност, получават символична забрана да влизат в Русия.

Междувременно Черна гора се превръща в арена на едновременно протичащи митинги за и срещу Русия. Няколко поредни дни в историческата столица на Черна гора Цетине граждани носят украински знамена и плакати със стихове от украинския химн. Те организират различни акции за събиране на помощи за Украйна. Успоредно с тях в Никшич, който е вторият по големина град в Черна гора, се провеждат митинги в подкрепа на Владимир Путин и на „православния народ на Русия“. Яростното противопоставяне се наблюдава и на полето на медиите.² Трагедията на войната става по-близка за хората с личната история за препятствията, които е трябвало да преодолеят баскетболният треньор Сърджан Радулович и неговото семейство, за да се завърнат в Черна гора от Киев.

В медийното противопоставяне се включват дори посланиците на САЩ и Русия. Представителката на САЩ Джуди Райзинг Райнке публикува статия с призив за много по-категорично и недвусмислено „осъждане на руската агресия“. Тя предупреждава, че конфликтът в Украйна „може да има голямо въздействие и върху Черна гора, защото нейната сигурност също ще бъде застрашена, ако Владимир Путин продължи кампанията за подкопаване на европейската сигур-

¹ Devčić 2023, 2.

² Jovanović 2022, 25–30.

ност“. Руското посолство реагира с обвинение срещу посланика на САЩ, че оказва „ненужен натиск върху черногорски политици и неправителствени организации да осъдят войната в Украйна“. Откритата „престрелка“ в медиите поражда много догадки за дълбочината на сблъсъка и реалните механизми за натиск, които остават невидими за обществото.

Натискът от две противоположни страни може да обясни колебанията в действията на правителството в оставка. То няма готовност да въведе санкциите на ЕС срещу Русия в началото на месец март, но на 3 март отделя 50 хиляди евро от бюджетните резерви за спешна хуманитарна помощ за Украйна, а на заседанието си от 10 март успява да създаде механизъм за закрила за всички украинци, които потърсят помощта на черногорската държава. Срокът за прилагане на мерките е едногодишен.³

През следващите дни номинираният за министър-председател Дритан Абазович се среща със специалния пратеник на САЩ за Западните Балкани Габриел Ескобар, който е и заместник помощник на държавния секретар на своята страна. Преди срещата Ескобар също дава интервю за черногорските медии, където предупреждава, че Черна гора остава привлекателна цел за Москва, която изповядва идеология, мотивираща Кремъл да работи за да забавя и предотвратява евроатлантическата интеграция на Балканите. Абазович уверява своя събеседник, че Черна гора ще следва изцяло външната политика на Европейския съюз и санкциите, които Брюксел предприема по отношение на Русия. Той посочва експулсирането на руски дипломат като пример за „борба със зловредни влияния в Черна гора“. Кандидат-премиерът гарантира, че санкциите ще бъдат приложени без изключения срещу всички руски олигарси, които евентуално биха пристигнали в Черна гора. Абазович възнамерява да окаже хуманитарна и финансова подкрепа на Украйна, която да бъде допълнена с изпращане на военно оборудване.

Решението за прилагане на санкциите срещу Русия е предвидено в дневния ред на правителственото заседание от 17 март. При обсъждането на съответните точки министър-председателят настоява да бъде създаден нов орган в Министерството на външните работи, който да се занимава с този проблем. Част от министрите не приемат предложението за механизъм. Стига се до остра размяна на реплики между премиера в оставка и външния министър, което довежда до прекратяване на заседанието.

На заседанието си от 31 март приоритет в работата на правителството се оказва създаването координационен орган по механизъм за закрила за всички украинци, които са потърсили помощта на чер-

³ Vlada Crne Gore 2022a.

ногорската държава. Министерството на вътрешните работи е натоварено да организира координацията между различните ведомства. За временната защита на лицата от Украйна е утвърден бюджет от 2 млн. евро. На същото заседание е прието решение за сформироване на Координационен орган за наблюдение на въвеждането и прилагането на международни мерки във връзка с кризата в Украйна. Министърът на външните работи е определен за ръководител на органа, в който са включени още трима министри, наред с главния преговарящ с ЕС и съветника на премиера по сигурността.

С последното решение се постига необходимото съгласие по прилагане на санкциите. Те официално са въведени на следващото заседание на правителството на 8 април. Заседанието се ръководи от вицепремиера Дритан Абазович, а самият министър-председател Кривокапич не присъства.⁴

Черногорското външно министерство не дочаква приемането на механизма и още предния ден обявява за персона нон грата нови четирима руски дипломати. Седмица по-късно медийният регулатор на Черна гора забранява разпространението на руските държавни медии *Раша тудей* и *Спутник*, които са включени в рестриктивните мерки на ЕС заради тяхната „системна манипулация на информацията и дезинформация“.

Прилагането на санкциите се облекчава, след като на 28 април в парламента е одобрено новото правителство на Дритан Абазович. Партията на президента Джуканович официално не излъчва министри, но осигурява необходимата парламентарна подкрепа на кабинета.

Новото правителство следва общата логика на влошаването на отношенията с Русия, валидна за членовете и кандидат-членовете на ЕС. На 31 май Русия обявява за персона нон грата един черногорски дипломат в Москва. Според официалното съобщение решението е предприето като отговор на „необоснованото“ прогонване на руски дипломати от Черна гора през април. Действието е очаквано много по-рано и дори най-информираните наблюдатели нямат обяснение защо е забавено с почти два месеца. През следващите дни в Черна гора е забранено излъчването на всички руски медии. На 14 юни министерството на външните работи на Черна гора публикува списък от 44 недвижими имота, разположени предимно по морското крайбрежие на страната. Те принадлежат на 34 граждани на Русия, които са санкционирани от ЕС.

Решението съвпада с посещението на черногорския премиер Дритан Абазович в Украйна. Той пътува за Киев заедно с албанския министър-председател Еди Рама. Двамата са сред първите, посетили страната след нападението на Русия. На общата им пресконферен-

⁴ Vlada Crne Gore 2022b.

ция с украинския президент Володимир Зеленски на 15 юни Дритан Абазович заявява, че „съдбата на Украйна може да постигне и страните от Западните Балкани, поради което ЕС трябва да прояви солидарност и загриженост, като ускори процеса на евроинтеграцията“ както на балканските страни, така и на Украйна.



През юни 2022 г. черногорският премиер Дритан Абазович (вдясно) е в Киев заедно с албанския си колега Еди Рама. Двамата дават пълната си подкрепа за Украйна срещу Русия.

Два дни по-късно се разкрива друга специфична форма за подпомагане на Украйна. На 17 юни е разпространена информация, че двама черногорци са воювали на украинска страна, от които единият е загинал.

Поредният пакет от санкции на ЕС срещу Русия е приет на 21 юли. Освен забрана за вноса на злато и по-строг контрол върху износа на някои високотехнологични стоки мерките предвиждат и затягане на ограниченията срещу руски политици и олигарси, които са близки до Владимир Путин. Черна гора се присъединява незабавно към поредните рестриктивни мерки, като фактически се повтаря моделът на приемане на санкциите на декларативно ниво и прилагането им с известно закъснение. На 27 юли черногорското вътрешно министерство започва практическото изпълнение на предходния санкционен пакет, като поставя под контрол 44 недвижими обекта, собственост на руски граждани.

Развитието на събитията предизвикват специално внимание на руските власти. На 23 юли външният министър Сергей Лавров пуб-

ликува изявление на сайта на своето министерство, че Западът се опитва да направи от Черна гора и Република Северна Македония „инструменти в антируската игра“. Той твърди, че има съществена разлика между това, което черногорците и македонците чувстват към Русия, и това, което техните политици са „принуждавани да правят от Брюксел, ЕС и НАТО“.

По отношение на Черна гора има допълнително основание за недоволство. Поредната сесия на черногорския парламент, която е открита на 25 юли, включва в дневния си ред обсъждане на проект на резолюция за осъждане на „агресията на Руската федерация в Украйна“. Проектът е внесен още в края на февруари, но напрегнатата вътрешнополитическа обстановка забавя неговото приемане с пет месеца. Дебатите представят пълната гама от гледни точки и политически послания, които разделят общественото мнение. Депутатите от „сръбския“ блок наблягат на историческите връзки с Русия, която е „създавала Черна гора като държава“. Според тях инициаторите на резолюцията не проявяват грижа за украинския народ и не спомагат за спазване на международното право. Представителите на мнозинството определят обсъжданата тема като „морален и цивилизационен“ въпрос. Те напомнят на своите опоненти, че в ООН Сърбия също е гласувала срещу действията на Русия. Резолюцията е приета на 30 юли. Тя осъжда „остро“ руското нападение срещу Украйна и гарантира, че външната политика на Черна гора ще продължи да бъде съгласувана със западните партньори.⁵

Резолюцията дава основание за търсене на допълнителни механизми за подпомагане на Украйна, която търси алтернативни логистични маршрути за износ и внос на стоки. В началото на август 2022 г. Черна гора предлага на Украйна да използва възможностите на пристанище Бар. Предложението не е съвсем безкористно, защото би осигурило допълнителна заетост на пристанището, което към момента се натоварва с не повече от половината от неговия общ капацитет от пет милиона тона годишно.

Друг сектор от икономиката на Черна гора е особено засегнат от войната. В разгара на туристическия сезон черногорските курорти отчитат наличие на нетипичен за лятото брой свободни места в хотелите и частните квартири. Според официалните статистики в страната са пребивавали с 20 процента по-малко туристи в сравнение с юли предната година. Най-сериозен е спадът на гости от Украйна и Русия. Процесът протича успоредно с поскъпване на недвижимите имоти в Черна гора. Пазарът отчита засилен интерес от руски и украински граждани след началото на войната в Украйна. Разликата е, че рус-

⁵ Skupština 2022, 2–13, 88, 101, 141–151, 152–184, 199, 232, 234–243, 318–342; Rezolucija 2022.

наците предимно купуват собственост, а украинците наемат жилища за няколко месеца, като очакват положително развитие на ситуацията в родината си, което ще им позволи да се върнат в своите домове.

През месец август е решен един проблем с дългогодишна давност. Премиерът Абазович подписва с патриарха на Сръбската православна църква договор, който урежда отношенията между църквата и държавата. Документът е чакан от години, но не е приет от предното правителство, което е смятано за просръбско и процърковно, а от прозападния етнически албанец Дритан Абазович. Договорът е одобрен в правителството след бурни дебати. Той се превръща в причина за дълбок конфликт между премиера и президента, които иначе остават съюзници по отношение на външнополитическия курс на страната. Ходът на Абазович може би изразява неговото желание да отправи послание, че постъпва принципно както по отношение на Украйна, така и към религиозната институция с най-много последователи в Черна гора.

Създава се впечатление, че просръбските партии в Черна гора отново започват да набират политическо влияние. На 14 септември „Гласът на Америка“ изнася информация от неназован източник от Държавния департамент на САЩ, че черногорската коалиция „Демократически фронт“ получава тайно финансиране от Русия. Обвинение е отречено от лидерите на коалицията, които през предходните години са били обявявани в съпричастие към проруския опит за държавен преврат от 2016 г.

В края на месеца черногорските служби за сигурност обявяват, че са разкрили мащабна мрежа за шпионаж в полза на Москва. На медиите е дадена информация, че е разбита руска разузнавателна мрежа, включваща двама черногорски граждани, около трийсет руски граждани с местожителство в страната и шестима руски дипломати. Дипломатите са обявени спешно за персона нон грата. Като продължение на разкритията, през октомври черногорските власти не разрешават влизането в страната на игумена на един от черногорските манастири, който е руски гражданин, но почти две десетилетия живее в Черна гора.

В началото на декември 2022 г. премиерът на Черна гора Дритан Абазович демонстрира за пореден път подкрепата на своята страна за Киев. Той подписва съвместна декларация за евроатлантическата перспектива на Украйна с президента на Украйна Володимир Зеленски, в която правителството в Подгорица се ангажира да подкрепя Украйна чрез военни и хуманитарни дарения, а също и с приемането на украински бежанци. Церемонията се провежда дистанционно, чрез телемост, който се излъчва по медиите в двете страни.

По същото време в парламента на Черна гора се обсъжда бюджетът

за следващата 2023 г. В него е предвидена военна помощ за Украйна в размер на 67,3 милиона евро. Правителството в Подгорица изчислява, че ще предостави 11 % от разходите си за отбрана като субсидия за Украйна. Официални съобщения на черногорското министерство на отбраната информират за няколко доставки през 2022 г. и началото на 2023 г. на различни видове хуманитарна и военна екипировка, както и муниции и оръжия. Общата стойност на даренията е в размер на 10 062 905 евро. В началото доставките са включвали шлемове и бойни жилетки, към които по-късно са прибавени минометни мини и зенитно-ракетни комплекси „Стрела 2 М“. Правителството на Черна гора твърди със завидно самочувствие пред своите съюзници от НАТО, че никоя друга страна от алианса не е отделила толкова висок процент от отбранителния си бюджет като дарение на хуманитарна и военна екипировка за Украйна. Допълнително се разглежда и възможността за рехабилитация на ранени украинци в Черна гора.

Черногорските власти претендират за още един рекорд в хуманитарната сфера. Премиерът Дритан Абазович прави равносметка една година след началото на войната, според която Черна гора е на първо място в Европа по относителния дял на приети украински бежанци на глава от населението. Те достигат около пет процента от цялото население. Числото дава на премиера увереността да твърди, че бежанците се чувстват сигурно и добре в Черна гора. Над 500 деца от Украйна са посещавали черногорски училища през учебната 2022/2023 г., а близо 40 украински студенти са посещавали черногорски университети. Може да се окаже, че реалният брой на украинците в страната е дори по-висок, защото има и такива, които притежават недвижима собственост и не са регистрирани като бежанци. През месец март 2023 г. изтича едногодишната закрила за украинските бежанци, потърсили убежище в Черна гора. Мярката незабавно е удължена с още една година.

Не всички черногорски граждани споделят позицията на своето правителство към войната в Украйна. На 13 февруари 2023 г. в Молдова е разкрит опит за преврат, целящ да установи ново управление, което да действа като съюзник на Русия срещу Украйна. Според властите за участие в преврата са привлечени черногорски, беларуски и сръбски граждани. В тази връзка е забранено влизането в страната на спортисти от черногорски боксов клуб, които официално идват за участие в турнир по бокс. Президентът на Черна гора Мило Джуканович изразява съжаление, че „една част от гражданите на Черна гора, както и на други държави от региона, демонстрират, че подкрепят руската агресия“.

Неговото изявление е направено в кулоарите на Мюнхенската конференция по въпросите на сигурността. Това е последният значим

международен форум, на който Джуканович участва като държавен глава. Месец по-късно той губи изборите за президент на Черна гора.

Новоизбраният лидер на страната Яков Милатович е бивш министър от „просръбското“ правителство на Здравко Кривокапич, но от неговото „проевропейско“ крило. Милатович заема поста с обещание да работи за ускоряване на кандидатурата на страната за членство в Европейския съюз. Това включва и продължаване на „100-процентното придържане“ към политическата линия на ЕС спрямо Русия.

Новият черногорски президент потвърждава своята позиция на срещата на върха на Европейската политическа общност на 1 юни в Кишинев. Черногорският президент уверява лично украинския президент Володимир Зеленски в пълната солидарност на своята страна с Украйна. Милатович отправя посланието: „В Украйна се води решаваща борба за европейски ценности, мир и бъдеще“.

През същия месец в Черна гора се провеждат извънредни парламентарни избори. Те са спечелени от новата партия на президента Милатович – „Движение Европа сега“. Както партията на бившия президент Джуканович, така и формациите от „сръбския“ блок отчитат влошени резултати, макар и в различен мащаб. Победата на „Движение Европа сега“ има символично значение. Тя показва актуалното желание на черногорските избиратели да продължат пътя на страната към Европейския съюз, но без корумпираните политици от обкръжението на Мило Джуканович. Този път предполага и продължаващо синхронизиране на външната политика с европейските партньори. „Сръбските партии“ не успяват да привлекат нови поддръжници с лозунгите за обвързване с Москва и Белград. През 2023 г. темата за войната в Украйна отстъпва по важност в съзнанието на черногорските граждани пред необходимостта от нов вътрешен тласък за икономическо и социално развитие.

Литература

Devčić 2023: Devčić, J. *Montenegro - Politische und gesellschaftliche Auswirkungen ein Jahr nach Beginn des russischen Angriffskriegs gegen die Ukraine*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Länderbüro Serbien, Februar 2023.

Jovanović 2022: Jovanović, M. *Sjenke Ukrajine nad Crnom Gorom*. Podgorica: Atlantski savez Crne Gore.

Rezolucija 2022: Rezolucija povodom vojne agresije Ruske Federacije na Ukrajinu, - *Službeni list Crne Gore*, br. 84/2022 od 01.08.2022, 3–4.

Skupština 2022: Skupština Crne Gore 27. saziva, *Osma sjednica Prvog redovnog (proljećnjeg) zasjedanja u 2022. godini*, Autorizovani fonografski zapis, 25 – 31.07.2022.

Vlada Crne Gore 2022a: Odluka o odobravanju privremene zaštite licima iz Ukrajine- *Službeni list Crne Gore*, br. 26/2022 od 11.03.2022, 9.

Vlada Crne Gore 2022b: 65. sjednica Vlade Crne Gore, 08.04.2022 - <https://www.gov.me/clanak/65-sjednica-vlade-crne-gore-08042022/15.09.2023/>

Показалец**А**

Абхазия 13, 33, 155
 Адриатическата харта 102
 Адриатическо море 11, 157
 Азербайджан 25, 33
 Азиатско-тихоокеански регион 8
 Азовско море 137
 Албания 3, 18, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 81, 82, 90, 92, 155
 албански 65
 албанци 98, 130, 169
 Албин Курти 71, 72
 Александрополис 20, 25, 42, 75, 79
 Александър Вулин 126, 128, 132
 Александър Вучич 58, 120, 121, 122, 127, 130 131, 132
 Александър III 50
 Алианса 32, 34, 35, 36, 37, 40, 42, 43, 44, 45, 64, 109, 110, 116, 117, 139, 148
 Алианс за обединение на румънците 116
 американски 9, 33, 41, 43, 46, 49, 53, 78, 80, 83, 84, 109, 115, 129, 138, 146, 150, 151, 157
 амонякопровода „Толиати - Одеса” 142
 Ана Бърнабич 121, 133
 Ангела Меркел 89
 Анджей Дуда 58
 Андрей Пленкович 158
 Анкара 40, 41, 45, 47, 79, 81, 135, 136, 137, 138, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153
 анклав 1
 Анталия 137
 Антониу Гутериш 142
 Антъни Блинкен 110, 151
 Армения 13, 33
 Атина 41, 50, 66, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 132
 Атлантическия договор 36, 40
 Афганистан 44
 Африка 20, 33, 35, 54, 56, 170

Б

Б-9 109, 111,
 Байрактар 140, 141
 Балкани 18, 36, 44, 46, 47, 67, 68, 70, 71, 74, 81, 86, 103, 125, 156, 168, 169, 173, 175
 балканска 27, 64
 балкански 16, 17, 19, 63, 70, 103
 Балкански поток 26
 Балтийско море 34, 51
 Балтийско-Черноморския 7, 11, 12
 Бар 176
 Барак Обама 49
 батальон „Азов” 154, 160
 Бахмут 162
 бежански 107
 бежанци 66, 72, 82, 83, 86, 105, 107, 108, 110, 117, 123, 154, 158, 163, 168, 177, 178
 Беларус 11, 26, 127, 137
 Белгия 109, 143

Белград 57, 68, 69, 70, 72, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 152, 159, 169, 179
Берлин 57
Бесарабия 106
Бил Клинтън 49
Близкия изток 33, 35, 40, 56, 79, 170
боеприпаси 127, 130, 132, 139, 163
Борис Трайковски 92, 93
Босна и Херцеговина 18, 19, 21, 28, 81, 157, 160
БРИКС 56
БРУА 112
Брюксел 18, 24, 35, 36, 49, 57, 59, 63, 64, 70, 94, 97, 109, 125, 130, 149, 164, 173, 176
Будапеща 57
Букурещ 22, 40, 42, 43, 44, 45, 57, 81, 108, 109, 110, 112, 114
Букурещката девятка 42
Булгаргаз 24, 25, 26
Бургас 20
Буча 98, 158, 162, 164
Буяр Османи 95, 96, 97, 101, 102
България 13, 16, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 58, 59, 60, 81, 82, 90, 92, 94, 98, 99, 125
български 59

В

Вагнер 129, 130, 160, 170
Валево 127
Варшава 33, 57, 58, 66, 111
Вашингтон 31, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 48, 49, 54, 55, 57, 59, 63, 64, 70, 78, 79, 80, 85, 1304, 136
Векослав Пребег 161
Великобритания 8, 13, 44, 59, 94, 161
Весна Пусич 163
Виетнам 8
Виктор Орбан 58, 165
Виктор Ющенко 92
Владимир Путин 14, 18, 23, 24, 26, 46, 51, 52, 53, 76, 77, 91, 94, 101, 122, 132, 137, 138, 155, 172, 175
Владо Блажевски 92
Воислав Шешел 122
война 4, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 32, 33, 34, 40, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 65, 70, 79, 90, 102, 103, 106, 110, 117, 154, 155, 157, 160, 162, 165, 166
Володимир Зеленски 72, 81, 89, 96, 102, 114, 120, 126, 131, 138, 158, 175, 177, 179
Володимир Толкач 72
Вуковар 158, 161, 162
Вьоса Османи 70, 72

Г

Габриел Ескобар 173
газопровод 24, 158
Газпром 20, 23, 24, 25, 26, 28, 125, 157
Галац 108
геноцид 159
Германия 12, 13, 14, 23, 24, 57, 59, 89, 97, 113, 114, 131, 150, 161
Гордан Гърлич Радман 158
Гордан Яндрокевич 163
Грузия 33, 34, 37, 39, 45, 131
гръцки 22, 28, 78, 80, 82, 83, 84

гръцко-турския 79, 84
гръцки 22, 69, 80, 82, 83
Гърция 3, 9, 18, 20, 22, 25, 27, 28, 32, 41, 42, 45, 57, 58, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 102, 127, 162

Д

Дания 23, 162
Дарданелите 20, 137
Движение Европа сега 179
Демократическа партия на социалистите (ДПС) 169
Демократически фронт 177
Денис Шелер 161
Денис Шмихал 158
Джейн Шахийн 38
Джордж Буш 49
Джоузеф Байдън 37, 49, 50
Джуди Райзинг Райнке 172
Джуканович 169, 170, 171, 174, 178, 179
Димитър Ковачевски 90, 102
Дмитрий Медведев 32
Дмитрий Песков 115, 139
Дмитро Кулеба 95, 96, 114, 137, 138
Доналд Тръмп 49, 50, 52
Донбас 103, 130, 154, 159, 161, 162
Донецк 76, 120
Дритан Абазович 172, 173, 174, 175, 177, 178
дрон 46, 117, 140, 143
Дубровник 57
Дунав 116, 146
Дунавската делта 106, 116

Е

Евгений Пригожин 130
евроинтеграция 132
Еврокомисията 23
Европа 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 23, 24, 28, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 44, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 72, 73, 76, 77, 79, 80, 82, 85, 89, 93, 94, 95, 96, 98, 101, 102, 103, 104, 109, 111, 112, 121, 126, 127, 130, 131, 132, 156, 157, 161, 165, 166, 168, 178, 179
Европейската комисия 23, 55, 56, 59, 81
Европейска политическа общност 131
европейски 20, 22, 23, 26, 53, 56, 83, 85, 101, 112, 113, 1144, 128, 131, 170, 179
Европейски парламент 125, 126
Европейски съвет 56
Европейски съюз 53, 81
Европейския съд по правата на човека 165
Египет 41
Един пояс, един път 48, 54, 55
Еди Рама 65, 67, 174, 175
Едуард Хегер 164
елит 8, 14, 15, 32, 40, 68, 69, 115, 157
Еманюел Макрон 53, 56
енергоизточниците 35
ЕС 3, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 34, 38, 39, 42, 43, 55, 56, 57, 58, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 73, 74, 76, 77, 81, 82, 85, 88, 89, 90, 94, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 111, 113, 114, 115, 117, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 1324, 137, 148, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 168, 169, 170, 171, 173, 174,

175, 176, 179
Естония 11, 34, 37, 58, 143
Еър Сърбия 124

З

Загреб 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163
Законопроектът Шахийн-Ромни 39
Запада 12, 32, 33, 35, 71, 111, 121, 144, 152, 166, 169, 170
Западните Балкани 18, 36, 44, 67, 68, 70, 71, 81, 103, 125, 156, 168, 169, 173, 175
Здравко Кривокапич 170, 179
Здравко Понош 122
Змийският остров 106, 116
Зорана Михайлович 128
Зоран Заев 90
Зоран Миланович 165
зърнена сделка 135, 142

И

Ивица Дачич 133
Израел 41, 82
Източна Европа 36, 48, 57, 59, 60, 111
Източна Украйна 53, 154, 159, 160, 170
Източното Средиземноморие 35, 41, 75, 77, 79, 82, 85
Илир Мета 65
Индия 8, 13, 22, 54, 56
Индонезия 8
Индо-Тихоокеанския регион 39, 55
интеграция 12, 64, 70, 100, 102, 107, 113, 120, 156, 162, 173
интерконекторната връзка Гърция - България 82
интермариум 11
Ирак 21, 129, 149
Иран 13, 44, 94, 149
Ирпин 95, 96, 98, 158
Ислямска държава 40
Истанбул 142, 151
Италия 13, 114, 171

Й

Йенс Столтенберг 97, 148
Йозеф Пилсудски 11

К

Кавказ 33, 35
кавказко-черноморски
Казахстан 13 20, 21, 129
Казмунайгаз 21
Камала Харис 110, 111
канала Бъйстрое 116
Каспийско море 21
Катар 145, 147
Кения 146
Кийт Блънт 44
Кипър 41, 76, 80, 82, 84, 86
Кириякос Мицотакис (или Кириаκος Мицотакис)
Китай 8, 11, 13, 22, 38, 39, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 69, 74, 94,
144, 146, 150
китайски 52, 53, 54, 55, 59

Кишинев 102, 113, 131, 179
Клаус Йоханис 109, 111, 114
КОВИД-19 49, 55, 77
Кондолиза Райс 49, 93
Констанца 108, 115
кораби 35, 37, 42, 55, 137, 142
коридор 33, 43, 82, 143, 146
корупция 170
Косово 3, 44, 62, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 81, 92, 93, 119, 120, 122, 130, 131, 132, 155, 166, 171
косовски 132
Кремъл 16, 23, 24, 26, 31, 32, 34, 35, 38, 41, 50, 51, 53, 54, 115, 139, 144, 145, 162, 173
криза 8, 17, 47, 49, 52, 53, 54, 63, 64, 69, 70, 74, 76, 77, 78, 82, 86, 102, 104, 106, 111, 113, 117, 120, 125, 150, 156, 166, 169
Крим 33, 34, 52, 63, 66, 70, 106, 107, 120, 133, 135, 136, 137, 154, 155, 156, 159, 160, 165, 170
Кримска платформа 14, 114, 133, 162, 170
кримските татари 136
Крушик 127
кюрди 40

Л

Латвия 11, 34, 37, 58, 59, 143, 161
Лвов 11, 137
Ленин 15, 50
Леонид Кучма 92
лидери 18, 23, 56, 73, 76, 80, 81, 82, 101, 114, 115, 127, 159
Литаско 22
Литва 11, 12, 34, 37, 58, 59, 60, 140, 161
Ли Цян 56
Лозанския договор 81
Лойд Остин 37, 43, 44, 97
Луганск 76, 120
Лукойл 19, 20, 21, 22
Люблински триъгълник 12
Любчо Георгиевски 92

М

Магнитски 132
Македония 3, 18, 27, 28, 81, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 176
македонски 90, 92, 93
македонско-руското 91
македонци 98
Малави 146
Мариупол 76, 138, 160, 161
Мария Захарова 122
Мартин Грифитс 145
Марчел Чолаку 114
Марян Гьорчев 91, 92, 93
Мая Санду 164
Мевлют Чавушоглу 136, 151
Меджлисът 149
Международния наказателен съд 109
Международния съд в Хага 70
мигранти 9
Мило Джуканович 169, 170, 171, 178, 179

Мисията на ЕС за военна помощ в подкрепа на Украйна 108
Мит Ромни 38
Михаил Когълничану 42
Мицотакис 76, 78, 79, 80, 81, 84
Многонационалната дивизия Югоизток 43
Молдова 11, 33, 34 35, 38, 42, 71, 81, 101, 105, 106, 113, 114, 115, 117, 131, 164, 178,
молдовци 106
Москва 12, 16, 17, 18, 22, 23, 26, 27, 28, 34, 35, 41, 47, 48, 49, 52, 54, 57, 60, 63, 64,
65, 69, 70, 73, 77, 101, 103, 115, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 147, 152, 156, 157, 161, 162, 168, 169, 172,
173, 174, 177, 179
Мюнхненската конференция по въпросите на сигурността 110,178

Н

Нагорни Карабах 13, 33
наемници 115, 130, 160, 161
НАТО 3, 13, 18, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 53, 54, 62, 64,
65, 66, 67, 68, 704, 73, 74, 76, 77, 79, 83, 84, 85, 88, 89, 94, 97, 100, 103, 105, 106, 107,
108, 109, 110, 111, 115, 117, 120, 122, 128, 135, 138, 139, 141, 148, 149, 151, 153, 156,
162, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 176, 178
националистически 116
национални 101, 128
нестабилност 40, 79, 80, 103
нефтепровода „Дружба“ 21
нефтепродукти 16, 17, 18, 19, 22
Нидерландия 23, 109, 143
Николае Чука 114
Николай II 50
Николай Патрушев 121
Никола Селакович 127
Никшич 172
Ниш 127
Нова демокрация 78, 83, 84, 85
Нова Зеландия 8
Нови Сад 124
Новоросийск 20, 21
Новосибирск 11
нон грата 95, 172, 174, 177
Норвегия 129

О

Обединена Сърбия 122
Обединените арабски емирства 22,149
Общото събрание на ООН 84, 108, 121, 128, 130, 137
Одеса 106, 113, 117, 142, 143, 145, 147, 164
Олександр Мерезко 72
Олексей Резников 97, 98
Олта Джачка 66
Омишал 20
Организация за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) 96, 101, 102, 136
Организация на обединените нации (ООН) 107, 108, 121, 122, 125, 128, 130, 137,
138, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 155, 176
Османската империя 50
Охрид 90, 102

П

Панчево 20, 125, 128

Партията на правото 160
ПАСОК/КИНАЛ 84
Пекин 48, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 144
Пентагона 131
петрол 19, 20, 21, 22, 28, 125, 128, 136, 150
Петър Първи 51
Платформа за подкрепа на Молдова 113
Плоещ 21
Подгорица 168, 170, 171, 172, 177, 178
политически елит 15, 32, 40, 68, 115, 157
Полша 7, 11, 12, 23, 34, 37, 58, 59, 105, 110, 111, 117, 160, 161
Порфирий 123
православни 116
Преспански договор 102
прецедент 155
Приднестровието 33, 106, 155
Прищина 62, 68, 70, 71, 72, 93, 121, 122, 130
проруски 115, 122, 123, 165, 168, 169, 171
протести 24, 116, 123, 170
проукраинска 152, 153, 157, 165
Процеса за сътрудничество в Югоизточна Европа 102

Р

Раде Баста 129
разширяване на НАТО 34
Рамщайн 14, 97
рафинерии 21
рафинерия 19, 20, 22, 125
Ревитуса 25, 28
регионална сила 157
Реджеп Тайип Ердоган 137
Рейкявик 98, 131
Република Северна Македония 3, 18, 27, 81, 88, 89, 91, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 176
Република Сръбска 155, 156, 157, 159
Роберт Голоб 164
Робърт Бауер 45
РС Македония 88, 89, 90, 91, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103
Румен Радев 165
Румъния 3, 11, 18, 21, 22, 27, 28, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 59, 81, 82, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116–194, 117, 141
румънски 116
румънско малцинство 42, 106
румънци 106, 115
Русия 3, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 80, 81, 83, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179
руска 12, 13, 22, 51, 53, 55, 63, 67, 88, 94, 101, 115, 127, 130, 154, 157, 160, 177
Руската федерация 17, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 46, 53, 54, 64, 68, 69, 70, 77, 94, 95, 108, 113, 121, 122, 128, 144, 155, 162, 171, 176
руски 9, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 46, 55, 63, 66, 68, 90, 95, 103, 117, 123, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 151, 158, 161, 162, 165, 170, 173, 174, 175, 176, 177

руско 4, 7, 9, 10, 11, 23, 32, 40, 50, 52, 69, 76, 90, 91, 106, 115, 117, 125, 126, 127, 147, 152, 154, 155
руско-европейските 23
руско-украинска 154
Руслан Стефанчук 96, 158, 162
руснаци 63, 124, 152
русофилски 157

С

Санкт Петербург 11
санкции 16, 17, 18, 19, 20, 22, 41, 52, 53, 55, 58, 62, 64, 65, 68, 70, 71, 73, 94, 95, 100, 105, 114, 117, 119, 121, 125, 128, 132, 133, 135, 137, 142, 149, 151, 152, 165, 166, 168, 170, 175
Саудитска Арабия 161
САЩ 5, 6, 8, 11, 13, 14, 17, 22, 25, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 54, 65, 66, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 89, 93, 97, 105, 106, 109, 110, 112, 117, 128, 132, 137, 138, 139, 149, 150, 151, 156, 163, 172, 173, 177
Сбербанк 124, 150
Севастопол 11, 70, 14
Северен поток 23, 24, 83, 145
Северна Америка 101
Сергей Лавров 126, 137, 175
Сергей Наришкин 138
Сибир 11
Си Дзинпин 51, 52, 53, 54, 56, 58, 60, 144
Син поток 27
СИРИЗА 78, 83, 84
Сирия 35, 41, 136, 137, 148
Скопие 88, 90, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103
Славянка Петровска 95, 97, 99
Слободан Милошевич 157, 159, 169
Словакия 59, 82, 131, 158, 160, 162
Словения 18, 36, 58, 158, 162
Солун 81
София 1, 19, 20, 24, 40, 44, 45, 46, 47, 57, 60, 74, 86, 98, 104, 117
Социалдемократическа партия 158
специална военна операция 32, 94
Сплит 158
Средиземно море 22
Средиземноморие 35, 41, 75, 77, 79, 82, 85
срещата на върха на НАТО в Мадрид 36, 109, 111
срещата на върха на НАТО във Вилнюс 139, 148
срещата на НАТО в Кардиф 102
Сръбска прогресивна партия 123
Сръбската православна църква 123, 170, 172, 177
Сръбската радикална партия 122
сръбски 70, 122, 127, 129, 130, 131, 157, 160, 178
Сръбското движение „Двери“ 122
СССР 11, 12, 89, 98, 155
Стево Пендаровски 102
Съвета за сигурност на ООН 122, 137, 149, 155
Съвета на Европа 98, 130, 131
Съвета по правата на човека в ООН 121, 125
Съветът на ЕС 55
сърби 122, 130, 132, 156, 160
Сърбия 3, 13, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 58, 62, 67, 69, 71, 72, 73, 77, 81, 82, 91, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 155, 156, 157, 158,

159, 160, 166, 170, 171, 176

Сърбиягаз 126

сътрудничество 12, 37, 40, 41, 48, 52, 55, 57, 58, 59, 64, 65, 66, 69, 72, 75, 77, 78, 80, 82, 84, 85, 91, 92, 96, 100, 102, 103, 106, 113, 127, 135, 136, 139, 140, 152

Т

Тайван 53, 58

Тартус 35

терор 159

Тирана 62, 64, 65, 66, 67, 68, 70

Тодор Тагарев 44

Три морета 38, 39, 42, 4

тръбопровод „Адриа“

турски 26, 136, 137, 139, 141, 146, 147, 148, 150, 151

Турски поток 27

турско-руските 136

Турско-украинския бизнес съвет 146

Турция 3, 16, 18, 22, 25, 26, 27, 28, 32, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 69, 74, 75, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 111, 131, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153

търговия 16, 22, 23, 24, 33, 93, 150

У

Уелс 33

Уилям Бърнс 138

Украинската криза 47, 63, 74, 76, 77, 86, 104, 117

Украйна 1, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 45, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179

Унгария 11, 13, 21, 26, 27, 36, 58, 59, 125, 128, 148, 158

Урсула фон дер Лайен 56

Ф

федерация 17, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 46, 53, 54, 64, 68, 69, 70, 77, 94, 95, 108, 113, 121, 122, 128, 144, 155, 162, 171, 176

Фетулах Гюлен 40

Финландия 11, 23, 32, 135, 148, 160, 166

Флорин Къцу 110

формата „Букурещ-9“ 43, 109

Франция 13, 59, 109, 113, 114

Х

Хабаровск 11

Хага 70, 116, 187, 191

Хакан Фидан 147

Хонконг 149

хуманитарен 127

хуманитарна 62, 73, 79, 98, 107, 108, 120, 130, 154, 158, 160, 173, 178

хуманитарни 107, 138, 143, 177

хъб 26, 27, 75, 79, 80, 82, 85, 107, 152, 158

хървати 154, 159, 160, 161

Хърватия 4, 16, 18, 19, 20, 58, 81, 125, 127, 129, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160,

161, 162, 163, 164, 165, 166
Хърватска демократична общност 158
хърватски 160, 161, 162, 163

Ц

Цетине 172

Ч

Черна вода 112
Черна гора 4, 18, 81, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179
черногорски 173, 174, 177, 178, 179
черногорци 169, 175
Черно море 3, 19, 22, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 55, 105, 106,
108, 109, 110, 111, 112, 117, 136, 137, 139, 141, 144
Черноморска доктрина 12
Черноморска зърнена инициатива 142
Черноморски флот 137, 139
Черноморския регион 12, 32, 34, 37, 38, 107, 111
Черноморско-Азовски басейн 147
Чехия 59, 161

Ш

Шанхайската декларация 51
Шарл Мишел 56, 81, 149
Шах Дениз 25
Швейцария 94, 171
Шенген 162
шпионаж 177

Ю

Югоизточна Европа 13, 15, 28, 80, 85, 102, 130, 132
Югославия 11, 69, 122, 155, 157, 159
Южна Корея 8
Южна Осетия 13, 33, 155

Я

Яков Милатович 179
Япония 8, 50, 94

ВОЙНАТА В УКРАИНА И БАЛКАНИТЕ (2022–2023)

Александър Костов, Бисер Банчев, съставители
Институт за балканистика с Център по тракология - БАН

Формат 70/100/16

Печатни коли 12

Предпечатна подготовка
Издателска къща „Свети Георги Победоносец“

ISBN: 978-619-7179-60-6 (print)
e-ISBN: 978-619-7179-52-1 (online)

ISBN: 978-619-7179-60-6 (print)
e-ISBN: 978-619-7179-52-1 (online)